Diplomitöö
473490

Rahuldav
14.XII.37 [illegible]

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
24 nov. 1937
№ 48
TARTU

O i v o L a h e t (end.Oskar Leisson).

LÄTI RIIGI TEKKIMINE JA TUNNUSTAMINE

ühes ülevaatega Lätimaa õiguse ajaloo ja rahvustunde arenemisest.

AC
~~2813.~~

Tartu, 1937.

8. IV 38. autor tunnustatud lõpetamis õigusteaduskonnas

S i s u k o r d.

lk.

S i s s e j u h a t u s..... 1

A. Selgitavad ja kujundavad ajendid:

I. A j a l u g u:

1) Lätlaste päritolu..... 4

2) Vaba Läti:

a) Rahvas ja maaala..... 4

b)Poliitiline korraldus..... 5

c) Sõjaväeline korraldus..... 5

d) Ühiskondlik korraldus..... 5

3) Ordo - piiskopi riik:

a) Baltikumi avastamine..... 6

b) Lätimaa vallutamine..... 6

c) Terra Mariana edasine saatus:

aa) Valitsejate omavahelised suhted ja sihid..... 7

bb) Poliitiline ja juriidiline võimukorraldus..... 7

cc) Lätlaste olukord..... 7

d) Ordu riigi lõpp..... 8

4) Poola ajastu:

a) Lätimaa lepinguline alistamine Poolale. 8

b) Poola aeg Liivimaal..... 9

c) Lätlaste seisukord..... 9

d) Poola aja lõpp..... 9

5) Rootsi ajastu:

a) Ajastu iseloomustus..... 10

b)Talupoegade olukord..... 10

c) Mõisnikkude olukord:

aa) Suhted talupoegadega..... 11

bb) Suhted riigiga..... 11

d) Rootsi ajastu lõpp..... 11

6) Kura hertsogi riik:

a) Poliitiline ja juriidiline võimukorraldus..... 12

b) Talupoegade olukord..... 12

c) Riigi majanduslik ja kultuurne olukord. 13

lk.

d) Hertsogi riigi lõpp..... 13

7) Latgallia Poola riigi osana:

a) Poliitiline ja juriidiline võimukorraldus..... 13

b) Talupoegade olukord ja mõisnikkude võim..... 14

c) Latgallia vallutamine..... 14

8) Vene valitsus Lätimaal:

a) Vene valitsus Liivimaal:

aa) Vene valitsuse algus..... 15

bb) Talupoegade olukord pärast Põhja sõda..... 15

cc) Talupoegade olukorra edasine areng Kura- ja Liivimaal..... 16

b) Talupoegade olukorra edasine areng Latgallias..... 17

c) Võimukorraldus Lätimaal..... 18

II. Läti rahvusliku iseteadvuse ärkamine:

1) Ajastu enne 1855.a..... 19

2) Ajastu 1850-1890:

a) Üleüldine ajastu iseloomustus..... 20

b) Lätimaa majandus- ja hariduselu tõus.. 20

c) Lätlaste suhted sakslaste ja venelastega..... 20

d) Tartu ajastu..... 21

e) Peterburi ajastu..... 21

f) Riia ajastu:

aa) Keskuse loomine..... 22

bb) Ajastu teened ja tähtsus..... 23

g) Venestamise ajajärk:

aa) Ajastu iseloomustus..... 23

bb) Manasseini revisjon ja venestuse teostamine..... 24

cc) Venestuse mõju lätlastele..... 25

3) Uus vool:

a) Iseloomustus ja sünd..... 25

b) Areng..... 26

c) 1905.a. sündmused..... 27

d) Uue voolu hinnang..... 27

4) Ajastu 1905 - 1914:

lk.

a) 1905.a. järelkajad..... 28

b) Majandus- ja hariduselu tõus..... 28

c) Rahvustunde langemine..... 29

5) Rahvuslik iseteadvuse areng Latgallias..... 29

6) Rahvuslik iseteadvuse arengu osatähtsus Läti riigi tekkimisprotsessis..... 29

B. L ä t i r i i g i t e k k i m i n e.

I. Ajajärk suure maailmasõja puhkemisest kuni Rahvusnõukogu kõrgemaks võimuks tunnistamiseni.

1) Maailmasõda..... 30

2) Olukorra kujunemine venes..... 30

3) Olukorra kujunemine Lätis:

a) Olukorra kujunemine rindel..... 32

b) Sõjapõgenikkude probleem:

aa) Kuramaa evakueerimine..... 32

bb) L.S.A.Kk. tegevus..... 33

c) Läti Kütipataljonid:

aa) Asutamisajendid..... 34

bb) Formeerimine..... 35

cc) Võitlused..... 35

dd) Edasine saatus..... 36

ee) Kütipataljonide rahvuslik-poliitiline osatähtsus..... 37

4) Riikliku mõtte areng:

a) Kuni veebruarirevolutsioonini:

aa) Olukord Lätis..... 37

bb) Võitlus Venemaal ja välisriikides..... 38

cc) Autonoomia õigustamine..... 39

dd) Kokkuvõte..... 40

b) Veebruarirevolutsioonist kuni 16./19. nov. 1917.a.:

aa) Veebruarirevolutsiooni mõjud..... 40

bb) Riia Seltskondlikkude Organisatsioonide Nõukogu..... 40

cc) Liivimaa Ajutine Maanõukogu..... 41

dd) Konföderatsiooni idee areng..... 42

ee) Läti Rahvuslik Nõukogu või Nacionalā Padome..... 43

lk.

ff) 18.nov.1917.a.deklaratsiooni juriidiline analüüs..... 45

II. Ajastu 18.nov.1917.a. kuni okupatsioonini:

1) Olukorra kujunemine Venes:

a) Faktiline olukorra kujunemine..... 45

b) Juriidiline olukorra kujunemine..... 46

2) Olukorra kujunemine Lätis:

a) Faktiline olukorra kujunemine:

aa) Maailmasõja mõjud ja sakslaste orientatsioon..... 47

bb) Baltikumi liitmise kavad..... 48

cc) Sakslaste eneste maa kõrgemaks võimuks tunnistamine..... 49

dd) Okupatsioon..... 49

b) Juriidiline olukorra kujunemine..... 50

III. Okupatsioon:

1) Olukorra kujunemine Baltikumis:

a) Sakslaste tegevus:

aa) Faktiline tegevusareng..... 51

bb) Juriidiline olukorra areng:.....

aaa) Võimu kindlustamine..... 52

bbb) Võitlus kohalikkude elanikkudega..... 53

ccc) Baltisakslaste võitlus riigisakslastega..... 53

ddd) Konstitutsioonilise-monarhia projektid..... 54

eee) Balti hertsogiriigi loomine. 55

b) Lätlaste tegevus:

aa) Faktiline..... 55

bb) Juriidiline:.....

aaa) Välisdelegatsiooni missioon. 56

bbb) Demokraatliku bloki tekkimine..... 57

ccc) Tautas Padome loomine..... 57

2) Riikliku iseseisvuse kujunemine:

a) Ajalugu..... 58

b) Rahvaste enesemääramisõigus:

aa) Mõiste ja ajalugu..... 59

bb) Vastukaja Euroopas..... 60

lk.

cc) Vastukaja Lätis..... 60

c) Läti Vabariigi väljakuulutamine..... 61

3) Läti Vabariigi loomisaktide juriidiline analüüs:

a) Riigist üldse:

aa) Riigi mõiste ja selle areng..... 62

bb) Riigi tekkimine ja selle liigid.. 63

b) Läti Vabariigi tekkimine..:

aa) Tekkimise viis..... 64

bb) 18.nov.1918.a. akti juriidiline analüüs..... 64

cc) 18.nov.1918.a.deklaratsiooni reaal-poliitiline hinnang..... 66

IV. Vabadussõda N.Venega kuni Landeswehri sissetungimiseni:

1) Ajutise Valitsuse seisukord pärast 18.nov. 1918.a..... 67

2) Rahvusliku sõjaväe sünd..... 67

3) Kommunismi imperialism..... 68

4) Kolmesõda:

a) Lätlaste ja sakslaste armeerimine..... 68

b) Landeswehri loomine..... 69

c) Kommunistlik Läti..... 70

d) Läti Ajutine Valitsus Liibavis..... 70

e) Saksa sõjaväe missioon Baltikumis..... 71

f) 16.aprilli riigipööre..... 71

5) Läti Ajutise Valitsuse edasine saatus..... 72

6) Lätimaa kommunistidest vabastamine..... 72

7) Niedra valitsuse õitseng..... 73

V. Landeswehri sõda (5.VI.-3.VII,1919.):

1) Lätimaa poliitiline olukord Niedra valitsuse ajal..... 73

2) Lätlaste olukord Niedra valitsuse ajal..... 74

3) Olukorra kujunemine Eesti rindel..... 75

4) Diplomaatiline võitlus..... 76

5) Konflikt..... 78

6) Läti Vabariigi poliitiline ja juriidiline seisukord pärast Landeswehri sõda..... 79

VI. Bermondt-Avalovi sõda:

1) Strazdi mõisa vaherahuleping..... 80

2) Olukord 1919.a. suvel ja sügisel..... 80

lk.

3) Bermondt-Avalovi sõda:

a) Uus oht..... 81

b) Lääne-armee formeerimine.. 82

c) Uus Balti hertsogiriigi loomise katse... 82

d) Heitlus..... 83

4) Läti Vabariigi seisukord pärast Bermondt-Avalovi sõda..... 84

VII. Latgallia vabastussõda:

1) Olukord väljaspool Lätit:

a) Olukord N.-Venes..... 84

b) Olukord naabrite juures:

aa) Olukord eestlaste juures..... 85

bb) Olukord leedulaste juures..... 85

cc) Vahekord Poolaga..... 86

c) Olukord liitlaste juures..... 86

2) Olukord Lätis:

a) Üldpoliitiline olukord..... 87

b) Sõjaline korraldus..... 87

c) Olukorra realiseerimine..... 88

d) Vaherahu ja sõja lõpp..... 88

3) Ülevaade Läti riigi tekkimisest..... 89

C. T u n n u s t u s:

I. Tunnustus teoreetilises mõttes:

a) Mõiste..... 90

b) Liigid..... 91

aa) Tunnustamine de facto..... 91

bb) Tunnustamine de jure..... 91

cc) Tunnustamise vormiline jagunemine ja tunnustamise eeldused..... 91

c) Tunnustuse mõju..... 92

II. Läti riigi tunnustamine:

1) Eelugu..... 93

2) De facto tunnustamine:

a) Diplomaatiline tegevus Peterburis..... 94

b) Meierovicsi missioon Londonis..... 95

c) De facto tunnustamine..... 97

3) De jure tunnustamine:

a) Olukord pärast de facto tunnustamist kuni rahukonverentsini..... 98

lk.

b) Olukord Pariisi rahukonverentsil:

aa) Üldkavatsused Venemaa suhtes..... 98

bb) Cordon Sanitaire..... 99

cc) Pariisi rahukonverentsi mõju Lätile..... 100

c) Olukord 28.juunist 1919.a. kuni 15. juulini 1920.a..... 101

d) Olukord Läti-Saksa rahulepingu sõlmimisest kuni Läti-N.Vene rahulepingu sõlmimiseni:

aa) Läti-N.Vene vahekord kuni rahulepingu sõlmimiseni..... 102

bb) Läti-N.Vene rahulepingu analüüs.. 102

e) Liitriikide tunnustamine..... 104

f) Teiste riikide poolt tunnustamine..... 105

4) Läti vastuvõtmine Rahvaste Liitu:

a) Rahvaste Liidu iseloom ja ülesanne..... 106

b) Läti esimene püüe astuda Rahvaste Liitu 106

c) Läti lõplik vastuvõtmine Rahvaste Liitu 107

L õ p p s õ n a..... 108

oooOoooOoooOooo

Tarvitatud kirjandus.

R. St. Baker, Woordow Wilson Memoiren und Dokumente über den Vertrage zu Versailles anno MCMXIX, Leipzig, 1923, Paul List.

P. Bērziņš, Latvijas brivības cinas, Rīgā, 1928, A. Gulbis.

A. Bihlmans, Die politischen und wirtschaftlichen Grundlagen der Baltischen Republik Lettland, Riga, 1926, Ostdienst.

A. Bilmanis, Latvijas Werdegang, Leipzig, 1934, Lamey.

E. Blanks, Latviju nacionalā doma sadzives cīņu ugunīs, Rīgā, 1923, Latvju Nacionalā Kluba.

K. Dišlers, Jevads Latvijas valststiesibu zinātnē, Rīgā, 1930, A. Glubis.

R.von der Goltz, Meine Sendung in Finnland und im Baltikum, Leipzig, 1920, K.F. Koehler.

A. Gorovtsev, Kurs meždugosudarstvennago (meždunarodnago) prava, Irkutsk, 1920, Studenčeikoi Organizatsii.

G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1922, J. Springer.

N. Kaasik, Rahvasteliit, Tartu, 1933, Akadeemiline Kooperatiiv.

Koguteos, Eesti Entsüklopeedia 32, Tartu, 1933, Loodus.

Koguteos, Kaitse Kodu Nr. 13/14, Tallinn, Kaitse Kodu.

Koguteos, Latvieši II, Rīgā, 1932, Valters un Rapa.

Koguteos, Latviešu Konversācijas Vārdnīca I, XI Sējums, Riga, 1934./35. A. Gulbis.

Koguteos, Latvija desmit gados 1918-1928, Rigā, 1928, Jubilejas Komisija.

Koguteos, Läti, Tallinn, 1934, Warrak.

J. Kunz, Die Anerkennung von Staaten und Regierungen in Völkerrecht, Stuttgart, 1928, Kohlhammer.

Ed. Laaman, Eesti lahkumine Vene riigist 1917-1920, Tallinn, 1920, Warrak.

Fr.von Liszt, Das Völkerrecht, Berlin, 1925, Springer.

J. Maide, Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920, Tallinn, 1933, Kaitse Kodu.

A. Piip, Rahvusvaheline õigus, Tartu, 1936, Akadeemiline Kooperatiiv.

A. Piip, Tormine aasta, Tartu, 1934, Akadeemiline Kooperatiiv.

J. Poska, Päevaraamat Pariisi rahukonverentsilt, Tallinna, 1921, Vaba Maa.

P. Radziņš, Latvijas atbrivošanas karš I, II, Rīgā, 1921/22, A. Gulbis.

E. Räikkonen, Svinhufvud ja Soome iseseisvuse sünd, Tartu, 1936, Loodus.

A. Schwabe, Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, Riga, 1928, Lamey.

K. Strupp, Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie, Berlin-Leipzig, 1924, Walter de Gruyter und Co.

A. Švabe, Latvijas vēsture I - III, Riga, 1921/22/23, Valters un Rapa.

J. Tschakste, Die Letten und ihre Latwija, Stockholm, 1917, Truckerlit Progress.

J. Uluotsa järele, Eestimaa õiguse ajalugu, Tartu, 1936, Muhel.

M. Walters, Lettland seine Entwicklung zum Staat und die baltischen Fragen, Roma, 1923, Walters.

M.Zimmerman, Vmešatel'stvo i priznanie v meždunarodnom prave, Praha, 1926, Praha-Vršovice Samova.

- 603 mm -

S i s s e j u h a t u s.

Tungal, mis sütitas maailmasõja, kujundas ümber ennenägematult Euroopa kaardi. Troonid, mis näisid igikindlatena ja igawesti püsivatena, varisesid ja kuningad ning keisrid kadusid ajalooareenilt. Monarhismi ja surve asemele astus vaba sõna ja demokraatia. Suures maailmasõjas, mis päästis lõplikult valla uued tungid ja voolud, on iseloomustav vabaduse võit ikestuse üle. Isekeskis sõdivate riikide vastuolud kanduvad ka sisepoliitilisele elule, ning liikumised, mis siiani tugeva keskvõimu püsides olid maha surutud, leiavad eluvõimaluse üldises pinevas, kuid ka kaootilises õhkkonnas.

Suurte ja võimsate maailmariikide võimu all elavate väikerahvaste saatus ja status muutub 1917.-1920.aastani rohkem kui mitmete sajandite kestel. Rahvaste enesemääramisõigus leiab maailmasõja ajal alistatud rahvaste peres tormilise vastuvõtu ning pinevas ja pidevas sise- ning välispoliitilisis võitlusis, toetatud vabadussõdadest - tekib Euroopas hulk uusi riike, mis osalt üle elavad tormi ja tungi ajad, ent osalt taas langevad nende mõjuvõimu alla, kust nad püüdsid lahku lüüa. Nii tekivad emariigi lagunemisest Austria-Ungari pinnal uued riigid, samuti Vene tsaaririigist, kus pärast 1917.a. revolutsiooni tekib isegi 17 uut võimukoondist ja riiklikku ühikut, millest küll vaid säiluvad 6, mis välja jõuavad täieliku riikliku sõltumatuseni.

End. Vene keisririik, suure ja lahutamatu Vene riigi ideest aetuna, ei tunnistanud kunagi, eriti aga XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alul oma kultuuriga vähemusrahvaid, nende omavalitsusi, keelt, õigusinstituute, vaid kõiki piirirahvaid hakati süstemaatiliselt ja kavakindlalt venestama, nende omavalitsusi ja valitsemise iseäraldusi kaotama ning ühtlustama sise-venemaalise korraga nende maade valitsemist. Loomulik, et selline kõrgema kultuuriga rahvaste allaviimine harimatute venelaste tasemele kutsus esile pahameelt ja vastuliikumisi. Kuid Vene keisririik, alates Alek-

sander III ei aktsepteerinud enam vähemusrahvaste proteste ega soove, vaid hoopis seevastu, pööras kogu riigipoliitika piirimaade venestamisele, tänu Vene selleaegsetele häädele ja rahulikkudele välissuhetele, mis vabastasid venestustööks riikliku innu ja huvi. Selline panslavistlik sisepoliitika lõi massides terava vastuliikumise, mis väljendus alalistes rahulolematustes, sai erilise vormi 1905.a., ent täis tuld puhkes 1917.a., mis purustas suure Vene tsaaririigi tükkideks.

Niisiis, üheltpoolt leppimatus keskvõimu ja piirirahvaste vahel, kus Konst. Bobedonossov'i, fanaatilise venestaja kava järgi pidid iseseisvad vähemusrahvused kaduma ja venelaste loomulik piir nihkuma kuni Baltimere kallastele, mis surus piirimaade päriselanikud teravasse kaitseasendisse oma olemasolu, keele ning kultuuri eest, millest hiljem välja kasvas autonoomianõue ja kui reaalpoliitiline olukord soodsaks muutus siis - iseseisvusmanifest.

Teiseltpoolt - eriti Baltimaal - ületamatu lahkuminek piirirahvaste eneste keskel, kus maapäriselanikud olid leppimatus vastuolus oma orjastajate sakslastega; Läänemeremaad, olles sajandite jooksul geograafiliseks lõbutüdrukuks, rändasid ühe valitsuse ja riigi alt teisele, kes igaüks loovutas mälestusi ja jälgi - mis moodustasid keerulisi kombinatsioone ja suhteid omavahelises maa juriidilises ja majanduslikus elus, mis andsid tõukejõu rahvaste vabanemisele ja uute riikide tekkimisele.

Ja kolmandaks ning lõpuks - mälestus ja teadmine oma muistsest iseseisvusest ja vabast riiklikust korraldusest, mida eriti rõhutati 1917. ja 1918.a. suurriikide poole pöördudes, et ammutada õigust ja jõudu ajaloost, kui nõutati neilt tunnustust ja abi.

Läänemere kallastel tekkis kolm riiki: Eesti, Läti ja Leedu, mis olid omavahel orgaaniliselt seotud. Kõik need riigid olid olnud kord ajaloohämaruses iseseisvad. Siis alistatud ning sajandite jooksul rändkaubana ringelnud erivalitsuste troonides ja kroonides, kuni lõpuks koondatult muudeti Vene keisririigi provintsideks. Nende saatustes on paljugi ühist, kuid igaüks säilitab ka oma erijlme ja juriidilise erinevuse tekkimise protsessis. 1917.a. revolutsiooni keerises omandavad nad uuesti oma iseseisvuse enamvähem võrdsel ajal, ühel ja samal aastal, kuid kuni täieliku ja kindlustatud iseseisvuse saavutamiseni pidid nad igaüks oma rada sammuma.

Keskmise riigi, Läti, iseseisvusesünd, eel- ning järelvõitlused erinevad suuresti Eesti iseseisvumisest, sest Läti vabadusvõitlus kestis 1915.-1921.a., Eesti 1917.-1920.a. vastu. Kuid iseseisvumise sisemisteks teguriteks on samad kolm ürgajendit a) võitlus tsarismi vastu, b) võitlus balti aadli vastu ja c) mälestus endisest vabast riiklikust iseseisvusest, nagu eestlastelgi, nende vabadusvõitlustes. Ebaõige näeb olevat vaade, nagu oleks võitlus Läti iseseisvuse eest alanud alles suure maailmasõja ajal. Tõsi, siis süttisid küll kogutud jõud, kuid iseseisvuse võitluse avamäng ulatab kaugele ettepoole. 1918.a. kandus Läti vabadusvõitlus rahvusvahelisse sfääri, kuid nende jõudude ja liikumiste algjuuri tuleb otsida sügavast Läti ajaloost - eriti aga vaba ja iseseisvast Lätist, enne sakslaste invasiooni.

Ja et mõista Läti riigi tekkimise staatilisi ja dünaamilisi ajendeid, et ülevaadet saada Läti riigi territooriumi eriosade instituutide erinevustest ning tutvuda lätlaste suhteist olnud võimukorraldusega, selleks tuleb paratamatult arvestada Läti ajaloo, eriti aga õigusajalooga.

oooOooo

A. Selgitavad ja kujundavad ajendid.

I. Ajalugu.

1) Lätlaste päritolu.

Lätlased kuuluvad indo-euroopa rahvaste perre, moodustades vanade preislaste ja leedulastega erilise rahvaste grupi, mis üsna varakult juba eraldus nii germaanlastest kui ka slaavlastest [1], ja asusid elama Baltimere idarannikule. Üks haru, vanad preislased taandusid kõige rohkem lõunasse ja asusid Masuri järvede piirkonda. 12.sajandil pöördus nende vastu võimas sakslaste vallutussõda,mis lõppes preislaste vägivaldse saksastamisega ja nende omapära hävitamisega. Teine grupp - leedulased - asus neist põhja poole, Kovno, Vilno, Grodno ja Suvalki kubermangudesse. Ristisõjad Maarjamaale ei suutnud hävitada leedulaste iseseisvust ja sellistena olid nad loomulikuks kaitsetammiks invasioonile maadmööda Baltikumi. Kuid pikade ja veriste sajandite kestel ei suuda ka leedulased säilitada sõltumatust arvukate vaenlaste vastu ja 1509.a. liitub Leedu Poolaga ning 1795.a. Poola jagamisel langeb ta Venemaa võimu alla, kust suur maailmasõda ta uuesti paiskab ajalookeerisesse - iseseisvate uute Balti riikide perre.

Kolmas haru, lätlased, tulles leedu teadlase prof. Buga arvates [2] Valge-Venemaalt Dnjeperi, Njemeni ja Vilia ülemjooksult, leiab endale elupaiga põhjapool oma hõime - praegusel Kuramaal n.n.Vidzemes, mis asub Liivimaa lõunaosas, kust nad eesti suguharud põhja poole tõrjusid ja ka Vitebski kubermangu lääne maakondades n.n. Latgallias.

2) Vaba Läti (-1184).

a) Rahvas ja maaala.

Ajaloo hämarusest, millest ammutame esimesi teateid lätlaste kohta, teame, et nad omasid võimukorraldusena riigi nagu eestlased ja soomlasedki. Nende riik ei olnud ühtlusriik tugeva keskvõimuga tänapäeva mõttes, vaid väikeste riigikeste seondamatu liit - koosnedes suguharudest.

Rahvas jagunes mitmesse suguharru, latgallased elasid Latgallias, semgallased Semgallias, neist läänepool kurelased ja mererannikul liivlased. Viimased kaks rahvast kuulusid küll Soome-Ugri

---

1) J.Tschakste, Die Letten und ihre Latwija,Stockholm,1917.lk.1.
2) K. Buga, Aisčiu praeitis vietu vārdu šviesoje,Kaunas 1924. lk. 4.

rahvaste perre, kuid nad sulasid ühte lätlastega. Vastu Leedumaad asusid seelid.

b) Poliitiline korraldus.

Suguharude maaala jagunes omakorda veel vähematesse üksustesse, kihelkondadesse,mis veel tihti küladeks jagunesid, eriti soome-ugri tõugu rahvaste juures. Lätlased, kõige rohkem aga latgallased,elasid üksiktaludes, mida toonitab ka Riimikroonika[3]. Suguharu ülemaks oli vanem ja neid oli kogu Lätis palju. Kroonikud mainivad,et rahvas elab gens'ide kaupa,mille ülemaks senior,kuid annavad ka neile teisi nimetusi: maior natu,princeps, dux ja Kaupo't tituleeritakse isegi kui quasi rex'i[4].

c) Sõjaväeline korraldus.

Igal suguharul oli oma võimukorraldus ja sõjavägi,millest sõltus nende tähtsus ja mõjukus.Wanema sõjaline võim oli niisuur, kui palju teda sõbrad ja sugulased toetasid.Mõnel oli mõjuwõim eriti suur, nii mainitakse, et pluris ex cognatis et amicis Russini[5]. Tavaliselt olid vähemad ja nõrgemad vanemad poliitiliselt ja sõjaliselt alistatud tugevamatele,kelle ümber koondusid siis võimualused nõuandjatena. Piirkonda,mille üle ulatas vanema võim,kutsuti riigiks, läti keeli valsts[6]. Riikide tähtsus ja mõju oli mitmesugune olenedes suurusest ja sõjaväe tugevusest. Nii mainitakse,et kurelaste kuningas Lamekin valitses 14.kihelkonna üle ja Semgallide hertsog ja kuningas Vester juhtis oma rahva saatust 30.aastat[7].

Sellist tugevat riikliku kätt nagu semgallased ja kurelased ei omanud kunagi Ida-Läti vanemad. Nad olid kaudses sõltuvuses Pihkva ja Polotski valitsejaist. Ka teised vanemad ei olnud pidevalt absoluutselt iseseisvad kuid nad ei olnud millalgi täiesti alistatud välismõjudele.

d) Ühiskondlik korraldus.

Vanemate ja paremlaste kõrval oli lai kiht valitsetavaid,kes allusid poliitiliselt ja sõjaliselt juhtidele.Kolmanda kihina eksisteerisid sulased olles palju madalamal ühiskondlikul tasemel ja lõpuks orjad,kes moodustasid alama seltskondliku kasti. Selline

---

3) Riimikroonika,7435:"Sie wohnet note ein ander mite, sie bûwen besunder im manchen walt".

4) Läti Hendriku kroonika VII.5.

5) Läti Hendrik XV.7.

6) Schwabe,A., Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, Riga, 1928. lk.13.

7) Vt. Läti Hendrik XII.2.

oli dokumentaalsetel andmetel[8] esimene lätlaste riiklik iseseisvus ja poliitiline korraldus enne sakslaste vallutussõda, oma väljakujunenud seisuste- ning partikulaar võimukorralduste iseärasustega.

3) Ordo - piiskopi riik (1184-1561).

a) Baltikumi avastamine.

Lätimaa saatus on sõltuv tema geograafilisest asendist, mis ajaloos on mänginud suurt rolli. Olles ühendavaks lüliks Lääne ja Ida vahel, on tema keeleks ja võngete väljendajaks maailma poliitiliste ja majanduslikkude muutuste skaalas. Ja üks ehk teine lahendus Baltimere probleemil on suuresti mõjutanud lätlaste saatust[9]. XII sajandil satuvad saksa kaupmehed Wäina jõe suhu, kuhu nad ka edaspidi sõidavad kauplema. Peagi toovad nad kaasa preestri, kes rahvale ristiusku hakkab kuulutama. Aastal 1184 ehitatakse Läänemeremaale, Ükskülla, esimene kirik, millist aastat loetakse ka sakslaste invasiooni alguseks.

b) Lätimaa vallutamine.

Kuid kauaks ei lepi sakslased ainult kauplemisega. Juba XII sajandi lõpul alustatakse vallutussõda mõõga ja ristiga paganate vastu. Aastal 1201 ehitatakse tugev Riia kindlus Düüna jõe kaldale, mis muutub maa alistamise keskuseks. Sel ajal võimutses maailma ajalugu juhtiva ürgtegurina usk[10], mille kõrgemaks maapäälseks juhiks oli Rooma paavst, kelle juhtmõtteks oli alistada paganaid ning levitada püha ristiusku. Et ristisõda Jeesuse haua vabastamiseks oli lõppenud, siis kuulutas ta uue sõja Baltikumile, ristides selle terra Marianaks, Maarjamaaks.

Kuid maa vallutamine on seotud suurte raskustega ja alles kolmandal piiskopil, Albert'il, kes oli tõsine sõjamees, õnnestub see Saksa ordu abiga. Liivlaste ja latgallaste alistamine toimub kergesti ja enamasti diplomaatilisel teel, kuna semgallidega kestis veel inimpõlvi halastamatu vallutussõda. Alles pool sajandit pärast teiste rahvaste lõplikku alistumist õnnestub sakslastel murda nende vastupanu. Semgallased, suutmata kaitsta oma iseseisvust, kuid mitte orjadena tahtes alistuda sakslastele, rändasid massiliselt (100.000 inimest)[11] Leedumaale, loovutades sakslastele rüüstatud

8) Vt.A.Schwabe, Grundriss. lk 5-16.
Vt.A.Schwabe, Latvijas vēsture I, Riga, 1921. lk 37-59, 78-83.
9) Vt.A.Bihlmans, Die politischen und wirtschaftlichen Grundlagen der Baltischen Republik Lettland, Riga, 1926. lk 12.
10) Vrd.J.Maide, Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920, Tallinn, 1933. lk 5.
11) Vt.A.Schwabe, Latvijas vēsture II, Rigā, 1922. lk 9.
Vt. A.Schwabe, Grundriss, lk 14.

ja purustatud kodud. Alles 1290.a. paigu rahuneb maa ja lõpevad sõjad. Maarjamaa okupeerimine nõudis vallutajailt suuri ohvreid[12] ning külvas päriselanikkudele sajandeiks viletsust ja survet.

c) Terra Mariana edasine saatus.

aa) Valitsejate omavahelised suhted ja sihid.

Lettgallia alistasid venelased, kuid 1212.a. loobusid nad vabatahtlikult sellest sakslaste kasuks saades vastutasuna soodustusi laevasõidus ja kaubanduses. Baltimaa vallutamise ideeks oli teokraatne põhimõte - ristida paganaid ning pühitseda maa pühale toolile, kuid see ei osutu sakslaste peamiseks sihiks. Nende otsene taktika oli oma olukorra kindlustamine võidetud maal, rikastumine alistute kulul ja äritsemine võõrastega. Nii näiteks ei kaubelnud ainult kaupmehed ja Riia linna kodanikud, vaid ka orduvennad ja isegi vaimulikud[13]. Unustati oma tõeline eesmärk ja saagi jagamisel hävitati endine lätlaste kultuur ja jõukus, kusjuures siginesid tülid ordu, piiskopi ja Riia linna vahel, kuna maa jäi veel kaua paganlikuks[14].

bb) Poliitiline ja juriidiline võimukorraldus.

Lätimaa ei moodustanud sakslaste võimu all samuti ühtlast ja jagamatut tervikut riiklikus mõttes. Kuuludes paavsti troonile,oli terra matris ka ilmlikus mõttes Püha Rooma riigi osa. Kuid XIII sajandi algul said piiskopid keisrilt maa lääniks läänihärra õigustega - cum omni domino et jure[15], millisel põhjusel tekib Baltikumis oma maavürstide seisus. Nii on alates XIII sajandist Maarjamaal viiest suveräänist koosnev riikide liit - neist kolm Lätimaa pinnal: Saksa Ordu, Riia Piiskop ja Kura Piiskop. See nn. Livoonia liit ühendas riigikesi välispoliitilises mõttes, kuna siseriiklikult jäi igaüks omaette iseseisvaks.

cc) Lätlaste olukord.

Paganate alistamiseks valgus palju võõraid Baltimaale,eriti sõjamehi,linlasi ja vaimulikke, kuna lihtrahvas kartis mereteed[16]. Tänu leedulaste võitmatusele,mis takistas sakslaste invasiooni

---

12) A.Bihlmanis,Latvijas Werdegang,Leipzig,1934.lk 4o.(Ordumeister Kniprode andmetel olevat lätlaste alistamine 84.a. jooksul ohvreid nõudnud järgmiselt:2 piiskoppi,6 ordumeistrit 28 vürsti ja krahvi,49 kõrgemat aadlikut,11.000 sõdijat, 4000 kodanikku,8000 vabat ja 15.000 ristisõitjat.)
13) Vt. A.Schwabe, Grundriss, lk 18.
14) Vrd. J.Tschakste, Letten, lk 10.
15) Vt. Läti Hindrek, XI.3.
16) Vt. A.Schwabe, Latvijas vēsture II, lk 15.

mööda maad, pääsesid nad saksastamisest, kuid neid tabas uus saatus - orjaike. Maarjamaal kerkivad kantsid, rahvas kaotab varanduse, muutub vaeseks ja langeb orjusesse,mis võtab nii drastilise ilme, et paavst ja keiser keelasid ümberristitutelt röövida nende varandust. Kuid, et feodalism saavutas Läänemeremaadel kulminatsiooni ja kõrgemad maahärrad olid kaugel, siis on arusaadav, et sakslastel olid vabad käed teotsemiseks. Sellise poliitika tagajärjeks oli üheltpoolt maarahva äärmine vaesumine, kes ilma igasuguste poliitiliste ja inimõigusteta muutus mõisniku res mobile'ks, kuna teiseltpoolt ordu ja piiskopi võimu langus lodevate elukommete ja organiseerimatuse tõttu, meelitas uusi võime haarama jõuetu Baltimaa järele[17].

d) Ordu riigi lõpp.

XVI sajandi keskel muutub maris baltici probleem jällegi aktuaalseks[18]. Olukord maailma poliitilises sfääris on muutunud.Uued riigid hakkavad Euroopa saatust juhtima. Moskoovia suurvürstiriik on tugevnenud, alistanud Valge-Vene ning tungib idast Livooniasse. Samuti rootslased olles vabanenud taanlaste ülemvõimu alt,tungivad Maarjamaale läänest, kuna lõunast ähvardab võidukate poolakate vägi, kes leedulastega uniooni astudes, oli loonud tugeva riigi. Nende mitmes sihis ründavate vaenlaste vastu on killunenud ja ühtlusetu orduriik jõuetu kaitsma relvaga omi piire. Seda mõistes sõlmib 28.nov.1561.a. viimne ordumeister Gotthard Ketler koos seisuste esindajatega alistumislepingu Poolaga. Selle nn. Vilno rahulepingu järele leiab aset Lätimaa tükeldamine, kust alates üksikuil territooriumeil on oma erinev ajalooline ja kultuurilis-poliitiline areng. Põhjapool Wäinat olev maaala - Vidzeme ja Latgallia - liidetakse otseselt Poolaga, kuna Kuramaast moodustatakse omaette hertsogiriik Poola ülemvõimu all.

4) Poola ajastu (1561 - 1629).

a) Lätimaa lepinguline alistumine Poolale.

---

17) J.Tschakste, Letten, lk 15."Dieser Mangel an einer staatlichen Organisation einerseits und das ausschweifende sittenlose Wohlleben,dem sich die Eroberer nun ganz hingaben,anderseits,führte zum raschen Verfall des roh errichteten Baues. Livland ward eine Beute seiner Nachbaren.

18) Vt. A. Bihlmans, Grundlagen, lk 12.

1561.a. sõlmitud alistuslepingus Poola kuningas kinnitas sisepoliitiliselt maa siiani kestnud status quo, millega mõisnikkudele anti täieline võim talupoegade üle, kes olid ilma jäetud igasugustest poliitilistest õigustest. Selle nn. Sigismund Augusti Privileegiumi §§ 22, 23 ja 26-das on karmilt väljendatud mõisnikkude kriminaal- ja tsiviiljurisdiktsiooni õigus, talupoegade orjuse kohustused ja glebae adscriptae [19], millega uus riigivõim sõtkus talupoegi veel sügavamale viletsusse.

b) Poola aeg Liivimaal.

Kuigi Vilno rahulepingu järgi Poola sai üle-Wäina jõe valitsejaks, siiski ligi 25.aastat kestis Latgallias veel sõda venelastega,kes samuti pretendeerisid sellele, suutes kord suurema osa Latgalliast okupeeridagi.Kuid 1582.a. oli Moskoovia kuningas Johann Julm aga sunnitud rahu sõlmima ja kogu Latgallia poolakatele loovutama. Kuid poola aeg ei toonud midagi rõõmustavat. Maa oli vaenlase vägede poolt kõrveks muudetud, rahvas tapetud või vangi viidud. Eriliselt tuleb märkida, et sel ajal muutus aadli koosseis. Sisserännanud saksa mõisnikud olid sõjas hukkunud, mille asemele valgusid poola panid. Pikad ja metsikud vallutussõjad on rahvast määratult kurnanud, mida rahu saabumisel mõisnikud oma majandusliku olukorra taastamisega veelgi suurendasid.

c) Lätlaste seisukord.

Poola kuningad ei suutnud talupoegade põlve kergendada.Sigismundi Privileegium andis mõisnikkudele talupoegade üle jus vitae ac necis[20]. Pärastised valitsejad ei toonud ka erilist kergendust lätlastele. Vastupidi, sellele lisandus veel valitsuse surve rahvast uuesti sundida katoliku usku astuma, mis tõi palju kannatusi. Isegi aadlis tekkis, vaatamata nende suurtele eesõigustele,poolavastane liikumine. Poola aeg oli üldiselt raske, kuna maad tabasid näljad[21] ning alaliselt kohalviibivad poola sõjaväed kohtlesid maa päriselanikke julmalt ning riisusid halastamatult, kuigi rahvas oli vaesunud kerjusteks.

d) Poola aja lõpp.

Poola ajastu lõpp oli Liivimaale eriti raske. Aastal 1600

---

19) Vt.A.Schwabe,Grundriss, lk 124.
vt.G.J.v.Buddenbrock,Sammlung der Gesetze,welche das heutige livländische Landrecht enthalten,Mitau,1802,lk 373.
20) Vt. A.Schwabe, Grundriss,lk 124 jj.
21) Vt.A.Schwabe, Latvijas vēsture II,lk 76. Eriti oli nälg aastal 1601, mil inimesed surid nälga ja külmasid karjade kaupa, isegi linna tänavail.

puhkes Poola - Rootsi sõda, mis kestis kuni 1629.a., mil Altmargi rahulepingu järgi Liivimaa läks Rootsile. See oli uus samm Lätimaa tükeldamiseks: Kuramaal oli oma hertsogiriik, Liivimaa alistati rootslaste poolt, kuna Latgallia jäi edasi Poolale.

5) Rootsi ajastu (1629 - 1721).

a) Ajastu iseloomustus.

Rootsimaa kasutades Poola kuningate raskusi, võideldes moskoovlaste, ukrainlaste ja türklaste vastu, vallutas Liivimaa ning liitis selle ühte Eestimaaga, mille ta oli alistanud juba 1561.a. Rootsi ajastu eksisteerib lätiajaloos kui hää aeg - nagu eestlastelgi. Rootsi kuningad toetudes valitsemises talupoegadele ei arvestanud aadlit, nagu teised Euroopa kroonitud pääd ja sellepärast viisid nad uuendusi ellu, mis sel ajal olid vägagi modernsed[22]. Ka usuliselt oli protestantlikule elanikkonnale Rootsi valitsus sobiv, kes moodustas luterluse kantsi võitluses katolitsismi vastu. Üldine poliitiline meelsus oli Rootsis liberaalne ning rootslaste demokraatsed traditsioonid ning riiklik võimukorraldus tõid palju kergendust lätlastele.

b) Talupoegade olukord.

Liivimaa alistus Rootsile väga raskeis majanduslikes tingimusis. Maa oli ahervartes ja rahvas tapetud, külmanud või nälginud. Kõige raskemini tabas see muidugi talupoegi, üle 50% nende elamutest oli purustatud, eriti aga Põhja-Lätis[23]. Viletsus oli kirjeldamatu, nii kirjutab 1601.a.sügisel Rootsi sõjaväeülem krahv Nassau: "Der jämmerliche Zustand dieses armen Landes,darrinen ich bin und bleiben muss,ist nicht zu beschreiben, und wie ich's dafür halte, ist dergleichen Jammer und Elend nie gehört und gesehen worden..!"[24]

Kuigi sõda lõppes alles 1629.a.,siiski juba 1624.-1625.a. võeti valitsuse poolt Liivimaal ette maa revisjon, et parandada talupoegade seisukorda. Seati sisse vakuraamatud ja asutati maale koole.

---

22) Kaugemale ulatavaid reforme oli nende seas: maakatasteri koostamine,mõisate reduktsioon,talupoegadele antud liberaalsed seadused jne.....

23) Vt. A.Schwabe,Grundriss,lk 151,"Bevor die Verwüstungen stattgefunden hatten, gab es in 23.Gebieten 5158 Bauerngesinde, von denen in 1624.-1625. nur noch 2416 übriggeblieben waren....." Vt.A.Schwabe,Latvijas vēsture II, lk 79, (Alojas 72 %, Ruhjas 70 %).

24) Vt. Mitteilungen aus der livl.geschichte,herausgeben von der gesellschaft für geschichte und Altertumskunde zu Riga, 1840, XVII, 123.

c) Mõisnikkude olukord.

aa) Suhted talupoegadega.

Rootsi ajal talupojad polnud enam mõisniku meelevalla all olevad orjad, vaid neile omistati õigusi, parandati eluvõimalusi, normeeriti teokohustusi ja viidi läbi laiaulatuseline maakataster. samuti siirdus jurisdiktsioon talupoegade üle mõisnikkudelt riigile. Talupoegade suhete parandamisega, mõisnikkude õigusi kärpides, soodustati esimeste ainelist jõukuse arenemist, nii et Rootsi aja lõpuks osutus Liivimaa Rootsimaa viljaaidaks, nagu mainib seda Dr. Grundling 1733.a. väljaantud raamatus: " Discours über den jetzigen Zustand der Europäischen Staaten" [25].

bb) Suhted riigiga.

Rootsi talupojasõbralik valitsus kärpis ja kitsendas sügavasti aadli eesõigusi. Juba 1601.a. hertsog Karl nõudis talupoegadele õigusi seisuste esindajate käest alistamislepingu koostamisel.[26] Kuid valusamini riivas mõisnikke mõisate reduktsioon 1673.-1680.a. See grandioosne agraarreform, mis lõpetas aadli ülekohtu,soodustas määratumalt talupoegade majanduslikku elu. Selline demokraatlik riigikord, valus agraarreform ja talupoegade abistamine kutsus esile mõisnikes terava reaktsiooni ning nad hakkasid otsima vahendeid mineviku õiguste tagasisaamiseks.

d) Rootsi ajastu lõpp.

Omi huve kaitstes ja omi ajaloolisi õigusi püüdes säilitada tuginevad mõisnikud Sigismund Augusti Privileegiumile, ent see jääb tagajärjetuks. Vaatamata aadli teravale protestile hakatakse mõisaid reduktseerima. Tundes oma jõuetust otsib mõisnikkond abi välisriikidelt. Ja neil õnnestubki sepitseda kolmikliit Rootsi vastu, kelle hingeks on Põhjamaade suurim intrigant J.R.Patkul[27].

1700.a.puhkeb Põhjasõda, kusjuures Rootsit ründavad korraga Poola, Taani ja Vene. Tükk-tükilt vallutavad venelased Liivimaa, mida nad laastavad nii julmalt, et 1702.a.vürst Šeremetjev teatab tsaarile "In Livland gibt es nichts mehr zu verheeren"[28].

---

25) lk 376:" Livland ist vormahls der Schweden Brodkammer gewesen,ja es kann noch viel Getreyde an Fremde überlassen", vt.ka lk 377.

26) Vt. Mitteilungen,XVII.532."Zum funften,dass auch der vom adel pauern sowohl als andere alhie im lande mögen frei sein,ihre kinder zur schulen zu senden,auch handwerke zu lernen.....".

27) Vt. H.Neggo, Johann Reinhold Patkul,Tallinn, 1920.

28) Vt. A.Schwabe, Grundriss.lk 255.

Võites taanlasi ja poolakaid Rootsi kuningas Kaarel XII saab ise aga Poltova all lüüa ning kaotab sõja. Juriidiliselt lõppes Rootsi võim Lätimaal Nystadti rahulepingu järgi 1721.a.,kuigi faktiliselt alistati juba 1710.a. kogu Wäina jõe ja Soome lahe vaheline Baltimaa.

Liivimaa oli sellega siis esimeseks Lätimaa osaks,mis langes Vene riigi alla. Siin hakkas ka kõige varemini välja kujunema poliitiline ja juriidiline režiim, mis valitses kuni iseseisvusevõitlusteni.

6) Kura hertsogiriik (1561-1795).

a) Poliitiline ja juriidiline võimukorraldus.

28.nov.1561.a.Vilno lepingu järgi Liivimaa allus vahenditult poolale, kuna Kuramaalt ja Semgalliast moodustati hertsogiriik, mille läänihärraks sai ordurüü mahapannud Gott.Ketler. Osa pindalast, Pilteni ümbrus, kuulus küll Taanile, kuid aegade järele liideti ka see hertsogiriigi külge. Sama saatus tabas ka Grobini maakonda, mis kuni 1609.a. oli kuulunud Preisile.

Esimese hertsogi Ketleri seisukord oli raske. Aadel oli sõnakuulmatu, sest ta oli sõjaliselt ja aineliselt jõuetu ning võis püsida vaid mõisnikkude toetusel. Sellepärast Kuramaa oma iseseisvuse ajal kujunebki riigiõiguslikult mõisnikkude vabariigiks kelle käes oli poliitiline ja juriidiline võim[29].

b) talupoegade olukord.

Talupojad lätlased, on Kura hertsogiriigis samuti õigusteta ja seadusliku kaitseta nagu Poola ajalgi. Aastal 1570 on Ketler sunnitud välja andma nn. Gothardi privileegiumi, mis muutus riigialusseaduseks. See akt laiendas veel Sig.Augusti privileegiumi piire,mis annab täiendavaid õigusi mõisnikkudel talupoegade üle. Lätlaste õiguslik status on täielikult sõltuv mõisnikkudest ja vaimulikkudest,kellel on nende üle kontrollimatu ius vitae ac necis; samuti on neil käsundus- ja korraldusõigus talupoja varanduse üle[30]. Üheltpoolt selline absoluutne kaitsmatus ja teiseltpoolt laastavad sise- ja välissõjad kurnavad lätlasi selliselt, et isegi nende ristiusk muutus paganlikuks[31].

---

29) Vrd.A.Schwabe.Latvijas vēsture II,lk 102,"Tamdēl Kurzemes valsts visā savā pastāvēšanas laika bij patiesibā muižnieku 'b r i v v a l s t s j e b r e p u b l i k a.

30) Vt. A.Švabe,Latvijas vēsture, lk 102."Viniem ir tiesiba brivi tirgoties un kroget un spriest par savu zemnieku" "Kaklu un vēderu"! vt. ka lk 104.

31) Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture II, lk 104.

c) Riigi majanduslik ja kultuurne olukord.

Kuramaa elas üle hertsogiriigi ajal majandusliku ja kultuurilise õitsengu,mis oma mõju ja võimu levitas ka üle kodumaa piiride, saavutades erilise hiilgeaja hertsog Jakob I ajal. Kuramaa laevad sõitsid maailmameredel ning hertsogiriigile kuulusid asumaad: Tabago saar Lääne-Indias, Püha Andrease saar Aafrika läänerannikul ja Gambia Aafrikas[32]. Ka õitses siin tööstus ja kaubandus - võidutses merkantelism, mis oli tollal modernne majanduslik vool.Isegi rahvusvahelisi lepinguid omas hertsogiriik[33]. Ka viljeldi kultuuri,harrastati kunste ning asutati koole, millest tähtsamaid Academia Petriana, kus läti rahvuslikul ärkamisajal mitmed juhid haridust omandasid.

d) Hertsogiriigi lõpp.

Kuramaa oli 200.a.eest juba iseseisev, kuigi valitsejateks olid võõrad. Kaua ei kesta hertsogiriigi õitseng. Ketleri soost dünastia lõppemise järele 1741.a. tekivad segadused, mis kestavad ligi 20.a.Eriti aga purustas maa hää käekäigu 1658.-1660.a.kestnud Poola-Rootsi sõda ja kuigi pärast Oliva rahu 1660.a.saabus rahu, oli siiski hertsog Jakob I elutöö hävitatud.

Et keskvõim oli nõrk ja hertsogid mittesobivusel eemaldati troonist,siis tekivad tihti sisepoliitilised võitlused,mis nõrgendasid riiki välisohtude vastu. Küsimus muutus eriti aktuaalseks, kui Poolas puhkesid rahutused. Kura aadel kartes sama, otsustas hädaohu vältimiseks 17.märtsi 1795.a.manifestiga alistuda Vene tsaarile tingimusteta[34]. Hertsogikroon kaotati ja Kuramaa muudeti Vene kubermanguks, sattudes sellega viimasena koos Liivimaaga lätlaste ühisele arenemisteele, ühise riikliku võimu alla.

7)Latgallia Poola riigi osana (1629-1772).

a) Poliitiline ja juriidiline võimukorraldus.

Altmargi rahu järgi 1629.a.jaotati Liivimaa kahte ossa Rootsi ja Poola vahel, millest viimane jäi edasi Poola provintsiks.Peagi tõusis uus sõda ja alles Oliva rahulepingu järele saabus rahu,kuid nüüd liideti Latgallia juba orgaaniliselt ühte Poola-Leedu riigiga,

---

32) Vt.Koguteos "Läti", 1934, lk 32.
vrd. A. Švabe, Latvijas vēsture II, lk 109.

33) Tähtsamad neist: Prantsusmaaga sõlmitud kaubandusleping 1643.a. ja Inglismaaga sõlmitud kaitse ja neutraliteedi leping 1654.a.

34) Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture,II, lk 124.j.

ja nimetati Jnflantiaks[35]). Juriidiliselt kuulus see Poola riigi koosseisu, mille eesotsas seisis vojevood, jagunedes veel 4 trakti, mille ülemaks olid vanemad (starastid).

b) Talupoegade olukord ja mõisnikkude võim.

Kura hertsogiriik oli mõisnikkude vabariik, kuid veel rohkem oli seda kogu Poola ja Jnflantia[36]). Kuigi Varšavis valitses eluksajaks valitud kuningas, ei omanud ta tegelikult võimu, osutudes vaid aadli mängukanniks. Faktiliselt valitses seim. Pealinna maapäeva kõrval oleles veel nn. väike seim Daugavpilis,Latgallias, olles abiks maa valitsemisel. Poola mõju oli Jnflantias väga suur, kogu rahvas säilitas katoliku usu ja poolastus. Isegi saksa mõisnikkond kaotas oma algupära ja sulas ühte poola aadliga[37]). Et mõisnikud olid valitsevaks kihiks, siis sõltus neist kogu käitumine. Aadel oli perekas ja vaene mil põhjusel ka arusaadav, et talupoegade lätlaste,rõhumine oli täielik. Talupojad olles õiguse objektiks - viibides täielises orjuses, langesid sügavasse viletsusse. Lätlastel polnud mingit õigust, nad olid mõisnikkude liikuv varandus. Nende vaesusele mõjus kaasa ka halb põllumajandus. Kuna mujal Lätis olid üksiktalud, siis Latgallias eksisteeris hingemaade süsteem. Ka ei teinud riik midagi talupoegade õigusliku, ainelise ega kultuurilise taseme tõstmiseks ja seetõttu on siis ka arusaadav, et Latgallia jäi oma arenemises teistest Lätimaa osadest sajandi võrra taha[38]), milleks kaasa aitas ka hilisem raske vene surve.

c) Latgallia vallutamine.

Latgallia, olles üle 200.a.Poola valitsuse all, kaugenes oluliselt usulise, rahvuslikus ja majanduslikus arenemises teistest Lätimaa osadest, milline erinemine vältas ka Vene valitsuse all.

XVIII sajandil kasvas võimsalt Vene riik, vallutas Baltikumi ja Soome ning olles kosunud Põhjasõja haavadest, alustas sõda Poolaga. Kuid sisemiste segaduste ning paleerevolutsioonide tõttu ei olnud venelastel edu, kuni troonile tuli Katariina II, kellega alates algas Poola tragöödia. Koos Preisi ja Austriaga võideti ja alistati jõuetu Poola a.1772, mille juures Latgallia langes tükeldamisel Venele ning liideti Vitebski kubermangu külge Daugavpilsi,

35) Vt. Koguteos "Läti", lk 33.
vt. A. Švabe, Latvijas vēsture II, lk 128.
36) Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture II, lk 131.
37) Vt. Koguteos "Läti", lk 33: Vt.A.Švabe,Latvijas vēsture II, lk 131.
38) Vt. A.Švabe,Latvijas vēsture II, lk 136.

Rezekne ja Ludza maakondadena, kus kehtestati tavaline sisevenemaaline režiim. Sellega oli Lätimaa koondatud 211.a. järele uuesti ühise valitsuse alla, kuid igaüks eritingimusel ja ajal. Igaühel neist oli oma erinev ajalugu, õiguslik päritolu ja võimukorraldus, mis tingis nende lahkumineva edasise arengu. Kõik see on aluseks Lätimaa õiguselu kujunemises ja rahvustunde ärkamises, mis moodustab iseseisvusvõitluse eelajastu.

8) Vene valitsus Lätimaal ($17^{21}/_{72}/_{95}$ - 1917.).

a) Vene valitsus Liivimaal.

aa) Vene valitsuse algus.

Liivimaa alistus Venele akordpunktide põhjal, mis sõlmitud Vene väejuhtide ja Balti rüütelkonna esindajate vahel 29.juunil 1710.aastal ja millega endistati Sigismund Augusti Privileegium[39]. Ja kuigi Rootsi valitsus oli talupojad mõisniku tsiviil- ja kriminaalkohtu alt vabastanud ja mõisad reduktseerinud, kaotati kõik need korraldused. Nystadti rahulepingus kinnitati 30.augustil 1721.a. uuesti 1710.a. kapitulatsioonid ja rahulepingi 11.lõikes tsaar tõotab mõisad tagasi anda endistele valdajatele, vastutasuks nende teenete eest. Sellega oli talupoeg uuesti mõisniku meelevalla alla antud ja kogu sel sajandil Vene valitsus enam ei huvitu talupoegade - lätlaste - olukorra kergendamisest. Eriti põrmu surus pärismaalased Roseni deklaratsioon 1739.aastast, mis oli selgituseks talupoegade ja mõisnikkude suhetes. Talupoeg on selle järgi pärisori, mõisniku res, kelle üle on peremehel ius vitae ac necis, samuti iure dominii, cum accessione[40].

bb) Talupoegade olukord pärast Põhjasõda.

Territooriumi siirdumine ühelt riigilt teisele on tavaliselt seotud sõdadega, kultuuri ja väärtuste hävitamisega. Kulminatsiooni jõudis see Põhjasõja aegu. Talud põletati, inimesed tapeti ja mis üle jäi, seda hukkas järgnev katk, nälg ja katmatus, nii et kogu maale jäi järele ahervartele vaevlema vaevalt 1/3 elanikke[41]. Selline määratu teo- ja maksukohuslaste vähenemine asetas järgijäänud raskesse orjusesse, sest mõis nõudis ülesehitustööks säili-

39) Vt. A. Schwabe, Grundriss, lk 256.
40) Vt. A.Schwabe, Grundriss, lk 259 jj.
41) Vt. H.v.Bruiningk, Über die Verheerungen durch die Pest auf dem flachen Lande in Livland 1710, Riga 1912. lk 393. ...."und bald darauf griff die Bubonen pest um sich, der allein in Livland 126.000 lettische und estnische Bauern zum Opfern fielen, so dass nicht mehr als ungefähr 90.000 Seelen am Leben blieben.

nutelt viimasena võimaliku. Talupojad põgenesid metsadesse ja sohu rettu, kuid juba 1719.a. annab kuberner vürst Golycin käsu:"Jooksikutel ja põgenikkudel peab kas otsale märk põletatama või ninad ja kõrvad ära lõigatama[42]". Ukaas 1713.a. lubas mõisnikkudelt talupoegi nuudiga peksta, 1724.-1736.a. seadustega avardati seda õigust, 1760.a. seadusega lubati talupoegi kohtuta Siberisse saata, 1762.a. ukaasi järgi ei karistatud mõisnikke talupoegade tapmise eest ja 1767.a. seadusega keelati kaebamine keisrinnale - vastasel korral ootas eluaegne sunnitöö[43].

cc) Talupoegade olukorra edasine areng Kura- ja Liivimaal. 1710.a.kapitulatsioonide ja sama sajandi seaduste põhjal muutus lätlaste seisukord täielikuks orjuseks, mis vältas kuni XIX sajandi alguseni. Muutus tekkib välismõjude tõttu. Maailma majanduslik ja õiguslik struktuur paisati ümber Suure Prantsuse revolutsiooni keerises. Absolutism kõigutati, rahvuslik printsiip tõusis esile[44] ja vabaduslaine levis ka Prantsusmaalt mujale. Selline õigusliku olustiku ümberpaiskamine evis määratumat rahvusvahelist tähtsust. Valitsejad on sunnitud oma alamate olukorda parandama, tänu rahutustele ja mässudele. Ka Lätit tabas mässulaine. 1784.a. tekib nn. pearahamäss, mis levis Raunas, Siguldas, Krimuldas jne., kuid millised veriselt sumbutati. 1802.a. puhkeb uus rahutus Volmari külje all, Kaugurmõisas, kus mässajate arv tõusis 3000-ni, kus mässujuhiks olid mõisateenijad, kes ajalehest olid lugenud, et Prantsusmaal alamrahvas selliselt vabaduse kätte võidelnud[45]. Talurahva majandusliku ja juriidilise olukorra kergenduseks mõjuvad kaasa a) välismõjud, -voolud ja isegi hirm ning b) vabameelsete mõisnikkude ja kodanikkude vastavad taotlused.

1804.a. antakse talupoegade kaitseks seadus, mille isaks on liberaalne Fr.von Sievers ja mis tekkis teravas mõisnikkude omavahelises võitluses, soodustatud keisrist. Mainitud seadus koosnes 4 osast ja käsitas § 1-30. talupoegade isiklikku seisukorda,§31-47. talupoegade omandusõigust, § 48.-75.talupoegade kohustusi ja lõpuks kohtukorraldust[46]. Selle seaduse aluseks oli rootsiaegne õiguslik kord,kus talupoegi koheldi inimlikult.1809.a. täiendatakse maini-

42) Vt.H.v.Bruiningk,Der Livländischen Güterurkunden Zweiter Band, Zur Einführung, Riga, 1924. lk 37.
43) Vt. A.Schwabe, Grundriss, lk 256.
44) Vrd. J.Maide, Vabadussõda, lk 6.
45) Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture III,Riga,1923.lk 40.
46) Vt. A. Schwabe, Grundriss, lk 306 jj.

tud seadust talupoegade kahjuks. Kui kiiresti muutub maailma poliitiline pale: Napoleon I kukutatakse, reaktsioonilaine levib üle Euroopa ja keiser Aleksander I muutub 1812.a. sõja järele konservatiivseks. Ent olukord halveneb Baltimaal, talupojad on ärevusest rahutud ja kartes ebasoodsaid välismõjusid, et talupoegadele loovutatakse osa mõisate maid, vabastab rüütelkond kiiresti ja üksmeelselt lätlased ja eestlased orjusest[47], Eestimaal 1816, Kuramaal 1817. ja Liivimaal 1819.a.,milline samm leidis tsaari poolt ka aktsepteerimist. Orjuse kaotamise probleem oli aktuaalseks muutunud kogu Euroopas. Nii vabastati talupojad Taanis 1800, Rootsi Saksas 1806 ja Napoleoni hirmul Preisis 1807. Uued vabadusetuuled mõjutasid ka konservatiivset Maarjamaad. Vene valitsus kavatses talupoegi vabastada Preisi eeskujul maaga varustades,kuid balti aadlis leidis see ägedat vastuseismist ja mõisnikkudel õnnestus oma plaan realiseerida - vabastada talupojad Mecklenburgi eeskujul - maata[48].

Sellega oli saavutatud kurvem tulemus, mis maarahvast üldse võis tabada. Juriidiliselt olid nad emantsipeeritud, objektist tõstetud subjektiks, kuid majanduslikult jäetud absoluutselt tuulele. Kogu Baltikumi pind kuulus saksa aadlile, kes sellest krampliikult kinni hoidis. Taktiliselt muutus talupoeg nüüd pärisorjast teoorjaks,sisuliselt seisukorda mitte parandades, sest mõisnik ei hoolinud nüüd enam oma hingest. Tekivad uued rahutused, 1841.a. võtab hoogu maalt väljarändamine, 1845.-1848. apostliku õigeusku üleminek jne. 1860.a. pannakse maksma Lätimaal 1849.a. seadus, millega oluliselt kergendati talupoegade põlve ja mis kehtis kuni 1917.a. seisuste kaotamise seaduseni. XIX sajandil paraneb jõudsasdi lätlaste õiguslik seisukord kõrvuti majandusliku arenemisega. Kehtestatakse uusi seadusi,mis laiendavad talupoegade õiguste sfääri,nii 1863.a. elukoha muutmise seadus, maa omandamisõiguse seadus, omavalitsusseadus 1866.aastast jne.[49].

b) Talupoegade olukorra edasine areng Latgallias.

1772.a.ühendati Latgallia Venemaaga, kuuludes selle lahutamatusse koosseisu,kuni iseseisvumiseni.Latgallaste saatus oli raskem kui teistel Lätimaa elanikkudel,sest rõhumine toimus kahelt

47) Vt.A.Schwabe,Grundriss, lk 342."Der Landtag (Liivimaal O.L.) 1817.entscheit sich mit 236 Stimmen gegen 9 für einen neuen Entwurf....welcher....am 23.April 1819.in Kraft trat".
48) Dots.J.Vasari loeng 8.veebr.1937.a."Küsimusi eesti ajaloost XVIII sajandil ja XIX s.alul."
49) Vt. A.Švabe, Latvijas vēsture III, lk 54 jj.

poolt. Üheltpoolt mõis ja kirik peale surudes poolastumist,teiselt-poolt kohtu ja haldus tegelus levitades venestust. Olukord oli nii drastiline, et latgallased peaaegu kaotasid oma keele ja rahvuse. Isegi ladina tähtedega raamatute trükkimine oli keelatud[50]. Eriti masendavaks muutus Latgallia majanduslik ja juriidiline olukord pärast Poola mässukatset, sest siis jäid latgallased rõhutute rõhutuiks. Sellistesse tingimustesse jääb Latgallia kauaks vaevlema. Kergendus saabus alles siis,kui Venemaa kaotas Krimmi sõja ja ühiskonnas tekkis raskete sotsiaalsete olude tõttu rahutusi,mistõttu tsaar Aleksander II vabastas üle riigi talupojad orjusest 19.veebruaril 1861.a. Kuid latgallased ei toibu nii pea,sest maa on paksult asustatud,agraarolud primitiivsed (ribade süsteem, 3 põllu jaotus jne.) ja rahwas harimatu - Latgallia kohale jääb kauaks veel surutus.

c) Võimukorraldus Lätimaal.

Võimukorralduse alal võib tähele panna kahte erilist valitsemisorgaane: a) keskvõim,mille kõrgemaks tipuks oli keiser olles Baltimaade ülemvalitseja. Kohalikku riigivõimu esindas kindralkuberner, kes ka alatihti oli sakslane,kuid hiljem venestuseajal aga maruvenelane. Kuberneri võimu piiras landraatide kolleegium - aadli asutis[51]. b) omavalitsus,mis 17lo.a.kapitulatsioonidega oli kindlustatud.Kõigepäält igas linnas oli linna omavalitsus, mis oli sakslaste juhtida. Alles 1878.a.linnaseadus reformeeris selle ja lubas ka aadli ja bürgerite kõrval lätlasi omavalitsusest osa võtta. Kõrgemaks linnavalitsuse organiks oli kinnisvara omanikkude poolt valitav linnavolikogu,kes valis linnavalitsuse, mille juhiks oli linnapea. Maad valitsesid maapäevad, millesse kuulus vaid aadel pidades end ainsaks maa seaduslikuks esinduseks - olles seisuslik asutis. Maapäevi juhtis rüütelkonna päälik, kellele olid valitsemise juures veel abiks maanõunikud, kohtunikud jne.

Sellega oli keskvalitsus venelaste juhtida, kuna kõrgem omavalitsus oli balti sakslaste monopol.Lätlaste omavalitsuse instituutidest on ainult mainida vallaomavalitsused,mis seati sisse 1866. aastal. XIX sajandi 80.aastail, kui Aleksander III ajal venestus Baltimaale sisse murrab, läks võitlus võimu pärast venelaste ja sakslaste vahel teravaks,millest võtab osa ka juba läti seltskond. Baltisakslaste võimu- ja õigustemonopolile osutub esimeseks valusaks

50) Vt. Koguteos "Läti", lk 34.

51) Vt.Muhel,Eestimaa õiguse ajalugu prof.Uluotsa loengute järgi,Tartu,1936. lk 333.
Vt. A.Švabe, Latvijas vèsture III,lk 9,28,75 jne.

lõögiks fanaatilise panslavisti Konst. Bobedonossov'i poliitika[52]), millest alates pidevalt hakkab vähenema sakslaste ja suurenema lätlaste osatähtsus maa majanduslikus, poliitilises ja kultuurilises elus.

II. Läti rahvusliku iseteadvuse ärkamine.

1) Ajastu enne 1855.a.

Milline oli läti rahva eneseteadvus kogu vanas iseseisvas Lätis, seda pole võimalik välja lugeda ajalootumedusest, kuid ühel osal oli see väga kõrge, millest räägivad sakslaste kroonika ja ajalugu[53]). Sellele järgnev pikk, verine ja karm epohh pakub vaid troostitut ükskõiksust. Ebainimliku surve all kaob igasugune kultuur ja säilub vaid visa enesesäilituse instinkt. Lätlased langesid orjaikkes täielisse pimedusse, nii et kibedusega mainitakse, et nende kultuur oli XIX sajandi algul madalamal kui XIII sajandil[54]). Raamatud, mis maarahvale kirjutatud, olid embakumba, kas humaanse maailmavaatega võõraste sulest, millest esikohal G.Merkel'i teosed, või ametmeeste katsetused, mis aitasid neid professiooni sooritamisel. Levis vaimulik kirjandus, mida viljelesid kirikuõpetajad. Esimene lätikeelne raamat, katoliku katekismus, trükiti 1585.a. Vilnos, millele järgnevad nüüd teised samaiseloomulised. Piibel tõlgiti läti keelde 1689.aastal, 1761.a. koostab G. Stender esimese lätikeelse grammatika ning 1822.a. antakse välja esimene lätikeelne ajaleht "Latviešu Avizes". Kuid see oli saksameelne luterluse ideid propageeriv ajakiri, mis muutus rahvuse vastu võitlemises sakslaste relvaks. Aastal 1824 asutatakse "Läti kirjanduslik Selts", kuid see on samuti sakslaste üritus - vaimulikkude kink maarahvale. Pole veel ärganud rahvuslik iseteadvus ega võrsunud rahvajuhti, mis mõistetav kitsaste olude ja äärmiselt madala haridusliku taseme tõttu.[55])

---

52) Vrd.prof.H.Kruusi loeng 6/13.veebr.1937.a."Küsimusi Vene ajaloo historiograafiast ja XIX sajandist.

53) A.Schwabe,Grundriss,lk 14."Die Semgallen ergaben sich den Deutschen erst nach hundertjährigem Wiederstande,und hinterliessen ihnen ein ödes und verwüstetes Land,da die Mehrzahl der Einwohner nach Litauen auswanderte,aus welchem Grunde der litauische König Gedimin noch im Jahre 1323 als Herzog Semgallens tituliert wurde".

54) J.Tschakste, lk 19,"Die ursprüngliche Kultur der Letten wurde vernichtet,ihr Entwickelungsgang gewaltsam unterbrochen,ihre Freiheit und selbständigkeit zerstört und schliesslich befanden sie sich am Anfange des 19.Jahrhunderts auf einer niedrigeren Kulturstufe als im anfange des 13.Jahrhunderts;dabei waren sie ihres Wahlstandes und ihrer Länder beraubt".

55) Vt.A.Švabe,Latvijas vēsture III,lk 61,"1836.g.Vidzemes latviešu dalā bij 63.000 bērnu skolas vecumā, no kuriem s k o l a s a p m e k l e j ā t i k a i 850:"

2) Ajastu 1850. - 1890.

a) Üleüldine ajastu iseloomustus.

Läti rahvusliku ärkamise algjuuri tuleb otsida 1850.aastate paiku.Sellal arenes suur kultuurne ja ühiskondlik rahvuslik liikumine,kust tuleb otsida intelligentsi,kodanluse ja moodsa rahvusluse hälli[56]. Sel ajastul arenesid lätlased pärisorjade massist rahvaks, moodustades juba algmeid sotsiaalses jagunemises[57]. Talupoeg maksis oma isikliku vabaduse eest kogu varandusega ja XIX sajandil tõuseb lätlaste rahvuslik enesetunne koos majandusliku võitlusega, eriti aga agraar alal,mis orgaaniliselt seotud poliitilise võitlusega. Võitlus maa pärast on Baltikumis pidevalt aktuaalne olnud ja on suuresti mõjutanud sisepoliitilisi, isegi rahvusvahelisi suhteid. Mõisnikkude kontrollimatu agraardiktatuuri murrawad just 1849./60.a. talupoegade seadus Liivimaal ja 1863.a. korraldus Kuramaal,[58] mis reguleerisid mõisa ja talude omavahelisi piire, soodustasid talude vabaksostmist ja kaotasid teoorjuse.

b) Lätimaa majandus- ja hariduselu tõus.

Lätlaste rahvuslik ärkamine langes ühte suurte reformidega Venemaal, mis murdsid ka konservatiivse Baltimaa feodaalse ühiskondliku korra. Talupoegade seadused aastaist 1860, 1863, 1866 avardasid lätlaste õiguste sfääri, kõvendasid poliitilisi õigusi, rohkendasid maaomanikkude seisust ja süvendasid haridust. Rahvuslik suursündmus, talude päriseksostmine algab kõige varemini 1850. a.ümber Põhja-Lätis,Ruhja ümbruses,[59] ning 1861.aastaks on pärisperemehi Kuramaal juba 63, Vidzemes 209.[60] Kõrvuti sellele tekkib lätlastest linnakodanikkude kiht. 1866.a.linnaseadus kõrvaldas kitsad tsunfti korraldused ja soodustas lätlaste väikekodanluse, ametnikkude,kauplejate,majaomanikkude jne. kihtide arenemist.Ergutava tegurina mõjub kaasa 1862.a.avatud Riia-Daugavpilsi raudtee, mis tõi raha rahva sekka,arendas tööstust ja kaubandust ning soodustas lätlaste valgumist linnadesse. Teiseltpoolt tõuseb haridustlik tase,tekib juba läti intelligents,kes tunnistab oma päritolu ning võitleb oma rahva eest.

c) Lätlaste suhted sakslaste ja venelastega.

Suhted sakslastega olid üldiselt veel nivelleerimata. Tugev

---

56) Vt.E.Blanks,Latvju nacionalā doma sadzīves cīņu ugunīs, Rigā, 1923, lk 5.
57) Koguteos "Läti", lk 34.
58) Vt. E.Blanks, Nacionalā, lk 6.
59) Vt. E.Blanks, Nacionalā, lk 7.
60) Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk 65.

oma mõjult,eriti linnades, kus tööstuse ja kaubanduse suure tõusuga aineliselt kindlustus kodanlus, vaatas saksa kodanikkond endiselt suurest kõrgusest lätlaste pääle alla. Nad tundsid endid olevat veel niivõrd tugevad, et lätlaste rahvuslik liikumine neid ei ärritanud, nähes maarahvas mitte midagi muud kui madalat kündjate kihti,kelle saatus on kord saksastuda[61]. Sakslaste võitlus lätlaste vastu oli nende majanduslik,poliitiline ja kultuurne üleolek. Lätlased otsisid abi sotsiaal-reformide elluviimiseks uuendatud Venemaast ja eeskuju Lääne-Euroopast.Eriti Vene mõju oli tugev ja rahvaliikumise eesmärk oli saavutada Baltimaale Vene seadusi ja võimukorraldust.[62] Eestlased käisid isegi 1881.a.isiklikult keisri juures radikaalse palvekirjaga semstvo asutisi ja kaugeleulatuvaid uuendusi palumas.[63]

d) Tartu ajastu.

Läti rahvusliku ärkamisaja kaugemaid sümptoome tuleb otsida Tartust,[64] kus Kr. Valdemar asutas 1855.a. majandusteaduse üliõpilasena Läti Üliõpilaste Ringi, kuhu koondusid rahvajuhid ja tegelased J.Allaunan, Kr. Baron ja 1870.a.Kronvaldi Atis. 1856.a. asutas Leiten ajakirja "Mājas Veesi", mis oli esimeseks Läti rahvuslikuks perioodiliseks trükitooteks[65], mis kaitses oma rahva huve. Umbes samal ajal ilmuvad ka esimesed rahvuslikud raamatud. Tartu ajastu iseloomustuseks olid "läti õhtud", kus arutati jooksvaid küsimusi, teaduslikke probleeme ning mis kandsid kirjandusliku ilmet.[66]

e) Peterburi ajastu.

Peterburi ajastuga algab hoopis uus epohh läti vaimuelus. Leiteni ajakiri "Mājas Veesi" muutus, nagu ta väljaandjagi, saksasõbralikuks ja ei rahuldanud enam nooremat generatsiooni. Aastal 1862 algab läti kultuurajaloos kuulsusrikas võitlus, mille häälekandjaks " Peterburgas Avizes". Ajalehe vaimseks isaks ja esimeseks redaktoriks oli majandusteadlane Kr. Valdemar, keda hiljem

---

61) E.Banks,Nacionalā,lk 12,Riia Jakobi kiriku õpetaja Berkholcs kirjutab 1858.a.:"Latvietes ir tik daudz kā arajs;latviešu valoda ir araju valoda...Kad Kaupo vēl latvešus veda cinitas, kad teę mita savās koku pilis,tad tie bij vēl tauta.Bet tādu latveešu seh vairs nav,tagad tie vairak nekas nav ka laužu kārta,šis zemes araju kārta".
vrd. A.Švabe,Latvijas vēsture III, lk 67.
vt. Koguteos, Latviesi II, Rigā, 1932. lk 120.

62) vrd.E.Banks,Nacionalā,lk 12."Baltijas zemneeku un jaunās latveešu inteligences apzinā Krievijas apstākli bij nesaseedzamas mērkis.

63) vt.Kaitse Kodu nr.13/14,Tallinn,1936,lk 429.
vt. J.Maide, Vabadussõda, lk 9.

64) vt. E.Banks, Nacionalā, lk 9.ja vt.Koguteos "Läti",lk 12.

65) vt.E.Banks,Nacionala,lk 9.

66) vt.E.Banks,Nacionalā,lk 9 ja A.Švabe,Latvijas vēst.III,lk 67.

asendas Kr.Baron. Lehel oli uskumatu edu, mille tiraaž tõusis kuni 4200 eksemplaarini ja ta aitab arendada rahvuslikku kultuuri ja eriti majanduselu. "Peterburgas Avizes" ülesanne oli õhutada lätlaste majanduslikku edu, võidelda Balti mõisnikkonna vastu, vabastada rahvast saksa vaimsest mõjust ning äratada ja kasvatada läti rahvuslikku iseteadvust.[67] Kritiseerides Balti olusid, tõi ta eeskujusid Lääne-Euroopast ja Venest. Tõusev Läti intelligents nägi pääsu sakslaste surve alt vabanemiseks, nagu Jakobson Eestiski[68], Venes ja venestumises.

"Peterburgas Avizes" ajas jalule kogu Balti aadli, võitlusse tõusva rahvustunde vastu. Nad süüdistasid lehte mässu ja rahutuste tekitamises ja nõudsid selle sulgemist. Teravas ja ülekaalukas võimuataakides see õnnestubgi ja Peterburi ajaleht jäi 1865.a. seisma. Samal ajal koondub veel-kord balti sakslaskond, et lätlasi lõplikult endasse sulatada. Nii kaebab piiskop Valter 1864.a. maapäeval mõisnikkele:" Kahetsege omi patte! Teie ei ole täitnud Jumalast seatud ülesannet, Liivimaa elanikke pööranud saksa kultuurile; silmnähtavalt kanduvad nad Vene poole. Sellepärast kahetsege omi patte ja saksastage rahvas, vaat' see on teie tööprogramm.[69]

f) Riia ajastu.

aa) Keskuse loomine.

"Peterburgas Avizes" sulgemisega algab tagasitõmbumine Läti vaimuelus, mis taasvirgub peagi Riias. Maa majanduslik ja juriidiline olukord on vahepääl muutunud. Osa põllumeestest on ostnud endile kohad päriseks, osa maata rahvast aga kohal tööd mitte leides valgub linnadesse. 1860.a. paiku on Riiga koondunud juba suur arv lätlasi. Katsestatakse oma seltsi asutada, kuid sakslased ei kinnita sihilikult selle põhikirja. See õnnestub alles 1869.a., mil lätlased abiks võtsid kristliku ettekäände - eesti ja soome nälgijate abistamine.[70] Asutatud keskuse "Riia Läti Seltsi" (RLS) algaastad olid edukad ja nende ümber koondus kogu Läti intelligents, mis jagunes kahte suuremasse rühma a) literaadid ja b) majandusmehed. Veel samal aastal asutatakse uus isamaaline leht

67) Vt. E. Blanks, Nacionalā, lk 15. A. Švabe, Latvijas vēsture III, 68.
68) Vt. Kaitse Kodu nr. 13/14, 1936, lk 428-430.
69) A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk 70.
70) Vt. E. Blanks, Nacionalā, lk 27.
Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk 70-71. - 1867.a. oli Eestis suur nälg.

"Baltijas Vēstnesis", mis omaks võttis "Peterburgas Avizes" traditsioonid ja suunitluse. R.L.S ja selle värske häälekandja osutuvad allikaks läti majanduslikkude ja sotsiaalsete sihtide,natsionaalse ja poliitilise programmi koostamisel ning kunsti ja kultuurküsimuste valgustamisel.[71]

bb) Ajastu teened ja tähtsus.

1870.a.paiku on läti rahvusliku liikumise õitseaeg. Aastakümne alul arenevad võitlused rahvuse, kultuuri ja keeleküsimuse ümber, kusjuures nõutakse juba expressis verbis eluõigust[72] läti keelele lätlaste maal. Aastakümne lõpul võtab akuutse ilme omavalitsuse reformimise nõue,mis leiab aadli poolt kõigutamatu vatupanu.

R.L.S.hakkas kultuurpõllul energiliselt tõhe:asutades laulu- ja mänguseltse,korraldades ühis elulisi küsimusi maal ja linnas ning tema ettevõttel toimub 1873.a. esimene ülemaaline läti laulupidu.[73] Sellega ühel ajal peetakse kooliõpetajate konverents,millel on suur tähtsus iseseisvuse eelvõitlustes. Nende vaimsete üritusте hingeks on tuline isamaalane Kronvaldi Atis, kellega algab teine tõusuaeg läti ärkamisajas. Valdemari aeg oli majanduslik - ökonoomne, Atise kultuurpoliitiline. R.L.S.vaimus hakatakse välja andma mitmeid eri ajakirju ja lehti ning tema mõjutusel kutsutakse kokku 11.juulil 1873.a. läti põllupidajate koosolek. Lätlaste poliitilist seisukorda soodustas ka 1877.a. linnaseaduse muutmine, mis purustas Balti autonoomia ja avas läti kodanikkudel tee linnaomavalitsustesse. Läti rahvuslik õitseaeg kestab 1870.-1885.a., mille hilisemaks juhiks Kr. Baron ja häälekandjaks "Baltijas Vēstnesis".

g) Venestamise ajajärk.

aa) Ajastu iseloomustus.

Taotletud omavalitsuse reform toob aga 1880.aastail suuri pettumusi. Teravas ja leppimatus võitluses balti aadliga polnud rahval loota hääga olukorra parandamist ja selleks pöördutakse abipalvega Vene võimude poole. Agaramad olid eestlased, nõudes

---

71) Vt. E. Blanks, Nacionalā, lk 31.
72) Vt. "Baltijas Vēstnesis" Nr. 9, 13 ja 12 - 1872.a.
73) I läti laulupeost võttis osa E. Blanki andmetel 47 koori ca 1000 lauljaga. Vt. Nacionalā, lk 33.

endile laialdasi õigusi[74], mida ka lätlased omaks võtsid[75]. Kuid saabub vastupidine tulemus, reaktsiooni laine vallutas maa ja lämmatas nii läti rahvusliku liikumise kui ka sakslaste ülevõimu.

bb) Manasseini revisjon ja venestuse teostamine.

Läti mõju kasvamisega muutus nende vahekord sakslastega väga halvaks. Mõisnikud esitasid kaebusi läti seltside ja ajakirjade pääle, et need õhutavad mässu ja rahutusi, õõnestades riiki. Kõrvuti sellele käisid lätlased aga keskvõimult endile uusi poliitilisi õigusi nõutamas. Nende vastastikuste suhete uurimuseks, üldolukorraga tutvumiseks, saadab keiser Aleksander III senator Manasseini 1882.a. Baltimaale revisjonile. Läti juhtivamad tegelased olid senatoriga isiklikult tuttavad ning esitasid talle oma rahva soovid,mis haarasid agraarpoliitikat,kooli, kirikut, omavalitsuse-, kohtu- ja politseikorraldust, uut Baltimaade administratiivset jaotamist jne.[76] Manassein kogus olukorra üle nii lätlastelt kui ka sakslastelt andmeid ja esitas need keisrile, mille tagajärjeks oli saatuslik hoop nii sakslastele kui ka lätlastele.

Manasseini revisjoni tulemus oli naroodnikude unistuste täitumine, kohalikkude baltlaste autonoomia, maapäeva hävitamine.Nende kavatsuste algjuured ulatusid juba Katariina II valitsusaega,[77] kes püüab 1782.a.Balti kubermangude korrastust sarnastada sisemaalise režiimiga,kuid Paul I tühistas 1796.a. antud eeskirjad ja Baltimaa autonoomia elas rahulikult kuni venestuseni. Selle ajani kujundasid Baltimaad Vene riigikehandis omaette provintsi, õieti maariigi, kõige oma ajalooliste pärimuste ja eesõigustega.Slavofiilne tsaar Aleksander III aga jättis kinnitamata senised Balti rüütelkondade eesõigused ja Manasseini revisjoni järele otsustas muuta maa lihtsalt Vene kubermanguks. Selleks viidi läbi: a) politseireform, b) kohtute reform, c) koolide reform, d) apostliku õigeusu levitamine ja e) vene ametkonnad.[78] Kokku võttes - venes-

---

74) Vt.E.Blanks,Nacionalā,lk 46,"Igaunu prasibas izteica 9. punkti: Lai valdība noteiktu cenu zemneekeem pārdodamai zemei un caurskatitu zemneeku pirkšanas ligumus,valsts un pašvaldibas nastu veenlidziga sadalīšana starp muižam un pagasteem,zemneeku tiesību eevērošanu zemsti eevedit Baltijā,patronata atcelšana,tautskolu,teesu un policiju reformas,Baltijas administrativa pārdalīšana divās gubernās, igaunu un latveešu dalās."Vrd.J.Maide,Vabadussõda, lk 9.

75)E. Blanks, Nacionalā, lk 46 - 47.

76) Vt. E. Blanks, Nacionalā, lk 53-58.

77) Vrd. Muhel, Eestimaa, lk 318.

78) Vt. Kaitse Kodu, 1936,nr. 13/14, lk 429.

tus viidi läbi aste-astmelt suure järjekindlusega, saksa element kõrvaldati valitsemisest ja vene keel ning võim astus asemele. Venestus pidurdas hoogsa ärkamisaegse elevuse, kriipsutas läbi autonomistide romantilised unistused ja kogu rahvuslik kultuurne areng jäi järsku seisma.[79]

cc) Venestuse mõju lätlastele.

Läti rahvuslik liikumine vaibus venestusega. Rahvakihid ei mõistnud õieti uut poliitilist voolu ja läksid sellega rõõmustades kaasa. Seda ei pidurdanud ka rahvajuhid, sest endiste suurte patriootide asemele on astunud igapäevased poliitilised äritsejad. Isegi rahva haritum osa - intelligents - oli vaimustatud Aleksander III programmist,ning ülistades seda soojalt.[80] Venestusel oli saatuslik mõju läti vaimuelule. Seesmine rahvuslik tuli muutus väliseks tooniks ning massid muutusid loiuks isamaaliste algatuste vastu. Edumeelne ajaleht "Balss" kirjutab, et võitlust ei tule pidada enam sakslaste, vaid lätlaste eneste ükskõiksuse ja unisusevastu.[81] Ka selleaegne läti seltskonna programm pole enam aktuaalne ega julgeltvõitlev, vaid omavaheline misjoon, vaeste abistamine ja kirjanduslik kultus. Ajakirjandus jääb halliks ja ideaalivaeseks. Kogu rahvuslik liikumine kaotab eesmärgi, programmi ja taktika.[82] Rahvusliku liikumise viimaseks tähiseks on III laulupidu, 3.juulil 1888.a.,kuid see oli pinnuks venelaste silmas ja leidis teravat kritiseerimist.[83]

Rahvusliku iseteadvuse vaibumisega leiab aset lätlaste ja sakslaste lähenemine. Esimesi ähvardas eksistentsiküsimus,teisi valitsusvõimu kaotus. Ühise vastase vastu ühinedes otsiti vastastikust abi, sest 1880-date aastate reformidega nivelleeriti nende erinevaid positsioone...

3) Uus vool.

a) Iseloomustus ja sünd.

Lätimaa ühiskondlik-poliitilises võitluses seltsib 1880.aastat

---

79) Vt. Kaitse Kodu, 1936, nr.13/14, lk 429.

80) Vt."Deenas Lapa"nr,1-1888."Varam ar prieku eerakstit latveešu atīstibs grāmatā divas eevērojamas reformas,proti, ...un pārgozījumus tauts skolu uzraudzibas un mācibu zina. ...Sāviski no svara ir kreevu valodas eevesanu draudzes skolās un tresa macibas gadā pagastu skolas."

81) Vt. "Balss", nr. 40 - 1886.

82) Vt. E. Blanks, Nacionalā, lk 76.

83) Vt. E.Blanks, Nacionalā, lk 81,""Rižkij Vestniks" rupja kārtā uzbruka latvju inteligencei par vinas "murgeem", "fantastiskeem centeneem",par tautisko centeem pacelsanu un nacionalas apezinas izkopsanu,...."

te lõpul rahvuslikule liikumisele võitluses saksa ja vene võimu vastu kolmas vastane, mis tõuseb oma rahva seast nn. u u s v o o l. See õpetus, millel tähtsamateks juhtideks olid luuletaja Rainis-Pliekšans, advokaat P.Stučka, ajakirjanik J. Janson j.t., hakkas rahvale kuulutama marksismi ideid ja klassivõitlust.[84] 1817./19.a. seaduse põhjal olid lätlased muutunud lindpriiks, makstes isikliku vabaduse eest maa hinnaga. Need, kes suutsid ja püüdsid sajandi kestel välja jõuda väikemaaomanikkudeks. Ent osa rahvast jäi lahtisteks inimesteks, maata sulasteks, proletariaadiks - ilma väljavaateta seisukorra parandamiseks.[85] Läti elanikkond oli sellega maal lõhestatud kaheks ebasõbralikuks ühiskondlikuks kihiks. 1897.a. andmete järgi oli maata inimesi ca 600.000, kes moodustasid tõsise sotsiaalse jõu ühiskondlikus võitluses.[86] Samane killunemine levis ka linnas. Tööstuse arenemisega rändas sidumatu rahvaelement linnadesse,[87] moodustades palgatööliste seisuse, kus hakkasid maad võtma sotsialism ja teised radikaalsed liikumised. Ka tõhus osa intelligentsi, eriti noorem põlv, kaldub uude voolu, mis arusaadav Vene äärmiselt tagurliku koolipoliitika järeldusena.[88]

1886.a. asutatakse radikaalne ajaleht "Deenas Lapa", mis leiab massides elavat poolehoidu, sest ollakse pettunud kodanluse saksasõbralisest meelsusest ja R.L.S. alahoidlikust toonist, mida süvendasid veel tsaaripoliitika ja kohalik põllumajanduslik kriis - elumaksumuse kallinemisega. Uus vool tõi kaasa murrangu Läti kultuur- ja poliitilises elus,[89] külvates rahvasse saksa marksismi ja vene nihilismi. Kunstis propageeriti realismi, hariduselus loodusteadusi, ühiskonnas kosmopoliitilist sotsialismi , naise emantsipatsiooni[90] jne.

b) A r e n g.

Juba varakult saadi sõnadest tegudeni ja organiseeriti sotsialistlikke rakukesi, mis 1904.a. koondusid Sotsaaldemokraatlikuks tööliste parteiks olles sellega esimeseks poliitiliseks ühinguks Lätis.[91] Uus vool kasvas ja arenes kuni 1897.aastani, millal Vene

84) Vt. Koguteos "Läti", lk 36.
85) Vt. A.Bihlmans, Latvijas Werdegang, Riga, 1925, lk 20.
87) Vt. A.Švabe, Latvijas vēsture III, lk 82. "1900.g. Latvijā bij ap 80.000 rūpniecības strādnieku."
86) Vrd. A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk 81.
88) Prof. H.Kruusi loeng, 13.veebruaril 1937.a.
89) Vrd. Latvija desmit gados 1918-1928, Rigā, 1928. lk 4.
90) Vt. Latvija desmit, lk 5.
91) Vt. A.Švabe, Latvijas vēsture III, lk 84.

valitsus karmi käega selle maha surus, juhid asumisele saatis ja häälekandja sulges. Liikumise õitseaeg oli enne 1897.a.,pärast seda valdab Läti ühiskondlikku korda selgusetus ja kaoos. Ainult põranda all immitseb sotsialistlikkude rakukeste võrk kuni revolutsioonini. Siis hakkab uuesti avalikult teotsema uus vool, koondub ja seab oma programmiks: Asutava Kogu kokkukutsumise, tsaari võimu kukutamise, demokraatliku Vabariigi asutamise, kus Lätil oleks autonoomia, kiriku riigist eraldamise, sõna- ja koosoleku vabaduse kindlustamise jne.[92]

c) 1905.a. sündmused.

1905.a. revolutsioon oli lätlastele ülesastumine aadli mõjuvõimu vastu.Maarahva elu oli oluliselt halvenenud. 2/3 kogu pinnast oli kitsa saksa mõisnikkonna omandus,kuna massides oli karjuv vajadus maa järele. Nõuti agraarreforme. Ka tööliskond oli ärevuses ja nõudis olukorra kergendust. Veel rohkem aga kasvas protestivaim intelligentsis, kes Vene riigikorras nägi aasialikku despotismi, mitte aga humaanset õigusriiki. Ja kui 1904./05.aastal Vene kaotas Vene-Jaapani sõja, siis puhkes esimene revolutsioon. Lätis leidis see elavat vastukaja, kuna oli tugevnenud arusaamine, et Balti olude paranemine on võimalik vaid Vene riigikorra põhjaliku muutmise teel.[93] Mässu puhkedes kukutati endised vallavalitsused ja moodustati uued - revolutsioonilised. Tõusid isegi hääled, mis nõudsid Lätile juba iseseisvust.[94]

d) Uue voolu hinnang.

1905.a. revolutsioonil olid sügavad poliitilis-ökonoomsed ja psühholoogilised teejuhised,mis jätsid määratu mõju 1917.a.sündmuste arenemisele.Kuigi 1905.a.rahutus oli vaid agraarrevolutsioon, läks selle juhtimine sotsialistide kätte,kes viisid selle poliitilisele platvormile.Kuigi mäss julmalt likvideeriti,olid sellel omad positiivsed järeldused.Läti rahvas,eriti intelligents ja proletariaat, küpses poliitiliselt, olles ette valmistatud uutele ajaloolistele sündmustele - maailmasõjale ja järgnevatele revolutsioonidele.[95]

---

92) Vt. A.Švabe, Latvijas vēsture III, lk 85.
93) Vt. Koguteos "Läti", lk 13-14.
94) Vt. Koguteos"L äti", lk 36.
95) Vt. Koguteos "Läti", lk.36.
Vt. Koguteos "Latviešu II", lk 123.

4) Ajastu 1905. - 1914.

a) 1905.a. järelkajad.

Ebaõnnestunud revolutsioonile järgnes suruv reaktsioon.Mässulised olid julgelt võidutsenud maal, põletanud losse[96] ja nõudnud käredaid reforme. Nii kirjutas 1905.a. novembris sotsiaaldemokraatlik leht: "Näeme,ette Venemaa täielikku osariikidesse jagamist rahvusautonoomia alusel ja nõuame selleks Lätile täielikku autonoomiat, sama ka poolakatele, eestlastele, kaukaaslastele jt. rahvastele...Balti autonoomia eest võitleme."[97] Need nõuded langesid pilbasteks, kui 1906.a. maal võimutsesid karistus ekspeditsioonid, sadu inimesi kohtuta surmates ja varandusi hävitades. Riia kuberner Sologub püüdis takistada kindral Orlovi eksekutsiooni Lätis, kuid tagandati ja tema asemele nimetati balti parun Meller-Zakomelski, kes olles ise karistussalkade juht hoidis kolmel järgneval aastal lätlasi kui vangis.[98]

Revolutsioon mõjus siiski Vene riigikorraldusele. 1906.a. andis keiser (mitte seadusandlik asutis) uue põhiseaduse, mis muutis absoluutse monarhia - konstitutsioniliseks, kelle juures töötasid kaks seadusandlikku asutist: riigi duuma ja riigivolikogu.Esimesest võtsid ka osa Läti saadikud J. Tschakste, Grosvald ja Trasun,olles sellega 700.a.järele esimesteks lätlasteks, kes võisid kaasa rääkida riigi saatuse määramisel. I duuma oli edumeelne,nõudis mõisate ülevõtmist rahva kasuks ja ta aeti juba 2-he kuu järele laiali. Ent II duuma, millest lätlaste esindajatena osa võtsid Friedkaen, Zālits ja Goldman, oli veel käredam. Kuigi duuma õigusi peagi kitsendati ja kuigi lätlaste osatähtsus oli täiesti väike suure riigi juhtimisel, oli see siiski hääkspoliitiliseks kooliks, kus õpetati läti seltskonda huvituma riigikorrast ja selle puudusist.[99]

b) Majandus- ja hariduselu tõus.

Ajastu 1905.-1914.a.on määratu majandusliku tõusu aeg.Läti väikekodanlus teeb hüppelisi edusamme ainelise olukorra kindlustamisel ja ratsionaalses majandamises. Kogu riigis on palju raha liikvel, kasvab rahva jõukus ja kinnisvarade soetamine.Samuti haruldaselt suur on haridusliku taseme tõus,alates algharidusest ja lõpeta-

96) A.Švabe,Latvijas vēsture III,lk 94,"Pavisam n o d e d z i n ā t a s 115 p i l i s:Vidzemē-72, Kurzeme-43".
97) Vt. Koguteos "Läti", lk 14.
98) Krahv Vitte ütles Meller-Zakomelski kohta:"Kui ta poleks olnud kindral,siis oma iseloomu järele oleks ta võinud olla vangivalvur ja eriti seal,kus tarvitatakse ihunuhtlust". Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk 99.
99) Vrd. A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk 101.

des kõrgema haridusega. Sellega olid loodud alussambad edasiseks ajalooliseks arenguks, mida vajas ajastu 1915.-1920.

c) Rahvustunde langemine.

Ent hoopis vastupidiselt kurb oli rahvusliku mõtte allaminek. Väsinud omavahelisist tülidest sammub lätlus, usaldades Vene valitsuse slavofiilset programmi, vastu rahvuslikule hävimisele. Venestus areneb koolis, avalikus haldustegeluses, kuid võib märgata ka eraelus, eriti intelligentsis, rahvuslikule kultuurile seljapööramist.[100] Oli ette näha rahva kurba kadumist, milleks funktsioneerib täielik venestusprotsess. Läti kooli kuraator panslavist Kapustin ütles: "et kui ka rohkemad põlved peaksid hukkuma, valitsus oma poliitikast ei tagane".[101] Kõrvuti rahvusliku tunde vaibumisega, tekib ühiskonnas teine pahe - seltskondlik killunemine. Maale on tekkinud kõrvuti jõukad pärisperemehed ja maata moonakad, linnades - kodanikkond ja proletariaat. Pole enam ühist läti rahvast, vaid üksikud rahva kihid.

5) Rahvuslik iseteadvuse areng Latgallias.

Eelpool kirjeldatu käis Liivi- ja Kuramaa kohta, kuna Latgallias valitsesid hoopis erilised olud. 1772.a. Poola jagamisel Latgallia ühendati otseselt Venemaaga, kus kehtestati sisevenemaaline režiim ja levis slaavi kultuur. Poola mõisnikkonna mõjul poolastus kogu Latgallia, isegi saksa aadel, rääkimata harimatust talupojast. Ja kui saabus venestus, siis tabas see ka Latgalliat 100 %. Rahvas venestus ümber, jäi majanduslikult, kultuuriliselt ja poliitiliselt teistest Läti osadest maha ja lähenes oma eluviisidelt Venele. Rahvuslik ärkamisaeg saabus Latgalliale alles vabas iseseisvas Latvijas.[102]

6) Rahvuslik iseteadvuse arengu osatähtsus Läti riigi tekkimisprotsessis.

Riigi tekkimine on sügav seesmise ärkamise ja arenemise protsess, kus töötavad kaasa paljud rahvuslikud, ühiskondlikud ja ajaloolised faktorid. Sellepärast Läti riigi asutamisajaks ei tule ainuüksi lugeda 1918.a.18.nov.akti, vaid kogu sellele eelnenud rahvuslikku, kultuurset, poliitilist ja majanduslikku võitlust. Rahvustunde

---

100) Vt. Latvija desmit, lk 7.
101) Vt. Latvija desmit, lk 7.
102) Vt. Koguteos "Läti", lk 34.

ärkamine ja areng on sügavalt seotud riikliku mõtte kasvamisega. Sest ükski rahvas, kes pole saavutanud teatavat kultuurilist arenemisastet, ei suuda luua kõrgemat ühiskondlikku organisatsiooni - riiki.[103]

B. Läti riigi tekkimine.

I. Ajajärk suure maailmasõja puhkemisest kuni Rahvusnõukogu kõrgemaks võimuks tunnistamiseni.

1) Maailmasõda.

Iga uue riigi loomine on kauakestnud võitluse toode, milleks kaasatöötavad seesmised, ideelised ja välised ehk ajaloolised faktorid.[104] Viimaseks suurimaks teguriks Balti riikide tekkimises oli suure maailmasõja puhkemine, mis purustas alistatud rahvaste vangimaja seinad. Sõja sütitavaks sädemeks oli 28.juunil 1914.a. Austria-Ungari ertzhertsogi Franz Ferdinandi tapmine Sarajevos, milles Austria süüdistas Serbiat kuritöö väljakutsumises.[105] Tegelikuks casus belliks oli muidugi tõsisem ja sügavam probleem - oli rikutud maailma majanduslik tasakaal.[106]

1.augustil 1914.a. puhkes maailmasõda Saksa ja Venemaa vahel, kellega peagi kaasa lähevad kogu maailma teised riigid tõustes otsustavaks heitluseks üksteise vastu. Kesk-Euroopa bloki: Saksa, Austria-Ungari, Bulgaaria, Türgi jne. vastu võitlevad liitlased, mille liikmete arv tõusis sõja lõpppäevadel kuni 27-ni. Sõda, mille möödumist oodati varsti, vältas aastaid ja vapustas põhjani kogu Euroopat, purustades konservatiivsete riikide alussambaid ja külvates uusi vabameelseid kuni anarhismini ulatuvaid ideid.

2) Olukorra kujunemine Venes.

Maailmasõja algpäivil murdis Venemaa võidukalt Ida-Preisimaale ja Galiitsiasse kuid varsti muutus olukord rindel vastupidiseks ja Venemaa kaotus oli silmnähtav. Purustavais lahinguis saab Vene sõjavägi idafrondil halastamatult lüüa ja sakslased marsivad järk-

103) Vt. Latvija desmit, lk 1.
104) Vrd.K.Dislers, Jevads Latvijas valststiesibu zinātnē, Rīgā, 1930., lk 47.
105) Vt. Eesti Entsüklopeedia 32, Tartus, 1935. veerg 749. "Austria süüdistas mõrvas ühing "Narodna Odbrana" ümber koondunud Serbia rahvuslasi ja pidas ka Serbia valitsust (nähtavasti ilma ühegi aluseta) moraalselt kaassüüdlaseks". Vt. A. Piip, Rahvusvaheline õigus, Tartus, 1936., lk 53.
106) Vt. K. Kautzky, Kuidas maailma-sõda tekkis...Tallinn, 1920.

järgult Venesse.[107] Mõjutatult olukorra kujunemisest sõjateatris lööb Vene sisepoliitiline õhkkond kõikuma ja 1917.a. veebruaris puhkeb revolutsioon, mis kukutab tsaari. Mässukeerises pääseb võimule Ajutine Valitsus vürst Lvov'iga eesotsas, kuid kõrvuti sellele luuakse Tööliste ja Sõdurite Nõukogu.[108] Selline ühtlustamatu võimuorganite tegevus muutus vastastikuseks poliitiliseks sõjaks ja hukatuseks endile. Kindla ja sirgejoonelise juhi ja valitsusprogrammi puudumine viis riigivalitsemise kaosesse. Riiklik kõnekunst tõusis, kuid sotsiaalselt ja moraalselt langes Venemaa ikka allapoole.

Veebruari revolutsioon oli tähiseks unistuste realiseerimiseks ja küpseks riiklikuks teotsemiseks alistatud piirirahvastele.[109] Kuid nende kavatsused põrkasid vastu riigi keskvõimu, kus valitses ikkagi veel tsentralistlik natsionaalne ühise ja lahutamatu Venemaa printsiip. Vähemusrahvaste seas tekib rahutusi - kuid Ajutine Valitsus sellele ei reageeri.

Pöörde toob uus riigipööre, kus 25.okt.1917.a.haarab võimu oma kätte võimsaks paisunud enamlaste partei Leniniga eesotsas. Sellal kui vene demokraadid, kodanlus, intelligents ja parempoolsed sotsialistid, veel mitte küpsenud suureks riigivalitsemis tööks võimust hooletult loobusid,[110] koondus kommunistlik element ja hakkas teostama programmikohaselt maailmarevolutsiooni. Maal kasvas anarhia, frondil valitses nälg ja katmatus ning kommunistliku agitatsiooni mõjul haarab rinnet üldine desorganiseerimine.Sellal kuulutas end Soome iseseisvaks ja Ukrainale anti laialdane autonoomia. Veel võimulolev Ajutine Valitsus Kerenskiga eesotsas ei suuda luua korda maale ja loovutab sisesõja järele võimu proletariaadi diktatuurile. Uus valitsus, suutes lagunevat idarinnet mitte tõkestada ning tahtes mitte enam sõdida, sõlmib 3.märtsil 1918.a. Brest-Litovskis sakslastega häbistava rahu,[111] mis mõjus otseselt ka Lätimaa status'ele.

3) Olukorra kujunemine Lätis.

---

107) Vt.Eesti Entsüklopeedia 32, kus veergudel 754,756,759-60 ja 762 on lühike ülevaade idafrondi tegevusest.
108) Vt. Latvija desmit, lk 16.
109) Vt. M.Walters,Lettland seine Entwicklung zum staat und die baltischen Frage,Rome, 1923.lk 328. Dieser Zusammenbruch wirkte auf die Vertiefung der staatsrechtlichen Ideen stark ein.Die Zeit der dichterschen,symbolischen Zukunftsgedanken war vorüber.Der Kampf der Gedanken,das Erleben der Ideen muzte in einem Protzess der staatsgestaltung
110) Vt. Latvija desmit, lk 16. /getreten.
111) Vt. A. Piip, Tormine aasta,Tartu,1936.,lk 150.

a) Olukorra kujunemine rindel.

Maailmasõja puhkemist tervitas läti rahvas vaimustusega, lootes, et sõjamõllus hävib tsaari sandarism ja Vene feodalism[112] maad andes loodetud omavalitsusele. Sõda puudutas aktuaalselt Lätimaad, sest esiteks, võitlus saksalste vastu õhutas ajaloolist arvete-õiendamistahet ja teiseks, juba järgneval sõjapäeval pommitas Saksa laevastik Läti territooriumi.[113] Lätlaste pinevus oli pöördunud idafrondi põhja sektorile, kuid just sealt tabas neid pettumus. Masuuri järvede piirkonnas purustati Vene XX korpus ja sakslased tungisid juba 1915.a. aprillis Lõuna-Kuramaale, kusjuures eelväed vallutasid Miitavi. Vene väed taandusid korratult tõsist vastupanu avaldamata. Vaenlane ähvardas juba otseselt Riiat. Sel kriitilisel silmapilgul võtsid kaks Daugavgriiva tööpataljoni, mis koosnesid lätlastest, intsiatiivi endale ja lõid sakslased Miitavist välja.[114] Vene ajakirjandus koos avaliku arvamisega hindas väärikalt lätlaste julget aktsiooni. Tiivustatud sellest ja mõjustatud sakslaste uuest ründamise ohust asutakse Läti Küti-pataljonide formeerimisele, milleks pärast pikka puiklemist Vene valitsus ka loa annab. Üldrindel halveneb situatsioon, Galiitsias purustatakse Vene peajõud ja olukord Poolas muutub kriitiliseks. 2.aug.1915.a. vallutavad sakslased uuesti Miitavi, 5.aug.Varssavi ja 18.aug.Kaunase. Saksalste front on nihkunud Kesk-Kuramaale ja ähvardab otseselt Riiat.

b) Sõjapõgenikkude probleem.

aa) Kuramaa evakueerimine.

Kuigi maailmasõda kiirendas ajalookäiku, tõi ta kaasa ka raskeid kannatusi lätlastele. Saksa väed Kuramaale marssides leidsid eest küpsed viljapõllud, kuid tühjad asulad. Kogu rahvas oli põgenenud ja valgunud lailai mööda ääretut Venemaad. Sõja eest põgenemise põhjusi oli mitu[115] ja see teostus paaniliselt, ilma keskvõimu korralduseta. Põgenemine algas 17.aprillil 1915.a. Bauskas ja levis kiiresti üle Kuramaa, sest juba 25.apr.vallutasid sakslased

112) Vt. Koguteos "Läti", lk 14.
113) Vt. Koguteos "Läti", lk 37." Juba teisel päeval peale sõja kuulutamist pommitas Saksa laevastik Liibavit".
114) Vt. Latvija desmit, lk 8.
115) Vt. Latvija desmit, lk 9. - sõja eest põgenemise põhjusteks olid: 1) Vene keskvõimu käsk: saak hävitada ja meestel 18-45 a. kodumaalt lahkuda. 2) Kuberneri korraldus - liikuda idasuunas ja hävitada viljaväljad. 3) Hirm saksa armee vägivallategude ees. 4) Vastumeelsus jääda ajaloolise vaenlase piirkonda. 5) Vene vägede sund.

Kuldiga ja liikusid sealt edasi põhja poole. Sõjapõgenikkude voorid suundusid itta, kirdesse ja põhja, moodustasid pikki kannatusekaravaane ja tõkestasid liikumist.[116] Venemaale pagenud sõjapõgenikkude arv küünis 3.miljonini, millest 500.000 olid lätlased.[117] Kuramaalt evakueeris üldsummas 570.000 inimest.[118] Selline korraldamatu inimmasside vool uputas E.-Venemaa ja tungis Siberinigi, külvates kõikjal nälga, viletsust ja surma.

bb) L.S.A. Kk. tegevus.

See oli raskeim ajalooperiood Kuramaa lätlaste elus. Ainelises mõttes olid nad tagasi viidud oma edenemises algaega - nomaatide tasemele. Rahvuskultuuriliselt oli vääratud igasugune eksisteerimise alus, olid nad paisatud nälgivate - kerjavate emigrantidena võõrale pinnale teiste tõugata. Vene valitsus, olles kaotanud pea sellist olukorda mitte ette nähes, jättis õnnetud lihtsalt saatuse hooleks. Ja Balti kubermangude maapäevad olles sakslaste käes, ei võtnud sündinud fakti teatavaks. Jäi üle vaid lätlaste omaabi. Selles mõttes asutatakse terve rida sõjapõgenikkude abistamise komiteid, millised korjasid vahendeid kodutute saatuse parandamiseks. Et kergendada ja kooskõlastada üksikute komisjonide töid, luuakse augusti lõpul 1915.a. Peterburis, Läti Sõjapõgenikkude Abistamise Keskkomitee (L.S.A.Kk.),[119] 25 liikme suuruses, kelle esimeheks valiti tuline patrioot V. Olav ja abideks J. Tschakste ja A. Berg. Sel organisatsioonil oli salgamatu tähtsus edaspidiste sündmuste arenguloos, olles tänapäevani kõige laialdasemaks koonduseks läti seltskondlikus elus. L.S.A.Kk. ülesanne oli pidada tihedaid sidemeid sõjapõgenikkudega, nende organisatsioonidega, koguda andmeid, pidada sidemeid riigivalitsusega ja toita, katta, koolitada ning majutada 0,5 milj. inimest.[120] L.S.A.Kk. oli võimas organisatsioon, mis väljendub tema eelarveski, mis oli 1.jaan.1917.a. - 14.851.503 rubla. L.S.A.Kk. ülesanne oli, samuti nagu Läti Kütipataljonidelgi, laiem oma otsesest ülesandest. See organisatsioon oli esimene praktiline samm kogu läti rahva jõudude ühendamiseks, organiseerimiseks

116) Vt. Latvija desmit, lk 10. "Pie Jaunjelgavas gaidija uz pārcelšanu ap 22. kilometru gara bēglu rinda".
117) Vt. A. Švabe, Latvijas vēsture III, lk. 109.
118) Vt. Latvija desmit., lk. 10. - viimase vene ametliku teate järgi elas Kuramaal enne sõda 800.000 inimest. Saksa valitsuse ajal korraldatud 30. sept. 1915.a. loenduse andmeil ainult 230.000.
119) L.S.A.Kk. tegevusest vaata pikemalt "Latviešu Konversācijas Vārdnica I I sējums, Riga, 1927/28. veerg 2018 - 2030.
120) Vrd., Latvija desmit., lk. 10, 11.

ja juhtimiseks. Koos Läti Kütipataljonide asutamisega on Läti Sõjapõgenikkude Abistamise Keskkomitee vaadeldav kui esimene praktiline samm Läti autonoomia realiseerimiseks.[121]

c) Läti Kütipataljonid.

aa) Asutamisajendid.

Maailmasõja puhkemist tervitasid lätlased põnevusega, kuna teati, et see otsustab kodumaa saatuse aastakümneiks. Kuid peagi heitis sõda oma hävitava leegi ka Lätimaale ja 1915.a. kevadel on juba sakslased Riia all. Riia jõulise kaitsmise asemel annab aga Vene valitsus 5.juulil tööstusettevõtetele käsu evakueerimiseks Sise-Venemaale, kuhu veereb ligi 30.000 vagunit seadeldisi.[122] Maa elava jõu purustamise kõrval tabab Lätit ka määratu aineline ja moraalne kahju. Rahvuslikud ringkonnad pöördusid keskvõimu poole, et valitsus osutuks Kuramaa frondi kaitsmisele tõsist tähelepanu, kuid vastati, et see osa rindest on tähtsusetu ja, et kaitse tugevnemist loota ei ole.[123] Kodumaa saatuse pärast meeleheites olles, otsustatakse siis ise kaitsta omamaa südant ja selleks formeerida rahvuslikud väeüksused. Kogu frondile on küll mobiliseeritud ca 180.000 läti sõdurit, kuid need on laiali pillatud üle riigi.Asja algatavad Riia Polütehnika Instituudi üliõpilased stud.Gliedzini ettevõttel. Hangitakse selleks vastav nõusolek garnisoni ülemalt ning tõmmatakse aktsiooniga kaasa duuma liige J. Goldmann.Rahvusliku väeosade loomise mõte tekitab seltskonnas suure elevuse.Ollakse kas poolt või vastu, kuid liikumist tõkestada enam ei saa.Intsiatiivi võtavad nüüd enesele seltskonna mõjukamad jõud ja peagi seisab kogu rahvas nende taga.[124] Sellega on seesmised takistused küll võidetud,kuid mitte välised. Vene valitsus oli juba varem keelanud formeerida iseseisvat läti ratsanikkude üksust ja teeb seda nüüdki. Seal seisti rahvuslikkude pataljonide loomise vastu kahel motiivil: a) lubamatu territoriaalsuse põhimõtte tõttu ja b) usaldamatuse pärast revolutsioonilistele lätlastele.[125] Sellepärast tuli algatust arendada diplomaatliku ettevaatuse ja taktiga.1915.a. mail

---

121) Vt. K. Dišlers, Jevads., lk.55.
122) Koguteos „Läti", lk. 37.
123) Vt. Koguteos „Läti", lk.37.
124) Vt. Latvija desmit.,lk.12,13.
Vt.Latviesu Konversācijas Vārdnica XI Sējuma, kus veerg 21388 - 21400 on lühike,kuid ülevaatlik kokkuvõte "Läti Küti Bataljonidest".
125) Vt. Latvija desmit., lk.12.

kutsus duuma deputaat Goldmann Riias kokku seltskondlikkude organisatsioonide esindajad küsimuse arutamiseks, kus võeti vastu jaatav otsus. Ei puudunud ka kahtlevad hääled, kes pidasid rahvuslikkude väeosade tulle saatmist varaseks, kuid need jäid vähemusse. Asuti ametliku formeerimisloa nõutamisele. Hääde sidemete, siiani osutatud vahvuse ja kantud ohvrite tõttu õnnestub see lõpuks.23. juulil 1915.a. saabub luba, kuigi isegi keisri perekonnas oldi selle vastu.[126] Läti sõdurid ja ohwitserid said õiguse välja astuda Vene polkudest ja üle minna rahvusväeosadesse.[127] Läti Kütipataljonidele olid antud suured õigused: Lätikeelsed lipud, läti komandod ja eriline rinnamärk. Formeerimise läbiviimiseks loodi: Läti Küttide Organiseerimise Komitee.[128] Samal päeval juba, kui frondi ülemjuhataja andis päevakäsu läti pataljonide formeerimiseks, läti duuma deputaadid J.Goldmann ja J. Zālits, avaldasid rahvale kuulsa patriootilise üleskutse.[129]

bb) Formeerimine.

Üleskutse rahvusväkke astumiseks leidis eriliselt elava vastukaja. Et vaenlane koondas Riia all jõude uuteks rünnakuteks, siis asuti rahvusväeosade viivitamatule formeerimisele. Organiseerimiskomiteesid asutati formeerimise kiiremaks lõpuleviimiseks ka provintsidesse. Ja juba 1.aug. saadavad riialased määratu vaimustusega esimesed kütipataljonid, mis koostatud 18.-19.a. noorureist,Milgravi väljaõppele. Alul formeeriti Daugavgriiva, Riia ja Kurapataljonid, hiljemini veel 5 teist, kokku 8 kütipataljoni 20.000 sõduriga, mis moodustasid 2 brigaadi. Pärast täiendati seda löögijõudu veel tagavara väeosaga - 10.000 mehe suuruses, mis formeeriti Tartus.

cc) Võitlused.

Sakslased olid põolringis positsioonis Riia ümber ning pingutasid jõudu Väina jõest ületulekuks. Oli vaja kiiret vastuataaki selle tõkestamiseks. Ja juba 10.okt.1915.a. sõidab esimene Läti Kütipataljon tuleliinile. 15.okt. maetakse esimesi langenuid Vennaskalmistule. Hilissügiseks oli kogu rahvuslik väeosa võitluses ja sunnib sakslasi taganema. Kuulsad ajaloolised, kuid ka saatuslikult ohvrite-

126) Vastu oli keisrinna Aleksandra,kes hiljemgi Nikolai II-le armee peakorterisse kirjutas isiklikult hoiatuse:" Ära unusta läti bataljone!"vt.Latvija desmit.,lk.13.
127) Vt. Koguteos "Läti", lk.37.
128) Vt.lähemalt Latviesu Konversācijas Vārdnica,veerg21397-21400.
129) Vt.M.Walters,Entwicklung.,lk 326."Nach 700 Jahren steht das Schicksal unseres Volkes von neuem zur Entscheidung...Jetzt oder niemals... Vorwärts unter lettischer Fahne,für Lettlands Zukunft! "

rikkad[130] lahingud puhkesid 1916.a. 3.-6.juulini Kekavi rajoonis, hiljem Tiroli soos, Kuulipilduja mäel, Surmasaarel ja 23.-25.detsembrini.[131] Lahingud olid verised ja alistamatud, haavatuid ei olnud, oli vaid langenuid. Sõja kangelaseks tõusis legendaarselt kuulus kolonel Fr. Briedis. Suured võitlused lõppesid 17.jaan.1917. aastal. Kogu suve vältab veel sõjategevus, jalatäitki maad sakslastele loovutamata.

dd) Edasine saatus.

1917.a. veebruaris langes kokku Vene keisririigi majandus. Puhkesid mässud. Tsaar käseb riigiduumal laiali minna, kuid see ei kuula sõna, saavutab võidu ja viimane Vene keiser on sunnitud Pihkvas loobuma troonist. Demokraatlik liikumine muutub sügiseks vasakpoolsemaks ja oktoobris haaravad võimu enamlased. Frondil algab vennastus ja desorganiseerimine ja süveneb anarhistlik agitatsioon. 17.mail 1917.a. läti kütid kommunistliku propoganda mõjul võtavad vastu resolutsiooni - nagu kogu Vene sõjavägi - väljendada truudusetust Ajutisele Valitsusele, vennastada vaenlasega ja loobuda ründamistest.[132] Kuid ajalooline viha sissetungivate sakslaste vastu ei luba neid jääda Baltikumi ja nad taanduvad Venemaale, neist saab kommunismi teravam relv. Läti küttide osatähtsus Lenini võidulevimises oli suur - ja oleks nende seas olnud tark juht (ohvitserid jäid kodumaale) siis sellest oleks võinud tõusta Venemaa 1918.a. Napoleon.[133] Küsimusele, miks kuulsad ja võitmatud läti kütid muutusid enamlasteks, tuleb põhjusina vastata: a) ürgviha balti sakslaste vastu, b) vene režiimi surve purustamise tahe ja c) enamlaste eeskujulikku agitatsiooni, mis leidis vastuvõttu aastasadu vintsutatud lätlastes. Läti kütid olid revolutsionäärne sugupõlv, kelle olid loonud ebanormaalselt surutud agraar- ja poliitilised olud, olles orjuse viimaseks minevikuohvriks.[134] Kuid ka kõik neist ei jäänud kodumaale kadunuks. Osa kütte, ohvitseridega eesotsas, jäi kodumaale, kuna teine osa siirdudes Vememaale, tuli Kauge-Ida kaudu tagasi kodumaale,[135] sooritades maailma pikima sõjalise rännaku läbi Euroopa, terve Aasia ja 1920.a. Jaapani, India, Araabia, Hispaania,

130) Nii langes jõuluöö lahingus üksi 3700 läti sõdurit (meil kogu Vabadussõjas J.Maide andmetel 1570 langenut - kokku kõiki ohvreid vaid 3450 inimest. Vt. Vabadussõda, lk.459.).
131) Vt. Latviešu Konversācijas Vārdnica, viirg 21392-21400 , kus ülevaade Läti kütipat. sõjalisest tegevusest.
132) Vt. Latvija desmit., lk.16.
133) Vt. Latvija desmit., lk.17.
134) Vt. Latvija desmit., lk.17.
135) Vt. P.Bērziņš, Latvijas brīvības cīņas, Rīgā, 1928., kus lk. 96-115 on konspektiivne ülevaade sellest uueaja Hannibali sõjakäigust.

Inglismaa kaudu naastes tõttas Vabadussõtta kommunistide vastu.

ee) Kütipataljonide rahvuslik-poliitiline osatähtsus.

Läti Kütipataljonide osatähtsus Läti riigi tekkimises on vaidlematult suur. Maailmasõja hiilgava võitudega sakslaste üle aitasid nad läti nime levitada ja liitlasi võiduteel abistada. Nad tõstsid ka rahva enesetunnet ja valmistasid teed Läti Vabariigi juriidilisele ja militaarsele heitlusele.[136] Läti Kütipataljonid olid kodumaa autonoomia mõtte viljelejateks ning levitasid massides isamaaarmastust, korda, võitlustahet ja näitasid lätlaste poliitilist ning vaimset jõudu ja organiseerimisvõimet. Hoopis iseküsimus on, kas oli lätlastest mõistlik Vene riigi hüvanguks tulle saata omi paremaid poegi. Eestlased näiteks loobusid sellisest sammust ja alles 1918.a. formeerisid oma rahvuslikud polgud, et mitte läbi elada Läti Kütipataljonide kurba kogemust.[137]

Selline oli v ä l i s t e ja s i s e m i s t e asjaolude kujunemine sellal, kui lõpulikku riiklikku vormi kasvas lätlaste enesemääramisõigus.

4) Riikliku mõtte areng.

a) Kuni veebruarirevolutsioonini.

aa) Olukord Lätis.

Juba esimesel sõjaaastal kaob lätlaste lüüriline rahvustunne ja asendub konkreetsete poliitiliste õiguste suurendamise ja omavalitsuse reformimise nõuetega. Oma kodumaa õigusliku korra uuendamiseks on lätlastel Vene riigi ees ka täieline moraalne õigus, olles kandnud ohvreid rohkem kui teised rahvused.[138] Lätlaste omavalitsuse reformimise terav suund oli sihitud saksa kõikvõimsate maapäevade vastu. Need seisuslikul platvormil olelevad asutised olid kohalikule rahvale ligipääsematud moodustades rüütelkondade võimumonopoli. Need landtag'id lahendasid tegelikult kogu maa sisemistesse asjadesse puutuvaid küsimusi olles kindlustatud 1710.a. kapitulatsioonidega. Keskvõim, keisrikäsi, oli Baltimail nõrk, mida isegi kaebas Eestimaa kuberner Šahhovski.[139] Sõjaaastatel tõusis rahvuslik liikumine kiiresti. Ka eemal, sõjapõgenikkude seas, mitmesu-

136) Vt. Latvija desmit., lk.15.
137) Vt. E. Laaman, Eesti lahkumine Vene riigist 1917-1920., Tallinn, 1920. lk.14.
138) A.Bihlmans, Latvijas Werdegang, lk.57.Lätlased kaotasid 3.a. jooksul Riia frondil 32.000 langenut ja 20.000 haavatut.
139) Vt. Muhel, Eestimaa.,lk.321. .."Ekslik on arvata, et Vene keiser on piiramatu monarh. Eesti alal on tal võim veelgi piiratum kui Inglise kuningal."

gustesse linnadesse kogunenud kolooniates elas rahvuslik vaim.[140] Jälgiti põnevusega Riia frondil võitlevaid Läti Kütipataljone, kes võitlesid küll tsaari nimel, kuid tegelikult oma kodumaa ja rahvusliku olemasolu eest. Venemaa, arvestades lätlaste toodud ohvreid, asus 1916.a. hoolimata rüütelkonna ägedast vastuseisust, välja töötama Läti autonoomia kava[141] nagu teistelgi piirirahvail. Ja vaatamata sellele, et läti nõuet Vene riigi volikogus toetas eesti delegaat, jäi Läti autonoomia projekt vastu võtmata.

bb) Võitlus Venemaal ja välisriikides.

Sakslaste Kuramaale sissemurdmisega ja elanikkude Venemaale evakueerimisega asetub rahvusliku võitluse raskuspunkti Riia kõrval Peterburgi, kuhu on koondunud Läti Sõjapõgenikkude Abistamise Keskkomitee. See organisatsioon, kelle juhtideks on patrioodid Olav, Tschakste, Kreicberg jne. hakkab Läti autonoomia eelvõitlejaks. Kuid peagi tumestas nõutud omavalitsuse juriidilist väljavaadet lähenev Saksa okupatsioon ja Kuramaa annekteerimine. See kiirendab ja tugevdab autonoomianõuet ning aktivistide ringkonnad muutuvad julgemaks. Nii formuleerib Moskva läti leht 1917.a. algul järgmist:

"Lätile kuuluvad Kuramaa, Liivimaa lõunapoolne osa ja Latgallia. Lätil on oma rahvuslik kool, algkoolist - ülikoolini. Lätil on oma administratsioon, oma finantsid ühes oma maksu- ja pangasüsteemiga. Lätil on oma seim, mis valitakse demokraatsel teel. Neile alustele peab olema rajatud läti iseseisvus". 142)

1917.a.alul, enne veebruarirevolutsiooni arenes võitlus läti autonoomia eest kolmel rindel: 1) Taktilis-militaarselt kütipataljonide lahinguis sakslaste vastu, 2) sisepoliitiliselt Vene riigi volikogus ja valitsusringkondades ja 3) propoganda välismaal läti rahvust ja autonoomia põhinõudeid tutvustades. Pingutati, et Läti-küsimust rahvusvahelisse sfääri tõsta ja sel teel võidelda saksa annekteerimispoliitika vastu. Initsiatiivi viimases mooduses võttis enesele L.S.A.Kk., ja saatis veendunud isamaalased J.Tschakste, Zāliti ja Kreicbergi välismaale, et tutvustada ja hankida tunnustust läti autonoomiale. Selleks kirjutatakse brošüüre, korraldatakse loenguid ja võideldakse välisajakirjanduses kodumaa seesmiste vaenlaste, sakslaste vastu.[143]

---

140) Vt. M.Walters, Entwickelung.,lk.324.- Nii näiteks korraldati Moskvas 1915.-1917.a.sõjapõgenikkude keskel 14 ettekande-õhtut rahvuslikkude küsimuste üle.
141) Vt. Koguteos "Läti", lk.14.
142) Vt. Koguteos "Läti", lk.14.
143) Vt. Latviešu Konversācijas vārdnica, I, veerg - 2021.

cc) Autonoomia õigustamine.

1917.a.talve autonoomia nõudmine põhjeneb Lätimaa riigiõiguslikkude elementide täieliseks esiletoomiseks ja ühiskondlikkude olude valgustamises teiste riikidega võrreldes.Selleks tuuakse ette:

a) Läti territoorium ja rahvaarv moodustab elujõulise üksuse olles[144] suurem kui mitmel nimekal riigil. Territoorium 59.004 km^2 ja rahvaarv 2.600.000 on küllaltki suured arvud,mis õigustavad autonoomia nõudmist,kuna kogu maaalal elavast rahvast on 75-77 % lätlased,sakslasi vaid o,4-7,5 %,[145] mis faktiliselt näitab,et Lätimaa on lätlaste maaks,ent mitte kildkonna mõisnikkude asepaigaks, nagu sakslased seda tõendavad.

b) Lätlaste majanduslik elu on kindel ja kõrge, tööstus ja kaubandus[146] ületab kaugelt sise-venemaalise arengu. Sama näitab tööstuse[147] ja toodangu suhe. Põllunduses väljendub sama motiiv,kuigi Baltimaa agraarolud on eriti ülekohtused.Põllundus on aga eriti lätlaste kohta mõõduandev, sest 95 % rahvast on põllupidajad.Vaatamata sellele, et Lätimaa pinnalt on halvem,näitavad siinsed toogid ülekaalu[148] Venemaa omadest. Sama räägib karjanduse statistika.[149]

c) Veel selgemat keelt kõneleb rahvahariduse suhe.Mitte ainult kõrgem- ja kesk-, vaid ka algharidus, mis kogu kultuurelu platvormiks,on[150] võrreldes Venemaaga mitu korda kõrgem.

---

144) Vt. J.Tschakste, Letten,lk.23.." Das eigentliche Lettland umfasst zusammen 59.004 km^2 mit 2.605.000 Einwohnern...und ist grosser als Herzogowina und Bosnien 51.199 km^2, die Schweiz 41.298 km^2, Dänemark 40.373 km^2,Holland 34.186 km^2, Belgien 29.451 km^2, Albanien 28.000 km^2, Elsass-Lotaringen 14.522 km^2. Mit seinen 2.600.000 Einwohnern ist Lettland auch gerade nich "das Kleinste von den Kleinen"...Dänemark mit seinen 2.775.000 Einwohnern hat nur einen kleinen Vorsprung und Norwegen 2.462.000, bleibt etwas zurück.Albanien hat mit seinen 850.000 Einwohnern nicht einmal 1/3 von der Einwohnerzahl Lettlands."

145) Vt. J. Tschakste, Letten., lk.22.

146) Vt. J.Tschakste, Letten.,lk.26."Es ist zum Beispiel gelöst worden vor Beginn des Krieges in den baltischen Provinzen 51.108 Handelsscheine,im ganzen russischen Reich 1.748.920. Handelsscheine und somit entfält ein Handelsscheine in den baltischen Provinzen auf je 46.Einwohner in den ganzen russischen Reich auf je 96.Einwohner. ect...."

147) Vt. J.Tschakste, Letten, lk.22. - Territooriumi suhe Läti ja Euroopa Venemaa vahel 1/100, vabrikute suhe 1/60 ja toodangu suhe 1/26.

148) Vt.J.Tschakste, Letten,lk.31. "Geernt wurde an Getreide (Rogen Weizen un Gerste) von 1 ha in Kurland 1150 kg, - Livland 1098 kg, - Latgale 947 kg. Durchschnittlich 1065 kg. Von 1 ha im europ.Russland 784."

149) Vt. J.Tschakste,Letten, lk.31."Auf 100 Landbewohner gab es im Kur- und Livland 20 Pferde,50 Schafe,59 Rinder,29 Schweine,im europ.Russland 20 Pf.,29 Rinder,32 Schafe,10 Schweine.

150) Vt. J.Tschakste,Letten, lk.42."Lesens und schreibenskundige gab es auf 100 Einwohner (Kinder mitgezählt).Im Kurland 70,9, im Livland 77,7, im europ. Russland 22,9.

Arvesse võttes kõiki neid andmeid on üheltpoolt ülekohtune kultuuriliselt ja majanduslikult kõrgemat läti rahvast lämmatada Vene oludesse.... ja teiseltpoolt niisama ülekohtune alistada sakslastele, keda Baltikumis on vaid väike murdosa.[151]

dd) Kokkuvõte.

Ajastu maailmasõja puhkemisest kuni veebruarirevolutsioonini on lüliks Läti riigi iseseisvumiseprotsessis, mis ühendab rahvusideelist epohhi praktiliselt teostamise päevadeni. Sel ajal võetakse üles autonoomia nõu, formeeritakse esimesed sõjaväelised üksused ja propageeritakse Lätit välismaal. See ajastu ei sisalda ühtki juriidiliselt olulist dokumenti, mis Lätimaa statust muudaks.

b) Veebruarirevolutsioonist kuni 16./19.nov.1917.a.

aa) Veebruarirevolutsiooni mõjud.

Veebruarirevolutsiooni tervitasid lätlased hoogsalt, sest loodeti võimuletulnud vabameelseilt demokraatidelt saavutada taotletud poliitilisi õigusi. Kuni siiani ei olnud Läti autonoomianõue konkreetselt sammuvõrdgi edasi nihkunud ühtlase ja jagamatu Venemaa printsiibi tõttu ja tänu balti aadli hääle positsioonile tsaari juures. Hoopis uusi lootusi hellitas Ajutine Valitsus, keda arvati isikuvabaduse kõrval ka väikerahvaste õigusi respekteerivat. Selleks peaaegu kõik vähemusrahvused saadavad omad delegaadid keskvõimu juurde õnnitluste ja oma palvetega.[152] Selleaegsed lätlaste nõuded on veel tubliste mõõdukad. Esimeseks revolutsiooni viljaks on 4.märtsil Riia Seltskondlikkude Esindajate nõupidamine, kus võetakse vastu alljärgnev resolutsioon: " Arvestades Läti majanduslikke, kultuurseid ja rahvuslikke ning ajaloolisi iseärasusi peab Läti olema jagamatu ja autonoomne provints".[153] Sellega on nende kõrgemaks taotluseks autonoomne provints, millesse oleks ühendatud lätlastest asustatud maaala.

bb) Riia Seltskondlikkude Organisatsioonide Nõukogu.

Keskuseks, mille ümber koondub avalik tegelaskond kujuneb Riia Seltskondlikkude Organisatsioonide Nõukogu (R.S.O.N.),mis asutatakse

151) Vt.J.Tschakste,Letten,lk.24."Im Latgalè o,4 %,im Kurland 3,2 %, im Livland 7,5 %.

152) Vt. K.Dišlers, Jevads..., lk.55.

153) Vt. Latvija desmit., lk.17.

8.märtsil Seltskondlikkude Organisatsioonide esindajatest. See võtab oma esimesel istungil vastu kõlava otsuse: ".... olla nõuandjaks Ajutise Valitsuse kohapäälsetele kommissaridele ja kubermangu valitsusele ja välja töötada ühe kuu jooksul Läti autonoomia projekt."[154] Kuid kumbagi nõuet ei viidud ellu, sest lätlased olles poliitiliselt veel küpsemata, kaotavad revolutsiooniõhinas orienteerumismõiste ja teotsemisvõime, kuna osa tegelasi eesotsas duumadeputaadi J.Goldmanniga tahtis lõpuni riigitruuks jääda.[155] Ka ajakirjandus ei taba õiget tooni ja sumab kas veel venestusevoolus või vasakpoolses ideestikus, ainult "Dzimtenes Atbalss" ja Lidums" esindasid sirget ja tüsedat rahvuslikku programmi. Teised rahvused, kes olid energilisemad, saavutasid ka rohkem. Ukrainale anti laialdane autonoomia, samuti soomlastele, poolakatele jne. Isegi eestlastel õnnestus 30.märtsil 1917.a. saada reformitud omavalitsus, millest arenes välja Maanõukogu, mis 28.nov.1917.a. kuulutas enese Eestimaa ainsamaks kõrgemaks võimukandjaks.[156] Lätlaste ühtlustatud nõudmist takistas maa juriidiline ja faktiline killunemine. Kuramaa olid okupeerinud sakslased, Latgallia oli muudetud Vene kubermanguks ja sellega jäi tegevusteatriks üle vaid Vidzeme. Ja sellepärast <u>ühise lätlaste koondamise keskuse asemel</u> tekivad <u>üksikute maade ja organisatsioonide komiteed, kes kõnelevad rahva nimel.</u> Nende juriidiline laad, struktuur ja pädevus oli tihti väga segane ja ebademokraatlik. Kuid ühine neil kõigil oli see, et nad nõudsid Lätile autonoomiat, välja arvatud mõlemad äärmused. Nii nõuavad Lätile autonoomiat Moskva kunstnikkude-kirjanikkude ring, 31.märtsil Peterburi kooliõpetajate konverents, 14.aprillil Kütipolkude Esindajate Nõukogu,[157] kelle kava oli kõige laialdasem jne. Kuid Vene Ajutine Valitsus ignoreeris täielikult lätlaste nõudeid ja määras Liivimaa kuberneriks kurikuulsa A. Krastkalni, kuigi tema hiljem ümber vahetati rahvuskandidaadi Priedkalniga. R.S.O.N. oli esimeseks revolutsiooniliseks asutiseks, mis loodud läti seltskondlikkudest organisatsioonidest, olles oma juriidiliselt ilmelt mitte rahva poolt valitud, vaid kopteeritud, kuigi teotses rahva nimel.

cc) Liivimaa Ajutine Maanõukogu.

---

154) Vt. Latvija desmit., lk.17.

155) Nii võitles Goldmann separatistlikkude püüete vastu ja tunnistas avalikkuse ees,et tal pole midagi ühist aktivistidega. Vt. Latvija desmit., lk.18.

156) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk. 105.

157) Vt.Latvija desmit.,lk.18."Nolemj prasit Latvijas pilnigu valsts rakstura autonomiju,apvienotai un iekšējās darīšanās suvēranai Latvijai,sastāvosai no Kurzemes,cetriem Vidzemes un trim Vitebskas guberņas aprinkiem (Latgale)pievienojot vel citus, latviešu apdzivotas pierobežu apgabalus."

Esimeseks tähtsamaks territoriaalseks võimukoondiseks oli Liivimaa Ajutine Maanõukogu (L.A.M.N.) mis oli Liivimaa Nõukogu poolt valitud ja 26.märtsil 1917.a. kokku astus. Kuid selle saatus oli õnnetu, sest samal ajal pidasid vastasrindlased, maatamehed, ka oma konverentsi. Lõpuks saadakse nad siiski kaasa tõmmata ja ühiselt püstitatakse autonoomianõue.[158] L.A.M.N. oli samuti nagu R.S.O.N. kopteeritud, mispärast tema strikt juriidiline ilme ebamäärane. Vidzeme resolutsiooniga ühinesid ka teised territoriaalüksused 26. aprillil Latgallia[159] ja 25./26.aprillil Kuramaa.[160] Kõigil neil taotlustel ja meelsusteväljendustel on vaid deklaratiivne tähendus, kuna puudub juriidiline akt, millele nad tugineksid.

dd) Konföderatsiooni idee areng.

Lätlaste üksmeelse autonoomia nõutamise eesmärgiks oli 1917.a. suvel oma autonoomse provintsi loomine, mis kuuluks siis ühe liikmena Vene konföderatsiooni. Paralleelselt samu mõtteid mõlgutasid ka eestlased.[161] Selleks rakendatakse kogu poliitiline jõud, et Ajutiselt Valitsuselt välja pressida samast omavalitsuse korraldust nagu oli seda eestlaste 30.märtsi seadus. Peagi jõutakse sõnadest tegudeni. 8.mail andsid Riia Läti Seltskondlikud Organisatsioonid, Läti kütipataljonide Delegaatide Nõukogu, Riia Tööliste Saadikute Nõukogu ja Riia linnapea Vene Siseministrile nõudmise, et Lätimaale sisse seataks samane omavalitsuse korraldus kui Eestis.[162] Suure puiklemise pääle viimaks 22.juulil 1917.a. kinnitas Vene Ajutine Valitsus Lätile Maanõukogud, kuid lõhub ühendatud Latvija autonoomia põhimõtte. See on ka ainukene lätlaste õiguslik saavutis Vene demokraatidelt. Selle põhjal seatakse sisse Vidzemes ajutine Maanõukogu. Sama kavatsetakse ka Kuramaa kohta,[163] kuid see on sakslaste käes. Latgallia aga jäeti Läti protestile vaatamata endiselt Venemaa külge.

---

158) Vt.Ligotnu Jagob,Latvijas valsts dibinašana,Rīgā,1925.lk 27..."...atzīst par nepieciešamu visu latviešu apdzivotu zemju apvienošanu vienā administratīvā vienībā ar nosaukumu "Latvija".Tālāk kā Latvijai ir jabūt autonomai un nedalamai Krievijas provincei..."

159) Vt. M.Walters,Entwicklung.,lk335."Der provisorische Landesrat hatte engere Beziehungen zu Lettgallen aufgenommen und der erste am 26.april 1917 in Lettgallen zusammengetretene Kongress war mit Einstimmigkeit ebenfälss für ein geeignetes Land eingetreten."

160) Vt. Koguteos "Läti" lk. 15.

161) Vt.A.Piip, Tormine aasta, lk.6. ja E.Laaman,Eesti,lk.27.

162(Vt. Koguteos "Läti" lk.15.

163) Sobranie uzakonenij i Rasporjaženij Pravitel'stva Nr.173, 28.julja 1917.g. st.954.

Ent see ei rahulda lätlasi ja 30.juulil 1917.a. kutsub Liivimaa Ajutine Maanõukogu kokku konverentsi autonoomia küsimuse otsustamiseks. 50 liikmega 10 tähtsamast organisatsioonist.[164] Üksmeelselt võetakse vastu järgmine resolutsioon:

"1) Läti rahval, samuti kui teistel rahvastel on täieline enesemääramise õigus. 2) Lätimaa peab olema jagamatu, ühendama endasse Vidzeme, Kuramaa ja Latgallia.3)..... 4) Lätimaa peab olema poliitiliselt autonoomne üksus Vene Vabariigis, mis põhineb demokraatsele printsiibile....." 165) jne.

Selle otsuse juriidilisest analüüsist võib välja lugeda poliitilise autonoomia nõudmist oma seadustandva Seimiga, kolme läti osa liitmist ühiseks juriidiliseks valitsuslikuks üksuseks. Selles väljendub Lätimaa mittesuveraanse riigi status Vene konföderatsioonis.[166] Ent see resolutsioon jäi kinnitamata, vaatamata Ajutise Valitsuse lubadusele, sest vahele tuli oktoobrirevolutsioon ja kukutas Kerenski.

ee) Läti Rahvuslik Nõukogu või Nacionalā Padome.

Uueks organiks Lätimaa saatuse juhtimisel kujuneb Rahvusnõukogu mis 16.nov.kokku astub Valgas. Vene Ajutise Valitsuse määruse põhjal 22.juulist 1917.a.korraldatakse s.a. septembris Vidzemes Maanõukogu valimised, kuid see ei paku midagi positiivset,sest Nõukogu vasaktiib oli puhtenamline ja kodanlikud erakonnad loobusid nendega koostööst, et mitte langeda nende absoluutse enamuse ohvriks. Ja peagi laguneb v a l i t u d M a a n õ u k o g u. Ühtlasi toimuvad sel ajal ka suured muutused faktilises olustikus. 3.sept. 1917.a. vallutavad sakslased Riia ja 25.oks.s.a. haaravad Venemaal võimu enese kätte enamlased, ähvardades piirimaade eksistenti leviva kommunismiga. Ka Lätis on akuutseks muutunud punane laine, mis tahab maksma panna enamlist diktatuuri ja Lätimaad liita Nõukogude Venega.

Kiiresti oli vaja luua kogu Lätimaad ühendav organisatsioon, mis oleks teotsenud rahva nimel ja suutnud võidelda kasvava kommunismi ja sissemurdva saksluse vastu. Selleks mõjub ka kaasa ideeline ajend - on kadunud endine konföderatsiooni vaimustus ja juba tõusevad

---

164) Vt.K.Dišlers, Jevads.lk.56 - Liivimaa Ajutise Maanõukogu 6, Riia linnavalitsuse 6, Riia Seltskondlikkude Org.Nõukogu 7, Moskvas valitud Kuramaa Aj.Maanõukogu 6,Riia Tööliste Esind. Nõukogu 6, Läti Tööliste,Soldatite ja Maatameste 3 esindajat jne.

165) Vt. Latvieši II,lk. 151. kus on toodud resolutsiooni tõeline tekst.

166) Vrd. G.Jellinek, Allgemeine Staatslehre,Berlin, 1922. lk.494."Die nichtsouveranen staaten der gegenwart..... können in verschiedenen umfange, mit anderen Staaten verkehren, und bezitzen überdies einen selbstständigen Wirkungskreis auf allen grossen Gebieten Staatlicher Verwaltung."

omariiklust nõudvad hääled. Eriti propageerib sõltumatuse ideed rahvuslik ajakirjandus "Dzimtenes Atbalssiga" eesotsas, mis juba 1917.a. suvel kirjutab, et Lätimaa ideaal olgu suveräänne Latvija.

18.-21.okt.1917.a. kogunesid Peterburgi Läti Ajutiste Maanõukogude, poliitiliste ja seltskondlikkude organisatsioonide, läti sõdurite, L.S.A.Kk. ja poliitiliste parteide esindajad kokku ja otsustasid viivitamatult ellu kutsuda Läti Ajutise Rahvusnõukogu (Nacionalā Padome). Seda suudetakse ja 16.-19.nov.peetakse Nacionalā Padome istung Valgas, mis koosnes Liivimaa, Kuramaa ja Latgallia Maanõukogude, poliitiliste erakondade,Läti sõjaväeliste keskorganisatsioonide, raudtee-, posti- ja telegraafi ning maamõõtjate ametiühingute, Liivimaa ja Latgallia ühistegeliste asutiste, sõjapõgenejate keskkomitee ja Latgallia sõjaohvrite komitee esindajaist, [167] kus oli ühendatud 8 poliitilist erisuunda, millistest aktiivsemaks osutus kodanlik intelligents. Eriti tähele panna tuleb Nacionalā Padome juriidilist struktuuri, komplekteerimise viisi ja iseloomu, mis riigiõiguslikult võttes oli valjult kahtlane. Nacionalā Padome osutus Läti iseseisvusevõitluses kuni proklameerimiseni platvormiks, millele tugineti isegi rahvusvahelises võitluses. Ajutise Rahvusnõukogu eel olid toimunud suured muudatused piirimaade statos quos. Eesti Maapäev oli 15.nov.tunnistanud enese ainsamaks Eestimaa Kõrgemaks võimuks, [168] täpselt sama sündis ka samal päeval Soomes. [169]

16.-19.nov.Nacionalā Padome otsusest on siseriiklikult tähtsamaks deklaratsioon: " Kõikidele Lätlastele", mis lõppes sõnadega:"Lätlased! Suur vabastussõna - rahvaste enesemääramisõigus on kuulutatud. Ärge oodake enam teist vabadust. Võtke see, mida ajalugu teile pakub ja olge valmis puhastama oma õuesid võõrastest rõhujatest. Võtke maa,mida meie isad on ostnud verehigiga ja ehitage seal parem ja õiglasem riik kui see,mis nüüd hukkub" 170)

Kõrvuti sellele võeti 18.nov.1917.a.üksmeelselt vastu deklaratsioon välisriikidele ja rahvastele: "Arvestades läti rahva igivana püüdu poliitilise vabaduse ja Latvija autonoomiale,mis juba selgesti väljendus 1905.a. vabastusvõitlustes ja tuginedes rahvaste enesemääramisõiguse printsiipide alusele Läti Ajutine Rahvusnõukogu kõige kindlamalt protesteerib ükskõik millise Lätimaa jagamise,aga eriti Kuramaa või ka kogu Latvija ühendamise ehk sidumise vastu Saksamaaga,ja sellega k u u l u t a b, et Lätimaa,kuhu kuulub Vidzeme, Kuramaa ja Latgallia on autonoomne võimuüksus,kelle olukorra nii välis- kui sisesuhetes ära määrab tema Asutav Kogu ja rahva plebitsiit". 171)

---

167)Vt. Koguteos "Läti", lk.16. 168) Vt.A.Piip,Tormine aasta,lk.26.
169) Vt. E. Räikkönen, Svinhufud ja Soome iseseisvuse sünd, Tartu, 1936. lk.52. "Soome eduskond on 15.novembril,toetudes Valitsusseaduse § 38-le, kuulutanud enese kõrgema riigivõimu kandjaks.."
170) Latvija desmit., lk. 25.
171) K.Dislers, Jevads., lk. 58.

Ühtlasi otsustati Lätiküsimuse rahvusvahelisse ellu viimiseks eelpropogandat teha - milleks saadetakse välisdelegatsioon, mis koosnes Tschakste'st, Meierovics'ist ja Kreicbergist, Euroopasse.

Jooksvaks tööks lõi Nacionala Padome täidesaatva organi, Rahvusnõukogu, mis asus Valgas ja koosnes 9 osakonnast, kelle juhiks oli V. Zamuel.

ff) 18.nov.1917.a.deklaratsiooni juriidiline analüüs.

Selle deklaratsiooni viimases osas väljendatud põhimõtet on katsutud seletada kui Latvija iseseisvaks kuulutamise akti, ent mis ei saa juriidiliselt õige olla. On suur sarnasus 1917.a. 18.nov. ja 1918.a.18.nov.deklaratsioonide vahel,[172] sest tekib küsimus, kas aasta hiljem oli Tautas Padomel suurem õigus iseseisvaks kuulutamisele kui Nacionala Padomel - sest nende võimuorganite võim oli mõlemil korral küsitav, olles mitte rahva poolt valitud nagu Eestis, vaid kopteeritud. Ent on olemas ka terav juriidiline erinevus.

18.nov.1917.a. oli Lätimaa veel 1721.a. Uusinkaupungi rahulepingu järgi Vene territoriaalosa, millest Venemaa loobus Brest-Litovski rahulepingu järgi. 3.märtsil 1918.a. ja lõpplikult end Baltimaa suveraansusest lahti ütles 27.aug.1918.a. sakslaste kasuks. Kuid 11.nov.1918.a. suure maailmasõja vaherahu lepingus murti nende võim ja Lätimaa jäi juriidiliselt ilma kõrgema võimuta. Ja selle - pärast on 1918.a. 18.nov. proklameerimise aktil suurem juriidiline alus kui 18.nov.1917.a.otsusel, mil on vaid deklaratiivne tähendus, esimese konstitutiivse mõju kõrval.

II. Ajastu 18.nov.1917.a.kuni okupatsioonini.

1) Olukorra kujunemine Venes.

a) Faktiline olukorra kujunemine.

1917.a.sügisel muutub olukord märksa Euroopas,eriti aga Venes. 25.okt.tuleb võimule Lenin ja maal algab anarhia. Suurt mõju avaldab see idafrondile ja liitlastele. Sõda möllas küll veel edasi, kuid rahvastes on märgata juba väsimust. Levib propoganda rahu hääks, eriti aga venelaste seas, kes selleks ka astuvad esimese sammu.

---

172) Vrd. K. Dišlers, Jevads., lk. 53.

21.nov. lähetab kommunistlik valitsus noodi kõikidele rahvastele vaherahu väljakuulutamiseks. Sellele reageerivad vaid sakslased, kuna liitlased sellise era rahuläbirääkimiste vastu protesteerivad. Ent enamlased ei hooli sellest, vaid saadavad uuesti " Euroopa töölistele, rõhutud ja verest tühjaks lastud rahvastele, üleskutse, milles kutsutakse lõpetama sõda kõikidel frontidel.[173] Muud rahvad jäävad kurdiks, vaid venelased desorganiseerivad lõpplikult, sest: "miks sõdida, kui kodus ootab põllulapp".[174] Sel tagajärjel idarinne muutub lahtiseks ja sakslastel jääb üle vaid okupeerida maa.

2.dets.1917.a. algavad Vene-Saksa vaherahu läbirääkimised. Kuid rahu ei suudeta sõlmida ja 10.veebruaril 1918.a. lõpevad rahuläbirääkimised tagajärjetult. Vahepääl aga otsustasid sakslased ilma vaherahu lepingus ettenähtud 7-päevase ülesütlemata alustada uuesti sõjategevust ja okupeerida Baltikum. See teostub ja venelased, sündinud fakti mitte enam muuta suutes, sõlmivad sakslastega 3. märtsil 1918.a.rahu.

b) Juriidiline olukorra kujunemine.

Brest-Litovski rahuleping, mis sõlmitud üheltpoolt Nõukogude Vene ja teiseltpoolt Saksa, Austria, Türgi ja Bulgaaria vahel, on formaalne rahvusvaheline akt, mis naudib kõiki rahvusvahelisõiguse eeldusi. Kahtlus selles, kas kommunistlik Venemaa võis olla juriidiliselt lepingupooleks ei ärata kahtlust, sest N.Vene valitsust oli tunnustatud kui valitsust de facto.[175] Ka liitlased asusid samale seisukohale Versailles'i rahulepingu koostamisel.[176] Seal ei vaadata Brest.Litovski rahulepingut kui mitteolevat, vaid just vastupidi, tunnistades selle juriidilist iseloomu ja jõudu, kaadetakse see Versailles'i rahulepingu § 116 ja 433.

Brest-Litovski rahulepingu § 3 põhjal lõpeb Vene võim Balti kubermangude kohta: " Maakonnad, mis asuvad läänepool lepinguosaliste vahel kokkulepitud joont ja mis seni Venemaa külge kuulusid, ei kuulu enam mitte Vene riigi suveräniteedi alla; see kokkuleppejoon on ära tähendatud käesolevale rahulepingule juurdelisatud kaardile, mis moodustab lepingu olulise osa.Selle joone täpne

---

173) Vt. A.Piip,Tormine aasta,lk.33.
174) Vt. Muhel, Eestimaa, lk. 333.
175) Vt.J.Kunz,Die Anerkennung von Staaten und Regierungen im Völkerrecht,Stuttgard,1928.lk.113, 169-173.
176) Vrd. K.Dišlers, Jevads, lk, 63.

kindlaksmääramine sünnib Saksa-Vene komisjoni poolt. Kõne all olevatele maakondadele ei või tekkida endist Venemaa külge kuuluvusest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu. Venemaa loobub igasugusest segamisest nende maakondade sisemistesse vahekordadesse. Saksamaa ja Austria - Ungari kavatsevad ära määrata nende maakondade edaspidise saatuse käsikäes nende maakondade elanikkudega".[177]

Lätimaa suhtes oli Brest-Litovski rahulepingul suur tähtsus, selle alusel alistati ja lõhuti ta juriidiliselt Saksa ja Venemaa vahel, sest rahulepingus märgitud piirjoon kokkus kogu ulatuses Liivimaa kubermangu idapiiriga. Nii jäi Latgallia Venemaa alla, kuna ülejäänud osast loobuti võitjate kasuks.

2. Olukorra kujunemine Lätis.

a) Faktiline olukorra kujunemine.

aa) Maailmasõja mõjud ja sakslaste orientatsioon.

1917.a. sügise sündmused kajastuvad ka Lätis. Hädaoht ähvardab maad kahest suunast: lõunast sakslaste näol, kes 3.sept.vallutanud Riia, ähvardavad okupeerida kogu Lätimaad ja idast leviva kommunismiga, mis ikka tihedamini süvenes ühiskonda. Ka sisepoliitiliselt kõvenes kohaliku saksa elemendi propoganda suguvendade invasiooniks Baltikumi.

XIX sajandi lõpul,kui panslavism tungis Baltikumi, siis sakslased nähes selles oma 1721.a. kindlustatud õiguste rikkumist, otsivad võimalust uuesti Saksamaaga liitumiseks. Kuid see ei ühtinud selleaegse Bismarck'i poliitikaga ja Berliinis loobuti sellisest kavast, vastandina balti sakslastele, kes seda ideed edasi arendasid. Tänu osavale agitatsioonile leidis see Saksamaal ikka poolehoidu ja mida enam Vene võim nõrgenes, seda reaalsemateks muutusid sakslaste kavad. 1916./17.a. käis isegi mõisnikkude delegatsioon Saksamaal Baltimaa annekteerimist õhutamas.

Sakslased leidsid ka juriidiliselt oma käitumise olevat õigustatud, sest 1721.a.kapitulatsioonide järgi olevat rüütelkonnal vaid isiklik kohustus tsaari vastu olnud, mis aga keisri kukutamisega kustus.[178] Eriti aga teravnes lätlaste ja balti sakslaste vahekord 22.juuli 1917.a. omavalitsuse reformimise seaduse järgi. Rüütelkonna nõukogud leidsid, et see seadus on vastuolus 1710.a. akkord-

177) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.150.

178) Vt. A. Piip, Tormine aasta, lk.44.

punktidega ja tõstsid keskvõimu ees selle üle protesti.

bb) Baltikumi liitmise kavad.

Energilisem oma huvide kaitsmisel on Eestimaa rüütelkond, kelle saadik käib Saksa keisri juures ja teatab, et rüütelkonna ja usaldusnõukogu arvates kogu Eestimaa saksa elanikkond Venemaast olevat seesmiselt lahku löönud, kuna selle ühenduse ainuke legaalne alus, Uusinkaupungi rahuleping olevat 22.juuli 1917.a. seadusega rikutud.[179] Berliinis võeti see teatavaks, kuid nõuti, et teiste Balti kubermangude esindajad ka seda sama sooviksid, millele järgneb õige pea Liivimaa maamarssali vastav deklaratsioon (Kuramaa oli juba sakslaste käes).

Baltikumi liitmisviisi juures jäädi peatuma, et sellest tuleks luua eriline riik, mis oleks personaaluniuunis Saksa keisriga. Seda nõudsid eriti balti sakslased, kellele oli Saksamaa liiga demokraatlik otseseks liitumiseks. 4.nov.1917.a. oli see küsimus Berliinis arutusel ja vastavalt Liivimaa esindajate poolt sõjavägede ülemjuhatajale ja kantslerile antud memorandumi kohaselt otsustati Baltikumi luua eriline riik - personaalunioonis Saksamaaga.

Sellega oli ideeliselt baltisaksalstel kätte võidetud positsioon Saksamaal. Jäi üle vaid veel see realiseerida. Ja maailma poliitilised sündmused kiirendasid üha nende kavatsuste täitumist. Venemaal puhkes oktoobrirevolutsioon ja uued jõud astusid troonile. Sel ajal kui enamlased internatsionalismis üksteist üle pakuvad, asub Saksamaa oma kavade realiseerimisele.

Kevadel 1917.a. pakkus Saksamaa Venele eraldi rahu, kuid Ajutine Valitsus lükkas selle kõrgilt tagasi. Ent vastuseks sellele vallutasid sakslased Riia ning Muhu väina saared, milline aktsioon kukutas Kerenski ja täitis kohalikud mõisnikud rõõmuhõisetega.[180] Peatselt võimuletulnud enamlased aga soovisid iga hinna eest sõlmida rahu, mis ka sünnib 3.märtsil Brest-Litovskis. Selles aktis hävitati revolutsiooniline Venemaa mitte ainult füüsiliselt, vaid ka psühholoogiliselt. 181)

---

179) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk. 44-46.

180) Vt.E.Laaman, Eesti.,lk.32."Iseäranis Saaremaa langemisel käis määratu rõõmuhõiskamine läbi saksa kirjanduse:Balti Gibraltar on meie! Muistne Hansaaegne võim on Balti mere üle meie käes tagasi."

181) Vt. E.Laaman, Eesti., lk. 32.

cc) Sakslaste eneste maa kõrgemaks võimuks tunnistamine.

Sellega oli 1918.a. alul saksa sõjaväel faktiliselt tee avatud Baltikumi. Ent juriidiliseks takistuseks olid kohalikud omavalitsused ja iseseisvusliikumised. Nii oli Eesti Maapäev 15.nov., ja Läti Nacionala Padome 18.nov. endid maa kõrgemaks võimuks kuulutanud, lugedes endid süseraani kandjaks. Ent sama arvasid ka kohalikud rüütelkonnad, kes Berliinist julgust saades asusid tegutsema. Rahvusvahelise õiguse seisukohalt oli vaja, et Eesti- ja Liivimaa rüütelkonnad kuulutaksid endid iseseisvaks, millise faktiga siis sakslased Brest-Litovski rahuläbirääkimistel võiksid opereerida.[182] Selleks kutsus Eestimaa rüütelkonna peamees 13.dets.1917.a. kokku rüütelkonna nõukogu seisukoha võtmiseks Venemaast lahkulöömise kohta. Küsimus otsustati jaatavalt[183] ja lahkulöömise otsus saadeti otsejoones Berliini. Samast otsust sooviti ka saada Liivimaa rüütelkonnalt, milleks kutsuti kokku vastav maapäev, kes ka vastu võttis analoogilise otsuse: " 1) Liivimaa rüütel- ja maakogu maapäev kuulutab seega vastavalt Uusikaupungi rahulepingu poolt 1721.kinnitatud õigustele, et ta kavatseb hoolitseda maa elanikkude huvide eest ja sõlmida Liivimaa hertsogiriigi nimel riigiõiguslikult maksvaid lepinguid kooskõlas Vene valitsuse deklaratsiooniga rahvuste enesemääramiseks, mis jätsid Liivimaa provintsi rippumatuks Vene riigist. 2) Liivimaa rüütel- ja maakogu paluvad seega Saksa riigi valitsust kooskõlas Kura-, Saaremaa ja okupeeritud Liivimaa osade rüütelkonna otsustega, asetada Liivimaa Saksa riigi kaitse alla." 184)

dd) Okupatsioon.

Saksamaa ei asunud otseselt Baltimaa okupeerimisele, vaid soovis näha ka maa päriselanikkudelt vastavaid liitumispalveid. Eestlastest ja Vidzeme lätlastelt nad seda küll ei saanud, kuid küll Kuramaa valdade ja linnade kopteeritud esindajate käest,[185] kes oli nimetatud saksa mõisnikkude poolt. Samal ajal levis Läti- ja Eestimaal kiiresti pahempoolne liikumine, mis õhutas aadli vastu terrori. Üheltpoolt see ja teiseltpoolt rahuläbirääkimiste nurjumine veeretasid uuesti sõjavankri veerema. 5.veebruaril 1918.a. saatsid sakslased härda telegrammi Vilhemile kaitset paludes[186] ja viimaseks tõukeks oli enamlaste dekreet 9.veebr., mis kuulutas mõisnikud lindpriiks -"sest nende silm ei pea nägema, mis nad ihaldavad".[187]

---

182) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.46.
183) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.47.
184) Vt. E.Dellingshausen, Im Dienste der Heimat, Stuttgard, 1930, / lk.318.
185) Vt. K.Dišlers, Jevads, lk.60.
186) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.51-52, kus on toodud selle telegrammi täieline tekst.
187) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.53.

b) Juriidilise olukorra kujunemine.

Juriidiliselt see ajastu on kirju. Sealpool Väina jõge valitsesid sakslased, siinpool võimutses kasvav enamlus, kuna läti isamaaline liikumine oli tõrjutud väljaspoole kodumaapiire. Eriti elavalt tegutses Rahvus-Nõukogu välisasjade osakond kandes läti küsimuse Euroopasse, avaldades protestikirju, sõlmides sidemeid välisriikidega ja eriti võideldes Kuramaa Saksa riigi külge liitmise vastu.[188] Välispropogandaga midagi lõpulikku ei saavutata, kuid leitakse liitlaste juures siiski häätahtlikku suhtumist.

1917.a. sügisel kuulutavad enamlased Läti Ajutise Rahvusnõukogu (Nacionalā Padome) laialiaetuks ja seavad sisse Nõukogude Läti Vabariigi. Sellal töötab Nacionalā Padome illegaalselt. Oma teiseks koosolekuks tuleb ta kokku Petrogradis 18.jaanuaril 1918.a. ja peab välispoliitiliselt tähtsa koosoleku, otsustades jääda, vaatamata raskustele, truuks iseseisvusaatele ja liitlastele, vastu võttes alljärgneva resolutsiooni: " Tuginedes kogu maailma demokraatiale kuulutatud rahvaste enesemääramisõigusele Läti Ajutine Rahvusnõukogu 1) tunnistab, et Lätimaa peab olema sõltumatu demokraatlik vabariik, kuhu on ühendatud Kuramaa, Liivimaa ja Latgallia; 2) protesteerib igasuguse Lätimaa tükeldamise kavatsuse vastu, eriti alla kriipsutades, et läti rahva esimene ja püsiv nõue on Läti territoriaalne ja entograafiline ühtlus; 3) protesteerib igasugu rahusõlmimise vastu, mis üle astub rahvaste enesemääramisprintsiibist ja 4) mõistab hukka rahva tahte võltsimise okupatsiooni ja sõja olukordade surve all." 189)

Sel deklaratsioonil ei olnud otseseid sisepoliitilisi tulemusi, sest maa oli vaenuliste jõudude käes. Üldiselt oli Lätimaa olukord juriidiliselt halb, sest maaala oli Brest-Litovski rahulepingu järgi lõhutud uuesti kolmeks. Sellega oli kauakestnud rahvuslik võitlus osutunud absoluutselt tühiseks ja ei olnud ette näha uut faktorit, mis oleks abistanud iseseisvusmõtte realiseerimist.Eriti tume oli Läti olukord võrreldes naabritega: Soome oli juba 5.dets. 1917.a.,[190] Leedu 18.veebr.1918.a.[191] ja Eesti 24.veebr.1918.a.[192] iseseisvaks kuulutanud, kuna Lätimaa olles faktiliselt ja juriidiliselt alistatud võõrastele võimudele, seisis alles keset sõjakeerist

---

188) Vt. Koguteos "Läti", lk.14.

189) Vt. K.Dišlers, Jevads, lk. 59.

190) Vt. E.Räikkönen, Svinhufvud, lk. 46-59.

191) Vt. A. Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.92.

192) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk. 110-120.

III. Okupatsioon.

1) Olukorra kujunemine Baltikumis.

a) Sakslaste tegevus.

aa) Faktiline tegevusareng.

Brest-Litovski rahulepingu art.6 teises lõikes on kindlaks määratud, et:"Eesti- ja Liivimaa vabastatakse ajaviitmatult Vene väeosade poolt.... ja vallutatakse saksa politsei võimu poolt, seni kui seal nende oma maa-asutiste kaudu julgeolek kindlustatud ja riiklik kord jalule seatud." 193)

Kuid juba enne rahulepingu jõusse-astumist vallutatakse kogu maa sakslaste poolt ja okupatsioonivõim kehtestatakse kogu surve teravuses 194) eesmärgiga Eesti- ja Lätimaad lõpplikult Saksa riigi külge liita. Kõikjal seati sisse saksa keel ja režiim, nii nagu see oli olnud orjaajal, 195) sulgedes läti avalikku arvamist ning tõkestades seltskondlikku, poliitilist ja kultuurilist arengut. Olles oma võidust maailmasõjas julgustatud, hakkasid nad alistatud maades teotsema võitja õigusega - "käskides ja keelates".

Okupatsiooniajal kerkis jällegi teravasti päevakorda agraarprobleem; seekord negatiivses mõttes - kavatsusega talupoegadelt maa võõranduda. Sellega püüti maarahva majanduslikku selgroogu murda, olles enne juba lämmutanud nende vaimse ja poliitilise elu. Innukalt asuti Baltimaa suurejoonelise koloniseerimise kava väljatöötamisele riigisakslastega. Mõisnikud olid okupatsiooni vastutasuks lubanud valitsusele 1/3 oma maadest, pluss muud omanikkudeta maad, mille all mõeldi kohalikkude elanikkude talupidamisi. Julgemad olid sellisest ideest vaimustatud ja pakkusid meetode nende kavade realiseerimiseks. 196) Koloniseerimispoliitikat hakkasi juhtima Saksa karm militaarvõim, kuna tegelikuks programmi läbiviijaks määrati "Landgesellschaft Kurland (Kuramaa kohta, kuna Liivimaal koloniseerimine viibis)". Selleks anti tema kätte lubatud mõisamaad ja ühtlasi eesõigus 30 aasta jooksul kõiki talupoegade maid võõrandamisel osta. Säärane tegevuskava leidis saksa ringkondades suurt

---

193) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk. 150.

194) Vt. M.Walters, Entwicklung.,lk.345 jj.,kus ülevaade okupatsiooni arengust.

195) Vt. E.Laaman, Eesti., lk.48. " Näituseks andis Väike-Maarja ringkonna komandant major v.Hartrott 29.apr.käsu, mille p.1 käib:"Mina kohustan iga elanikku mind kui ringkonna komandanti terretada ja austada. Selle käsu mitte täitmise juhtumisel olen mina sunnitud teised abinõud tarvitada. Samuti mina käsin, et iga koolilaps peab iga ohvitseri terretama."

196) Vt, Paul Rohrbach, Russland und wir,Riga.

Ex bibl. univ. Tart.

poolehoidu, sest seega oli tõhus vahend lätlaste hävitamiseks avas-
tatud.[197]

Kuigi Saksa sõjaväel polnud juriidilist alust Liivimaal peremehe õigustega valitsemiseks, lõhkus ta siiski lätlaste omavalitsuslikud instituudid ja seadis asemele mõisnikkude võimukorralduse. Selline olukord kestis alul kõvenedes ja hiljem, kui Saksa võidulootus läänefrondil nõrgenes, lõdvenedes, kuni 9.nov.1918.a., mil raadio tõi teate revolutsiooni puhkemisest Saksamaal. Juriidiliselt lõpetas Saksa võimu Baltikumis Compiègne vaherahuleping, mis sõlmitud 11.nov.1918.a., liitlaste ja sakslaste vahel ja kus sõnaselgelt on §§ 13, 14 ja 16 väljendatud, et saksa okupatsioon lõpeb viivitamata neis maades, mis 1.aug.1914.a. kuulusid Venele.

bb) Juriidiline olukorra areng.

aaa) Võimu kindlustamine.

Balti sakslaste osa ideaale oli Brest-Litovski rahulepingu § 3 põhjal saavutatud, kuid neil maadel võimu kindlustamine ja Baltikumi jäädav liitmine Saksa riigi külge vajas veel edasist juriidilist toimimist. Selleks aeti laiali senised omavalitsused ja seati asemele kas saksa või saksameelsed asutised. Viimased küll vaid selleks, et maa tihedamaks liitmiseks Saksa riigi külge otsida sidet ka kohalikkude elanikkudega ja et üksikute saksameelsete lätlaste ja eestlaste kaudu otsustada kogu rahva nimel. Selleks kutsuti juba 22. dets.1917.a. Riiga kokku koosolek, millest osa võtsid ka nimetatud lätlaste esindajad. Koosolek saatis telegrammi Baieri hertsogile Leopoldile, milles paluti luua Baltimaale eriline riik, mis asuks Saksa ülemvõimu all.[198] 27.dets.samal aastal oli uus samasihiline koosolek Saksa valitsuse poolt tõstetud Riia linnavalitsuses, kus otsustati ühineda eelmise koosoleku resolutsiooniga.

Balti riigi väljatöötamiseks astus esimese sammu Kuramaa rüütelkond, kes, olles täiendatud juurde kopteeritud lätlaste esindajatega, otsustas 8.märtsil otseselt liituda Saksamaaga ja pakkuda selleks hertsogikrooni Vilhemile.[199] Saksa valitsuse vastus oli pool-eitav, sest Baltimaa kuuluvat juriidiliselt ikkagi veel, välja-

---

197) Vrd. E.Laaman, Eesti., lk.65.
198) Vt. Latvija desmit., lk. 22.
199) Vt. M.Walter; Entwicklung., lk.344. "Am 8.März 1918 beschloss dieser als "Landesrat" von Kurland: "An S.M.Kaiser Wilhelm ist die Bitte zu richten, die Herzogskrone Kurlands anzunehmen, 2) die Hoffnung auszusprechen, dass Kurland, Livland, Estland und Ösel zu staatlicher Einheit im Anschluss an das Deutsche Reich zusammenge-fasst werden".

arvatud Kuramaa ja Muhu väina saared, Brest-Litovski rahulepingu järgi Venele, mille üle neil olevat vaid politseivõim maa rahunemiseni. Kuid see ei kohutanud baltisakslasi ja nad teotsevad järjekindlalt edasi. 22.märtsil tuli Eestimaa ja 28.märtsil Liivimaa rüütelkond kokku ja seal nõuti siinse Saksa sõjaväe Baltimaale jätmist ning Liivi-, Eesti- ja Kuramaast iseseisva Balti konstitutsionaal-monarhilise riigi loomist, mis oleks personaalunioonis Preisiga.[200]

bbb) Võitlus kohalikkude elanikkudega.

Maa okupeerinud, tunnistas Saksa väeülem rüütelkonna omavalitsuse, Ritterschafti ja Landschafti, Baltimaa kubermangude ainuõigeks seaduslikuks esinduseks. Et aga Baltikumi Saksamaa külge liita, oli vaja rüütelkonna otsusele Saksa avaliku arvamise ees vähemalt nime poolest anda ülemaaline ilme. Selle saavutamiseks pandi toime läti ja eesti iseseisvusmõtte mahatallamine ja üksikute saksameelsete kodanikkude otsustada laskmine rahva nimel. Kuramaal õnnestus see hästi tänu kolmeaastasele sõjaväelisele survele, kuid Liivimaal mitte. Eriti tõrksad olid aga eestlased, kes hakkasid sakslastele avalikult vastu.[201] Balti aadli tigedamaiks poliitilisiks vastaseiks olid rahvuslikud liikumised ja nende vastu suunataksegi siis kogu propogandaaparaadi terav suund.[202] Kuid see ei anna soovitud tulemusi, vaid vastupidi rahvuslik liikumine kujundub ikka konkreetsematesse riigiõiguslikkudesse vormidesse.

ccc) Baltisakslaste võitlus riigisakslastega.

Baltisakslased oma hertsogiriiki luues leidsid tugeva oppositsiooni Saksamaal. Saksamaa enamusparteid olid mures riigi väljakurnamise pärast ja nõudsid idas seisukorra rahunemist ning Baltiküsimusse mittevahelesegamist. See probleem oli mitmel korral Riigipäeval arutusel ja vabameelsed ringkonnad mõistsid hukka sõjaväe imperialismi idas. Sellise meeleolu võitmiseks organiseeritakse suurepärane vastupropoganda. Selleks avaldatakse massiliselt

---

200) Vt. A. Piip, Tormine aasta, lk.159.

201) Eesti Saadik P.Koemets astus 12.apr.1918.a.Riias Maanõukogu Koosolekul avalikult ülesse ja teatas, et ta tunnistab Eestimaa ainsaks seaduslikuks kõrgemaks võimuks Ajutist Maanõukogu.Vt. H.Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu, 1920.lk.103-122.

202) Vt. E.Laaman,Eesti.,lk.54-58."Eesti rahvas! Ainuke võimalus Eesti rahva eduks ja Eestimaa õitsemiseks on ennast suurriigi kaitse alla andes, selle suurriigi külge võimalikult lähemale Eestimaad liita ja see suurriik ei ole muu kui vägev ja suur Saksa riik....."

raamatuid, brošüüre, ajaleheartikkleid, ülistatakse baltisakslasi kui saksa kultuuri ajaloolisi eelposte ning valgustatakse kohalikke elanikke kõige halvemas perspektiivis. Maarjamaa uuesti Saksamaa külge liitmise ettevalmistuseks organiseeritakse propogandakeskused, millest tähtsamaks on Saksa-Balti Abiandmiseselts Berliinis, mis avaldas otse kuritegelikke, kuid naiivseid kirjeldusi Balti olude kohta.[203] Järkjärgult lammutatakse opositsioon Baltimaa annekteerimise vastu ja kuni pahempoolsete erakondadeni hakatakse toetama Balti-poliitikat.

ddd) Konstitutsioonilise-monarhia projektid.

1918.a. kevadel küpseb kiiresti Balti riigi loomise kavatsus. Selles mõttes evib erilise juriidilise tähtsuse Liivimaa,Eestimaa ja Saaremaa ühendatud Maanõukogu koosolek 12.apr.1918.a., millest võtsid osa baltisakslased ja juurde kopteeritud eestlaste ja lätlaste esindajad.[204] Maanõukogu võttis vastu rõhuva enamusega resolutsiooni, milles otsustati " 1) paluda Saksa keisrit Liivimaad ja Eestimaad püsivalt hoida Saksa sõjalise kaitse all ja toetada neid effektiivselt nende lahkulöömise juures Venemaast, 2) väljendada soovi, et Liivimaast, Eestimaast, Kuramaast, Eesti saartest ja Riia linnast loodaks konstitutsioonilis-monarhiline riik ühise põhiseaduse ja administratsiooniga, mis oleks seotud Saksa riigi külge personaal-uniooni kaudu Preisi kuningriigiga, ning paluda Saksa riigi keisrit nende Balti elanikkonna soovidega armulikult nõus olla ja saavutada nende teostamist..... 4) valida eriline deputatsioon, kes läheks Landesrati otsuseid üle andma keisrile". 205)

Selle akti poliitiline tähtsus oli suur, sest see polnud enam ühe kihi - mõisnikkonna - otsus, vaid kogu rahva palve, kuigi illusoorselt. Saksa valitsus aktsepteeris häämeelega selle palve, kuid teatas, et enne Balti riigi praktilist elluviimist tuleb nõutada Vene riigilt täieline loobumine Baltimaa suveräänsusest.

Selle hankimiseks kulub Saksa riigil kogu suvi ja see saavutatakse alles 27.aug.1918.a. sõlmitud Vene-Saksa lisarahulepingus.

Selle 4.peatükis art.7 määratakse, et : " Kuna Venemaa arvestab tegelikke olukordi Eestimaal ja Liivimaal, loobub tema riiklikust suveräniteedist nende maakondade kohta, samuti ka igasugustest segamistest nende sisemistesse oludesse. Nende maakondade edaspidine saatus määratakse ära kooskõlas nende elanikkudega....."206)

Sellega olid kõrvaldatud kõik välised takistused Balti riigi loo-

---

203) Vt.A.Piip, Tormine aasta, lk.158.,kus on Saksa-Balti Abiandmiseseltsi muster südantlõhestav üleskutse pealkirjaga "Aidake baltlasi!"

204) Vt. Ed.Laaman, Eesti.,lk.52. vastu olid,või õigemini poolt hääletamisest loobusid osa Eesti vallavanemaid, eesotsas P.Koemetsaga.

205) Vt. Ed.Dellinghausen, Im Dienste., lk.269.

206) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.153.

miseks, kuid tekkis uus sisemine tõke - saksa militäärvõimu näol, kes tahtis Baltikumi ilma igasuguse riigita annekteerida.

eee) Balti hertsogiriigi loomine.

Ka oli suuresti muutunud maailma poliitiline situatsioon. Saksa relvad ei olnud läänefrondil enam peremehed, vaid seal võidutsesid liitlaste tankid ja ameeriklaste raha, mis viskasid ka Baltimaale omi varje: Kohalikus mõisnikkonnas sünnib riikliku vormi ümberhindamine - konstitutsioonilise monarhia asemel hakkab maad võtma iseseisva hertsogiriigi loomise mõte. Selleks sõidab 11.okt.1918.a. Baltimaa mõjukam poliitik, parun Dellingshausen, Berliini pinda sondeerima, kuid leiab, et Saksa valitsus on juba 22.sept.s.a. personaaluniooni projektist loobunud ja Balti hertsogiriiki de jure tunnustanud,[207] kuid sõjaväe ringkonnad oli selle kinni pidanud ja surnuks vaikinud, et oma annekteerimisprojekti realiseerida.

23.okt. teatab Kuramaa rüütelkonna esindaja sellest maapäevale, kes muutunud olukorda arvestades otsustab kokku kutsuda kõikide elanikkude ja rahvaste esindajate komisjoni, kes töötaks välja Balti riigi põhiseaduse ja looks Baltimaa ajutise valitsuse.[208] 24.okt. kutsub Liivimaa maapäev eestlasi ja lätlasi oma koosolekust osa võtma, kuid need loobuvad koostööst sakslastega. Kiiresti arendatakse hertsogiriigi mõtte realiseerimist. 5.-9.nov.peetakse uus Liivimaa Landesrati istung, kus 9.nov. otsustatakse asutada Balti hertsogiriik, mille juhiks valiti Mecklenburgi prints Adolf Friedrich. Kuid kuni hertsogi võimuletulekuni luuakse Balti Asevalitsusnõukogu. Värske hertsogiriigi esimeseks poliitiliseks sammuks osutus protestikiri[209] Saksa valitsusele 19.nov. Eesti ja Läti Vabariigi tunnustamise vastu, millel mingisugust juriidilist tagajärge ei olnud.

b) Lätlaste tegevus.

aa) Faktiline.

Autonoomse Läti võimuorgan, Rahvusnõukogu (Nacionalā Padome), elas üle 1917.a. sügisel ja 1918.a. talvel kaks laialiajamist.

---

207) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.173."Meie,Vilhelm II,Jumala armust Saksa keiser,....teatame ühendatud Liivimaa, Eestimaa,Riia ja Saaremaa maanõukogudele,et Meie,...Saksa riigi nimel tunnistame need maaalad vabadeks ja iseseisvateks...."

208) Vt. Latvija desmit., lk.24.

209) Vt. A.Piip, Tormine aasta,lk.179-180,kus toodud selle täielik tekst.

Esiteks, eelmisel sügistalvel võimu haaranud enamlased kuulutasid tema laialisaadetuks ja teiseks, saksa okupatsioonivõim tunnistas maa ainukeseks seaduslikuks esindajaks rüütelkonnad. Esimesil okupatsioonipäivil Riiga jäänud Nacionalā Padome liikmed tahtsid koosolekut pidada, kuid saksa kindralkuberner keelas selle kõige valjema karistuse ähvardusel.[210] Loomulik, et Läti iseseisvusliikumine ei saanud sellal areneda kodumaal, vaid kandus väljaspoole okupatsioonirežiimi, eriti Peterburgi. Seal võideldi rahva tahte võltsimise vastu ja avaldati selles suunas 18.apr.1918.a. terav protestinoot 8.märtsil 1918.a. vastuvõetud Kuramaa Landesrati otsuse vastu[211] Kuramaa liitmiseks Preisiga, ära näidates, et see otsus ei väljenda mitte läti rahva, vaid saksa mõisnikkude tahet. Edasi protesteeriti Brest-Litovski rahulepingu vastu, mis Lätimaa tükeldas ja tunnustati see vägivallaaktiks rahvaste enesemääramisõiguse vastu. Nõuti Brest-Litovski rahulepingu tühistamist kokkukutsutaval rahukonverentsil ning Lätimaa saatuse uuesti otsustamist, kooskõlas läti rahva tahtega.

bb) Juriidiline.

aaa) Välisdelegatsiooni missioon.

Eriti energiliselt tegutses sel surutiseajastul Läti välissaatkond, mis oli saadetud Peterburgi ja liitlaste juurde. Välissaatkonna liikmed Z.Meierovics, J. Tschakste, A.Berg jt. olid varustatud laialulatusliste volitustega suveräänse ja jagamatu Lätimaa huvides.[212] Nende tegevus liitlaste juures oli võrreldes eestlastega palju raskem. Eesti esindajate volituste juriidiline iseloom oli selge, nad teotsesid otseselt rahva poolt valitud Ajutise Maapäeva nimel ja ülesandel.[213] Sellevastu Läti Nacionalā Padome juriidiline struktuur oli hoopis kahtlane, olles mitte otsene rahva esindus, vaid üksikute organisatsioonide esindajate mehhaaniline kogum. Kuid vaatamata sellele pidasid inglased Nacionalā Padomet rahva nimel teotsevaks organiks ja tunnustasid 11.nov.1918.a. ta de facto Lätimaa kõrgemaks võimukandjaks.

---

210) Vt. M.Walters, Entwicklung., lk.345.

211) Vt. Lēgotnu Jekaba,Latvijas.,lk.200 jj."...Landesrati uzupure latviesu pasnoteiksanas tiesibas un masko Latvijas pievienosanu Prūsijai.... vini nav ievēlēti,bet pa lielakai dalai vācu varaj iecelti: vini nav latviesu tautas, bet vācu muizniecibas priekšstāvji un vācu imperialisma centienu paudēji....."

212) Vt. Koguteos "Läti", lk.17.

213) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.105.
Vt. Koguteos "Läti",lk.19.

bbb) Demokraatliku bloki tekkimine.

Vahepääl arenes aga olukord ka Lätis jõudsasti edu suunas. Venes kõvenes punane terror, mis sundis Läti tegelasi tagasi pöörama kodumaale, kus Saksa võim hakkas juba raugema. Lätimaale tagasi tulnud avaliku elu tegelased koondusid "Demokraatlikku blokki" ehk "17 mehe nõukogu" ümber, mis koosnes läti intelligentsist ja poliitiliste parteide esindajatest ning kelle juhtideks olid K. Ulmanis ja M.Valter."Demokraatlik blokk", mis võttis ka okupatsiooniaegsest omavalitsusest osa, hakkas juhtivat osa Lätimaal edendama 1918.a. suve ja sügise iseseisvuse eelvõitlustes. Propageerides Läti iseseisvuse ideed, algas ta ideelist võitlust, niipea kui see okupatsiooni surve tõttu oli võimalik, rüütelkonna maapäevade vastu, kelle programmiks oli Baltikumi liitmine Saksamaaga.[214]

ccc) Tautas Padome loomine.

Sellega oli Lätimaal tekkinud kaks paralleelset võimukoondist, mis taotlesid kodumaa iseseisvunemist. Kuid rahvuskultuuriliselt kui ka riigiõiguslikult ei olnud soovitav selline võimu ja jõu lõhastamine ja juba varakult tekkis mõte Nacionalā Padomet ja Demokraatlikku blokki ühendada. Alul see ei õnnestu, kuid 1918.a. kevadel, pärast Brest-Litovski rahulepingu sõlmimist algas vastastikune lähenemine. Reaalse ilme võttis see 1918.a.oktoobris, kus toimuvad juba ametlikud liitumise arutlused. Demokraatlik blokk oli ühinemise vastu, sest ta kahtles iseseisvusidee realiseerimist ainuüksi Nacionalā Padome kätte usaldada. Eriti vasaktiib oli liitumisaktsiooni vastu.[215] Kuid ühinemine oli hädavajalik, sest Inglise valitsus oli Nacionalā Padomet de facto juba tunnustanud. Kuigi oli vältimatu selle pädevuse laiendamine ülemaalisele ja rahvuslikule platvormile, tekkisid uued takistused. Sotsiaaldemokraadid ja sotsiaalrevolutsionäärid ei olnud rahul demokraatliku parteiga ja nad astusid Nacionalā Padomest välja. Sellega tekkis ühinemise asemel killunemine, mille tagajärjel N.P.muutus kitsaks kodanlikuks organisatsiooniks.[216] Väljaastunud olid nõus kaasatöötamiseks tagasi tulema, kui luuakse uus orga-

214) Vt. Latvija desmit., lk.26.

215) Vt. S.Paegle,Kā Latvijas valsts tapa ",Rīgā,1922,lk.206.

216) Vt. Latvija desmit., lk.27.

nisatsioon, mis koosneks vaid poliitiliste parteide, aga mitte kutsete esindajatest, nagu Nacionalā Padome. Nendega liitusid veel radikaaldemokraadid ja lõpuks demokraadid ning 17.nov.1918.a. luuakse uus läti parlament puht poliitilistel alustel, mis võttis enesele nimeks Rahva Nõukogu - Tautas Padome.[217] Tautas Padome oli juriidilises mõttes kopteeritud kuna äärmiselt segaste olude tõttu valimisi polnud võimalik läbi viia. See oli ka viimane aeg läti poliitilise tegeluse ühisele alusele viimiseks, sest okupatsioonivõim elas viimaseid päivi ja oli tarvis keskuset, mis võimu oleks üle võtnud.[218] Selleks kujunes iseseisvuse eelpäeval loodud Tautas Padome, mis koosnes 13 maaüdu, 6 Läti Sotsiaaldemokraatliku tööliste, 5 Läti demokraatliku, 4-st Läti radikaaldemoktaatliku, 2-st Sotsialistlikrevolutsionäärilise, 1-st Läti Vabariikliku ja 1-st Läti parteitu partei liikmest.[219]

Senine ametlik Läti kõrgem võim Läti Ajutine Rahvusnõukogu (Nacionalā Padome) tervitas Läti Rahva Nõukogu (Tautas Padome) ja viimase kaitseosakonna ülem andis Tautas Padome korraldusse esimesed riiklikud relvastatud jõud.[220]

2) Riikliku iseseisvuse kujunemine.

a) Ajalugu.

Millal tärkas esimene Lätimaa Venemaast lahkulöömise mõte, pole teada, kuid sellest kuuldus juba 1905.a.mässu ajal. Järgnevail surveaastail[221] õhutasid iseseisvusmõtte arengut just mõisnikud, ette heites kohalikkudele elanikkudele, eriti aga lätlastele, nende separatistlikke kavatsusi. Selle trumbi tõttu oli balti aadlil siis alus oma reaktsioonipoliitika teostamiseks. Teiseltpoolt arendasid iseseisvusideed ka üksikud lätlased ise.26.ja.27 juunil 1912.a. peeti Pariisis Venemaa rahvaste kongress, millest ka Läti delegaadid osa võtsid. Otsustati luua Rahvuste Liit (l'Union des Nationalités)[222] mis välja töötaks rahvuste deklaratsiooni. Konkreetseid tulemusi aga mingisuguseid ei saavutatud.

---

217) Vt. Latvieši II, lk.155.
218) Vt.M.Walters, Entwicklung.,lk.355.
219) Vt. Latvija desmit., lk.27.
220) Vt. Latvija desmit., lk.27.
221) Vt.A.Piip, Tormine aasta, lk.2.
222) Vt. A.Piip, Tormine aasta, lk.4.

Lätlaste iseseisvusmõtte areng kulges loogilises mõttes õieti. Suure maailmasõjaajal, kuni veebruarirevolutsioonini taotleti autonoomset omavalitsust. Veebruarirevolutsioonist kuni oktoobrirevolutsioonini nõuti autonoomiat laiemas ulatuses - iseseisva osariigi piirides, mistõttu Läti oleks olnud täisõiguslikuks liikmeks Vene konföderatsioonis. Pärast oktoobri riigipööret aga valdas avalikku poliitilist elu vaid iseseisvusnõue. Sõltumatuse idee täieliseks võiduleaitajaiks osutasid nii välised kui seesmised ajendid. Väliseks oli Vene riigi ääretu nõrgenemine, anarhia levimine, mille tõkestamist ei olnud ette näha ja seesmiseks - rahvaste enesemääramisõiguse printsiibi kuulutamine, mis tõotas alistatud rahvastele vabanemist võõraste ikke alt.

b) Rahvaste enesemääramisõigus.

aa) Mõiste ja ajalugu.

Verise maailmasõja üllamaks järelduseks oli rahvaste enesemääramisõiguse kuulutamine, mis saabus Uuest maailmast. Juba suure sõja kestel lähetasid Venemaa rõhutud rahvad palve maailma mõjuvõimsamale poliitikule, P.-Am.Ühendriikide presidendile, võtta osa nende saatuse parandamisest.[223] President Wilson, juhitud kindlast tahtest ja tõsisest soovist tõkestada sõda ja lõpetada Euroopa rahvaste katastroofi, esineb oma programmiga, mis pidi muutma maailma poliitilise ilme. Wilsoni arvates oli ähvardav enamluse-laine protest siiani valitsenud maailmasüsteemi vastu. Selle reformimiseks esitab ta oma kuulsa 14-ne punktilise läkituse,[224] mis haarab kogu Euroopat, eriti aga Venemaad. Kaks suurt keskendavat ideed, mis oma olemuselt ameeriklikud, väljuvad ta õpetusest, üks vabadusest ja õigusest, teine seadusest ja kohustusest: 1) Rahvaste enesemääramisõigus: valitsus peab rajatama valitsetavate nõusolekul, 2) kohustus kaasa töötada ülemaailmliku vastastikkuse abistamise ja kaitseorgani,või lühidalt, Rahvasteliidu hääks.[225]

Need põhimõtted leidsid Wilsoni poolt lakkamatut kooskäitlust vaatamata opositsioonile,näit.:Mount Vernos 4.juulil 1918.a. jne.

---

223) Vt. Latvija desmit., lk.18.

224) Vt. A.Piip, Tormine aasta,lk. 34-36,kus on toodud kogu / tekst.

225) Vt. R.St.Baker, Woordow Wilson Memoiren un Dokumente über den Vertrag zu Versailles anno 1919, Leipzig, 1923. lk.20,21.

Oma ajaloolise ja juriidilise ilme poolest põlveneb rahvaste enesemääramisõigus Ameerikast. Emerson ja Whitman lõid neile levinenud teesidele vormid, mida Lincoln täiendas lausudes: "Rahvavalitsus, rahva kaudu, rahva heaks...." Ühendriikide riigiõiguslikult tähtsad aktid on tugevasti sellest ideest läbi imbunud; sõltumatuse akt, Virgiinia õiguse bill (Bill of Rights), kus deklameeritakse: " rahval on õigus omal maal, oma tahtmise järele end valitseda...." 226) jne.

Sellega ei olnud rahvaste enesemääramisõigus mingi vabaduse-joovastuses väljapillatud mõtlematus, vaid puhtjuriidiline kaua-proovitud tõelisus. Juba 22.jaanuaril 1917.a. 227) esitas Wilson need printsiibid Ameerika Senatile ja hiljem Euroopasse tulles toonitas seda alati kõikjal. 228) Ameerika oli tulnud, et päästa hukkuvat vanamaailma. See oli Wilsoni missioon 1918.ja 1919.a. Euroopasse tulles ja siin oma prohvetlikku õpetust kuulutades. 229)

bb) Vastukaja Euroopas.

Rahvaste enesemääramisõigus leidis Euroopas eluõiguse, kuigi suurriigid kohati seda võtsid skeptiliselt. Ent seda tormilisemalt tervitasid seda alistatud rahvused ja vabameelsed riigid. Nii kuulutas kommunistlik Venemaa 15.nov.1917.a. puhtal kujul rahvaste enesemääramisõiguse põhimõtted Venemaa kohta kehtivaks:"Vene rahvakommissaride nõukogu otsustas panna rahvaste küsimuses oma tegevuse aluseks järgmised põhimõtted:

1) Venemaa rahvaste üheõigluse ja suveräänsuse,
2) Venemaa rahvastele õigus vabaks enesemääramiseks kuni lahkulöömiseni ja iseseisva riigi loomiseni". 230)

See kuulus enamlaste dekreet oli aluseks paljudele Vene riigi piirirahvaste iseseisvumisele, kuigi kommunistid hiljem oma dekreeti püüdsid kitsendavalt tõlgendada.

cc) Vastukaja Lätis.

Pärast oktoobrirevolutsiooni 1917.a.märtsis föderalismiidee ja kristalliseerus iseseisvusmõte,kuigi seda sel momendil polnud otstarbekohane realiseerida.Kuramaa oli saksa võimu all ja kui Läti riik oleks iseseisvaks ja Venemaast sõltumatuks kuulutatud, siis ei oleks iialgi jätkunud jõudu Kuramaa vabastamiseks. Tuli

226) Vt. R.St.Baker, Wilson, lk.22.
227) Vt. A.Piip,Tormine aasta,lk.34 järele 8.jaanuaril 1917.a.
228) Vt.R.St.Baker, Wilson,lk.21,22."Volker lassen nicht von Staat zu Staat verschachern und verschieben wie leblose Waren oder Spielfiguren. Alle territorialen Abkommen,die dieser Krieg bedingt,müssen im Intresse und Zugunsten der daran beteiligten Bevölkerungen getroffen werden. Das Selbstbestimmungsrecht ist...ein gebieterisches Axiom,das kein Staatsmann hinfort ohne Gefährdung seiner selbst unbeachtet lassen darf....."
229) Vt. R.St. Baker, Wilson, lk.26.
230) Vt.A.Piip,Tormine aasta,lk.24,kus on toodud kogu dekreedi tekst.

arvestada paratamatult Vene riiki, kuigi seal möllas kaos. Asjatu oli loota liitlastele, sest võit näis olevat veel problemaatiline, eriti pärast Venemaa sõjalist kokkuvarisemist idafrondil. Sel ajal murdis maale enamlaste võim ja lätlased kaotasid rahvuslikus võitluses jalgealuse: kodumaa ja vaba poliitilise tegevusvõimaluse.[231] Ent see süvendas veelgi iseseisvumismõtte kindlasse riigiõiguslikku vormi sulatamist. Okupatsiooni saabudes koondus see ainsamaks nõudeks nii sisemaalises poliitilises võitluses kui ka välismaal liitlastelt tunnustamist hankides. Kogu saksa surve aegne lätlaste legaalne ja illegaalne rahvuslik tegevus on suunatud iseseisvumisele. Kui sakslaste situatsioon läänefrondil ikka pahemaks muutus,[232] siis okupatsioonivõimud hakkasid koostöövõimalusi lätlastega otsima, kuid põrkasid nüüd vastu kindlat ei'd.[233] Ei olnud enam mingit kahtlust, et läti rahva eesmärk on täielik riiklik iseseisvus. Novembrikuu esimestel päevadel, kui Saksamaa varises kokku ja sõlmis liitlastega alandliku vaherahulepingu, tehakse kiiresti ettevalmistusi sakslastelt võimu ülevõtmiseks.

c) Läti Vabariigi väljakuulutamine.

Novembrikuu keskpaiku on Läti Vabariigi loomise küsimus kogu rahva, sotsiaaldemokraatidest rahvuslasteni, lähemaks tegevusprogrammiks. 17.nov.1918.a. ühineb Lätimaa suveräänsuse kandja Nacionalā Padome Demokraatliku blokiga, moodustades Tautas Padome, kes samal õhtul kell 2200 kuulutas M. Skujenieeksi juhatusel Läti iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks, kes astub Rahvasteliitu.

Järgmisel päeval 18.nov.1918.a. kuulutatakse Läti Vabariik pühalikult, Natsionaal teatris, välja. Kella kolmeks on kogunenud määratu rahvahulk seda jälgima, Natsionaal teaater on ehitud lilledega ja ülal lehvib rahvuslipp. Täieline vaikus, kui poodiumile ilmuvad Rahva Nõukogu liikmed, eesotsas peaministri K. Ulmanis'ega. Tautas Padome presidendi abi G.Semgals (President J. Tschakste polnud veel välismaalt tagasi jõudnud) avab koosoleku ja palub ette lugeda Rahva Nõukogu Protokolli Nr.1 Rahvanõukogu

231) Vt. Latvija desmit., lk.21.
232) Vt. Eesti Entsüklopeedia 32, veerg 759 - 763.
233) Vt.M.Walters, Entwicklung,lk.355."...versuchte die Oberost politik einzulenken. Das Blockkomitee war aber genügend unterrichtet.Den Zuflüsterungen der Gouvernementsverwaltung wurde ein hartes Nein entgegengesetzt.

ja Läti Vabariigi asutamise kohta, mis kõlab järgmiselt:

" Latvijas pilsoni!
Latvijas Tautas Padome, atzīdama sevi par vienigo varas nesēju Latvijas valsti, pasludina, ka: 1) Latvija, apvienota entografiskās robežas (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) ir patstāvīga, neatkariga demokratiski - republiska valsts, kuras satversmi un attiecibas pret ārvalstim noteiks tuvākā nākotnē Satversme Sapulce, sasaukta uz vispārīgu dzimumu, tiesu, vienlīdzigu, aizklātu un proporcionālu vēlesanu tiesibu pamata;
2) Latvijas Tautas Padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvija - Latvijas Pagaidu Valdibu.
Latvijas Tautas Padome uzaicina Latvijas pilsonus uzturet mieru un kartibu un visiem spēkiem pabalstit Latvijas Pagaidu Valdibu vinas grūtaja un atbildigajā darbā.
Latvijas Pagaidu Valdibas ministru presidents: Ulmanis
Latvijas Tautas Padomes priekssēdetāja biedrs: Zemgals.
Rigā, 18.novemberi 1918.g." 234)

Selle järgi saab sõna Ulmanis, kes Ajutise Valitsuse nimel kuulutab Läti demokraatliku vabariigi asutatuks. Kõik tõusevad püsti. Lauldakse hümni. Siis veel kõned ja uuesti lauldakse kolm korda rahvushümni. Sellega lõppes Läti Vabariigi väljakuulutamistseremoonia. Kõik poliitilised parteid olid unustanud vastuolud ja täielises üksmeeles, vastastikuste nõudmisteta asutanud riigi.

3) Läti Vabariigi loomisaktide juriidiline analüüs.

a) Riigist üldse.

aa) Riigi mõiste ja selle areng.

Inimeste poolt loodud kõrgemaks organisatsiooniks on tänapäeval riik, mis moodustab endast täielise terviku sotsiaalses elus, olles siseriiklikult iseseisev ja välissuhetes teistest maapäälsetest võimudest sõltumatu. Riigi mõiste areng on läbiteinud pika evolutsiooni. Antiikse õpetuse järgi oli riik, kui loomulik inimese ande produkt, mitte aga õigusetoode. 235) Cicero tsiteerib riiki - Respublica est coetus multitudinis juris consensu et utilitatis communione sociatus. 236) - Paljude liitumine ja õigusliku kokkuleppe ja üldise tulu alusel. Keskajal, eriti aga loodusõigusekooli mõjul muutub riigimõiste definitsioon. Tuuakse sisse õiguslik moment. 237) Nii tsiteerib riiki Hugo Grotius: " Est autem civitas coetus perfectus liberorum hominem, juris fruendi et communis utilitatis causa Sociatus..." 238)

---

234) Vt. Latvija desmit, lk.27-28.
235) Vt. Jellinek, Staatslehre, lk. 269.
236) M.Cicero, De Republica, lib.I c. XXV.
237) Vt. Jellinek, Staatslehre, lk.136-183.
238) H.Grotius, De jure belli ac pacis, lib.I c.I § XIV, 1.

Kuni kõige viimase ajani ei ole kokku lepitud riigimõiste määritluses. Käesoleval sajandil on üldiselt levinenud kaks vastandlikku voolu, mis eri seisukohtadelt riiki defineerivad. Hilisem vool nn. normativistlik koolkond eesotsas Hans Kelseniga määritleb riiki kui puhtjuriidilist mõistet,[239] vastandina siiani levinenud riigi kolme elemendi (kõrgemvõim, maaala, rahvas) metajuriidilisele õpetusele.[240] Nii määritleb Liszt riiki kui "endavalitsevat territoriaal ühistut". Samal seisukohal asub ka Jellinek:" Als Rechtsbegriff ist der Staat - die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgestattete Gebietskörperschaft". 241)

Riigimõiste defineerimise probleem kuulub riigiõiguse valdkonda, kuid riivab ka rahvusvahelist õigust, "sest rahvusvahelise õiguse ainsaks täielikuks subjektiks s.o. õiguste ja kohuste kandjaks, on vaid riik" 242) Prof. Ants Piip'i riigimõiste definitsioon on; " riik on sõltumatu poliitiline ühistis, kes on võimeline pidama suhteid teiste sarnastega"- 243) - puhtformaalne , rahvusvahelise õiguse seisukohalt lähtuv, mis ei haara riigi-mõistet sisuliselt.

bb) Riigi tekkimine ja selle liigid.

Rahvusvaheline õigus, samuti nagu kogu õiguski, ei suuda seletada riigi tekkimist, sest see on fakti küsimus."Kahtlematult tuleb lugeda riiki olevaks sellest momendist alates, mil teatud territooriumil asuvat rahvast valitseb korraldatud ühine võim, sõltumatult teistest maapäälsetest võimudest ja riikidest, teostades oma suveräänsust".[244]

Ka riikide tekkimine on õiguse ajaloos eriliselt valgustatud.[245] Vanal ajal oli see fakti küsimus, keskajal puhtal kujul õiguslik toimimine,[246] kuid uuemal ajal pöörduti tagasi vanaaja lähtekohale,[247] et kui riigi loomisfakt on sündinud, siis jääb üle seda vaid aktsepteerida ja teiste riikide perre vastu võtta.Normativistlik koolkond näeb aga uue riigi tekkimises õiguslikku toimingut,[248] mattes selle faktilised sündmused õigusliku katte alla. Kuid tõsiasi on ka see, et õigusega ei suudeta tänapäeval ainuüksi riiki luua, küll aga relvadega, mis võitlevad faktide eest. Riikide tunnustamise mõttes evib tähtsuse nende tekkimisviis, mis võib olla kas primaarne või sekundaarne. Algelist riikide tekki-

---

239) Vt.Hans Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tübingen, 1911.
241) Vt. G.Jellinek, Staatslehre, lk. 183.
240) Vt. J.Kunz, Auerkennung, lk.15-18.
242) A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.75.
243) A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.77.
244) A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.83.
245) Vt.G.Jellinek, Staatslehre, lk.269.
246) G.Jellinek, Staatslehre, lk.270.
247) Vrd.A.Piip,Rahvusvaheline õigus,lk.84. vrd.G.Jellinek, Staatslehre,lk.272-274...Der Zeugungsakt selbst liegt aber ganzlich ausserhalb des Rechtes".
248) Vt, H.Kelsen, Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1925, lk.127.

mist ei esine enam tänapäeval, küll aga sekundaarset, mis omakorda jaguneb a) eraldumiseks, aa) rahulisel teel või bb) sõjaga; b) emariigi lagunemiseks dismembratioks ja c) liitumiseks ehk diffusioks.[249] Sekundaarsed riigi tekkimise viisid on osalt õiguslikud toimingud, nagu eraldumine rahulikul teel ja liitumine osalt aga mittejuriidilised, kus lõppsõna dikteerib jõud.

b) Läti Vabariigi tekkimine.

aa) Tekkimisviis.

Ei ole kahtlust, et Läti riik tekkis Venemaast sekundaarsel teel, kuid millise alamooduse järele, selles ei ole jõutud üksmeelsele teaduslikule otsusele. Osa õpetalsi ja praktilisi poliitikuid, eriti venelased, väidavad, et see sündis fakti läbi, eraldumise teel Venemaast. Sellevastu teine osa teadlasi prof. A.Piip'iga eesotsas tõendavad, et Balti riigid on tekkinud emariigi,- Venemaa, lagunemise, dismembratsioni teel.[250] Prof. A. Piip väidab, et Vene keisririik lagunes üksikuteks riikideks, kellel üksteise suhtes õigustusi ega kohustusi ei ole. Kõik Venemaa pinnal tekkinud riigid on selle vaate põhjal üheõiguslikud ja keegi neist ei või pretendeerida Vene keisririigi successiole. Sama seisukohta väljendavad ja võtavad omaks ka teised õpetlased, nagu prof. Zimmerman[251] jt.

Kuid praktiline elu sammus teist rada ja tunnistas Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariiki Vene keisririigi õigusjärglaseks,[252] Sellest loogilist järeldust tehes jõuame seisukohale, et Läti riik on tekkinud Venemaast fakti s.o.eraldumise läbi sõjalise jõu kaasabil.

bb) 18.nov.1918.a. akti juriidiline analüüs.

Juriidiliselt loodi Läti Vabariik 18.nov.1918.a.aktiga, milles proklameeriti, et Lätimaa on iseseisev - sõltumatu demokraatlik Vabariik. Seda analüüsides leiame, et Läti riigi väljakuulutamise akt sisaldab eneses kõik riigi- ja rahvusvahelise

249) Vt.A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.84.
vrd.Fr.v.Liszt,Das Völkerrecht,Berlin,1925,lk.90.
250) Vt.A.Piip,Rahvusvaheline õigus, lk.91.
251) Vt.M.Zimmerman, Vmesatel'stvo i priznanij v mežđunarodnom prave,Praha,1926,lk.219.Mežđu tem mezdunarodnaja doktrina i mezdonarodnaja praktika govorit o priznanij sovetskago pravitel'stva,v čtom smõisle protivorecit tem realnõim juridiceskim otnošenijam,kotopõie složilis v Sovetskoi Rossij i sozdajet fiktsiju kontinuiteta Rossij starago porjadka u Rossij kommunistitseskoi....
252) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus,lk.92.(Esimesena tunnistas Briti 2.veebr.1924.a.) Vrd. M.Zimmermanm Vmesatel'stvo lk.219 all märkus nr.720.

õiguse seisukohalt nõutavad rekvisiidid. Esiteks: "Läti riik on iseseisev", see tähendab, ta on sisesuveräänne, olles oma sisemistes asjades täiesti enese korraldada, võides sättida ise oma elutingimusi ja luua endale valitsus enese arusaamise ja põhimõtte järele ning määrata oma seadusandlus ilma ühegi vahelesegamiseta välisriikide poolt.[253] Teiseks: Läti riik on "sõltumatu" ehk välissuveräänne, see tähendab, ta on täieline rahvusvaheline õiguse subjekst, kelle poole rahvusvaheline õigus pöördub vahenditult ja toimib väljaspool oma riigi piire täiesti enese heaksarvamise järgi. Sellega evis Läti riigi väljakuulutamise akt mõlemad eeldused, mis juriidiliselt vajalised riigi eksisteerimiseks.

Edasi küsimusele, kas see akt oli vastav läti rahva tahtele, tuleb vastata jaatavalt. Kuigi Tautas Padome oli kopteeritud organ, sest äärmiselt segaste olude tõttu oli valimine maal tehniliselt läbiviimatu, siiski väljendus selles rahvameelsusele vastavas proportsioonis poliitiliste parteide esindus. See ilmnes ka hiljem teistkordsel, lõpulikul ja täiesti seadusepärasel viisil, kui 27.mail 1920.a. rahva poolt üldise,otsekohese,ühetaolise, salajase ja proportsionaalsuse printsiibil valitud Asutav Kogu kinnitas Rahva Nõukogu (Tautas Padome) otsuse Läti Vabariigi loomise kohta.

Küsimusele, kas Lätlastel oli õigus kuulutada endid iseseisvaks, tuleb vastata samuti jaatavalt, sest neil oli selleks täieline ajalooline, kultuuriline ja majanduslik õigus. Neil oli ka selleks poliitiline õigus, sest vastavalt rahvaste enesemääramisõigusele võisid nemad nagu teisedki rahvused enesele riiki luua. Ja lõpuks oli lätlastel ka täieline juriidiline alus oma riigi loomiseks, ilma teiste riikide õigusi riivamata. Brest-Litovski rahulepingu (3.märts 1918.a.) ja Berliini lisarahulepingu (27.aug. 1918.a.) järgi loobus Venemaa lõpplikult Balti kubermangude suveräänsusest Saksamaa kasuks. Kuid 11.nov.1918.a. maailmasõja vaherahulepingu § 13,14 ja 16 põhjal oli ka Saksamaa sunnitud lahti ütlema end Baltimaast, mida hiljem pühalikult veel tõotas Versailles'i rahulepingut alla kirjutades. Sellega siis 18.nov.1918.a. Läti Vabariigi väljakuulutamine ei riivanud juriidiliselt ühegi teise riigi õigust,sest nad olid kõik rahvusvaheliste lepingute

253) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.78.

kaudu loobunud Balti kubermangude suveräänsusest.

Iseseisvuse manifesti edasi analüüsides jõuame veendumusele, et riigiõiguslikult seisukohalt vaadatuna moodustas see esimese ajutise läti põhiseaduse.[254] Et see akt oli kiiresti koostatud, siis arusaadavalt ka vaid üldjoontes, kus oli täpsemalt ära tähendatud vaid riigivorm, elanikkude omavahelised suhted, territooriumi ulatus jne. Rahvusvahelise õiguse lähtekohalt oli tähtis suveräänsuse küsimuse lahendamine, mille kandjaks oli sõnaselgelt määratud Tautas Padome. Sellega oli siis Läti riigi saatus orgaaniliselt seotud Tautas Padomega. Kui oleks kadunud see, oleks juriidiliselt hävinenud ka Läti riik. Täiesti ekslik on arvata, nagu oleks Läti pärast proklameerimist olelenud demokraatliku Vabariigina. Ei! vaid 18.nov.1918.a. - 1.jaan.1920.a. oli ta oligarhiline[255] vabariik, kelle suveräänsust kandis väikearvuline nimetatud delegaatide kogum. Sellega oli lõppkokkuvõttes öelduna, 18.nov.1918.a. aktil osaliselt konstitutiivne, osalt deklaratiivne iseloom.

cc) 18.nov.1918.a.deklaratsiooni reaalpoliitiline hinnang.

Läti iseseisvuse manifestil oli suur riigi- ja rahvusvahelisõiguslik tähtsus, kuid reaalpoliitiliselt oli selle mõju üpris tähtsusetu. Vaenulised väed tungides maale ei mõtelnudki tunnustada Läti demokraatlikku Vabariiki, vaid hoopis vastuoksa, ähvardasid selle olemasolu lõpetada. Riik oli küll juriidiliselt, ent mitte faktiliselt tekkinud, see tuli alles pärast militari luua. Sellepärast ei või ka Läti riigi tekkimist 18.nov.1918.a. aktiga lugeda lõppenuks, sest puudus veel osa riigimõistesse kuuluvaid elemente.

Riigiõigusliku vaatenurga järgi loetakse uue riigi tekkimine lõppenuks alles siis, kui kõik olulised riigi maaalade osad on alistatud üldisele kõrgemale riigivõimule.[256] Ja kui see faktiliselt on sündinud, alles siis võib riik õiguslikult eksisteerima hakata - evides vajaliku trio - kõrgema võimu, territooriumi ja rahva.

Rahvusvahelise õiguse lähtekohalt on uue riigi tekkimisel oluline, et ta faktiliselt oleks olemas ja võidukalt lõpetaks emamaaga sõja.[257] Mittemidagi ei olnud sellesarnast Läti riik

254) 17.novembril,s.o.üks päev enne väljakuulutamist.
255) Vt. G.Jellinek, Staatslehre, lk. 713-724.
256) Vt. G.Jellinek, Staatslehre, lk.278.
Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.83-84.
257) Vt. J.Kunz, Anerkennung, lk.56-61.

saavutanud 18.nov.1918.a. sõltumatuse deklaratsiooniga, vaid kõik tuli veel faktiliselt relvadega luua.

IV. Vabadussõda N.Venega kuni Landeswehri sissetungimiseni.

1) Ajutise Valitsuse seisukord pärast 18.nov.1918.a.

Ajutise Valitsuse seisukord Vabariigi esimestel nädalatel oli väga raske. Astudes ametlikult tegevusse 19.nov.1918.a. ei omanud värske riik mittemidagi riigielu kindlustamiseks ja väljakujundamiseks/leides/ vaid kõikjal vastutöötamist.[258] Sakslased keeldusid ametasutusi üleandmast, pääle rahvatoitlustamise, mis neil enestel raskeks läks.

Läti riigi esimeseks sammuks oli nõutada tunnustust Saksa valitsuselt. Sihiliku viivituse järele see saabus lõpuks, 25. nov.,kus Saksa täisvoliline Baltimaade esindaja A. Vinning teatab, et Saksa valitsus on nõus ajutiselt tunnistama Tautas Padomet ja Ajutist Valitsust kuni rahukonverentsini, kus siis otsustatakse Läti riigi edasine saatus.[259] Ajutine Valitsus ei lugenud seda küllaldaseks ning lisanõudmiste peale täiendas A.Vinning lõpuks oma tunnustust, kuni see lätlasi rahuldas. Kuid pääle deklaratiivse tunnustuse Saksa ametlik okupatsioonivõim ei mõelnudki muud teha lätlaste hääks. Selleks mõjus ka kaasa asjaolu, et ametliku Saksa võimu esindajate kõrval edendasid kohalikud mõisnikud suurt rolli Baltimaa poliitikas, kes olid ajaloolised vastased iseseisvuse mõttele. Et midagi enam parata polnud saatusliku 18.nov.kohta, siis püüti seda ironiseerides ignoreerida[260] ja vahendeid leida, endise status quo restaureerimiseks.

2) Rahvusliku sõjaväe sünd.

Läti vabadusvõitlused algasid erakorraliselt raskel ajal, mida ei saa võrrelda tavaliste sõdadega, mille vastu on kaua ettevalmistatud.[261] Kõik sellesarnane puudus Läti Vabariigil, kellel ei olnud oma riigiasutisi, oma raha, ega riigi faktilist alust oma sõjaväge. Kiiresti hakati küll organiseerima rahvuslikku sõjaväge,kuid suudeti vaid kaks Riia kaitsekompanit moodustada. Nendele liitus veel üliõpilaste rood,mille moodustasid korp'.

---

258) Vt.M.Walters, Entwicklung,lk.363."In der Tat:es begann nunmehr der Zerstörungsfeldzug gegenden neuentsandenen /Staat."
259) Vt.Latvija desmit, lk.29.
260) Vt.M.Walters,Entwicklung,lk.364."Die Staatserklärung von 18 November erschien ihnen als eine Spielerei."
261) Vt. P.Bērziņš, Brīvības, lk.3.

Seloonia ja korp! Talavia kaasvõitlejad. Ja see oli Riia kohta ka kõik. Maale tekkisid ka veel mõned vabatahtlikud väeüksused nagu Latgallia ohvitseride, Latgallia allohvitseride kompanid, kuid kokkuvõttes olid rahvuslikud väed äärmiselt väikearvulised, võrreldes idast ründava vaenlase - kommunistliku veneväega. Ajutise Valitsuse seisukord muutus kriitiliseks ja Läti riigi eksistentsi ähvardas faktiline hukkumine.

3) Kommunismi imperialism.

Saksa keisririigi kokkulangemise järele tugevnes kommunistide tung uuesti Baltikumi. Eriti aktiivsed olid rahvuslikud punaväe üksused, olles õhutatud keskvõimu agitatsioonist. Nii dikteeris Trotski sõja uutele riikidele, hüüdes:" Meie peame sakslaste kannul kiilúna piirimaisse tungima, et seal kohalikkude valitsuste tekkimist takistada. Tallina, Riia, Liibavi peavad meie omaks saama!" 262) Need ei jäänud ka ainult loosungisõnadeks vaid sellele järgnesid verised sündmused . Oli näha, et kommunism ei respekteerinud oma endisi lubadusi, rahvaste enesemääramisõigust, vabadust, vendlust vaid asub tsaristliku keisririigi "ühise ja jagamatu Venemaa" poliitika jälgedesse. Kommunistidel olid kaugeleulatuvad kavad: vallutada Baltikum ja selle kaudu ehitada sild Vene- ja Saksamaa revolutsioonide vahel. 263)

25.dets.1918.a. kirjutas Moskva Izvestija Baltimaade erakorralisest tähtsusest enamlise Venemaa jaoks; ".... nõukogude Venemaa väed peavad Leedu, Läti ja Eestimaa okupeerima, Vene punane proletariaat peab omale võimaluse võitma Saksa revolutsiooni arenemise pääle mõju avaldada...." 264)

4) Kolmesõda.

a) Lätlaste ja sakslaste armeerimine.

1918.a. sügisest kuni 1920.a.alguseni kestis Lätis kolmesõda ja osalt ka kolmevõim.

Lahkuvate saksa sõjavägede järele, kes tõmbusid Baltikumist välja järgnesid kommunistlikud väed. Esimesi kokkupõrkeid tuli 22.nov.1918.a. Narva all, 265) kust sakslased kõigepäält taandusid. 25.nov.vallutasid enamlased Pihkva ning liikusid sealt otsesihis Lätti. 266) 9.dets.langes Daugavpils ning 17.dets. Valga. Koondatult hakkasid võidukad punaväed marssima Riia suunas.Lätlaste seisu-

---

262) Vt. E.Laaman, Eesti., lk. 82.
263) Vt. E.Laaman, Eesti., lk.86.
264) Vt. E.Laaman, Eesti., lk.86.
265) Vt. J.Maide, Vabadussõda, lk.152.
266) Vt. P.Bērziņš, Brīvības., lk.9.

kord oli lootusetu, maad rüüstasid lahkuvad Saksa sõjaväed,kuid Ajutisel Valitsusel ei olnud faktilisi abinõusid võimuteostamiseks ega maa kaitsmiseks, sest karm okupatsiooni võim keelas igasuguse lätlaste relvadega varustamise.

Hoopis parem oli baltisakslaste situatsioon, Saksa seltskondlikke organisatsioone abistav Saksa militaarvõim soodustas organiseerida neid oma sõjaväelisi üksusi. Peagi oli üle 1000 mehe koos, millest moodustati rünnakrühmad. Novembri lõpus lahkusid Saksa sõjaväed Baltikumist, kuid suurem osa neist liitus rünnakrühmadega enamlusvastaseks võitluseks ja millest hiljem välja kasvas kuulus rauddiviis. 1919.a. jaanuaris asutasid baltisakslased Liibavi oma rahvusliku nõukogu - Baltischer Nationalausschuss, kes hakkas nende tegevust juhtima.

b) Landeswehri loomine.

11.nov. Maailmasõja vaherahu lepingus oli fikseeritud, et okupatsioonivägi jääb seniks Baltimaale, kuni organiseeritakse rahvuslikud sõjaväed. Kuid sakslased ei respekteerinud seda ja kiiresti hakkasid taanduma, jättes idarinde lahtiseks. Ent sakslaste taganemist peatada ja neid enamlaste vastu sõdima nõutada, peetakse läbirääkimisi Saksa esindaja A. Vinninguga, mille järeldusel 7.dets.1918.a. sõlmitakse leping "Maakaitseväe"asutamise kohta Lätis,[267] mis koosneks nii lätlastest kui ka sakslastest. Kuid sakslased ei pidanud lepingut. Jätsid Läti väeosad varustamata ning relvastasid selleasemel oma vägesid rikkalikult, et luua tugevat Saksa sõjaväge Baltikumis, mis aitaks sakslaste õigusi kaitsta ja Baltimaad koloniseerida.[268] Sel põhjusel muutus ka Landeswehr puhtakujuliseks mõisnikkude sõjaväeks.Samal ajal, 17.-20.dets.,korraldati esimene läti mobilisatsioon kusjuures avaldati pateetiline üleskutse rahvale,[269] mis leidis elava vastukaja. Ka püüti Riiale lähenevaid kommunistlikke Läti Kütipolke kutsuda rahulikule isamatööle[270], kuid milline ette-

---

267) Vt.Latvija desmit, lk.30.

268) Vt.A.Winning, Am Ausgang der deutschen Ostpolitik,Berlin, 1921.,lk.183.

269) Vt. P.Bērziņš, Brīvības, lk.10: "....Tie kas ielaužas mūsu zemē ar waru,ir jāaizdzen ar waru.
Pie ieročiem! Visi ap pagaidu valdību un brīvās Latvijas karogu Lai dzīvo Latvijas Walsts! "

270) Vt.P.Bērziņs,Brīvības,lk.12."...Latviešu karavīri sarkanā armijā!...Latvija ir briva! Latvija sauc jūs ka brīvus personus zem sava karoga! Šis laiks sauc mūs darbā par demokratisku Latviju...."

võte täielikult nurjus. 22.detsembril loovutasid okupatsiooniväed Võnnu, kellele otseselt järgnesid enamlased. 26.detsembril algasid võitlused Riia all ning 2.jaanuaril 1919.a. vallutasid kommunistlikud väed selle.

c) Kommunistlik Läti.

Pärast Riia vallutamist kuulutasid kommunistid Lätimaal välja Läti Nõukogude Vabariigi, mis oli liidus N.Venega.[271] Kogu maal kehtestati punane diktatuur ja tribunaalid asusid tegevusse. Karindel jätkus pidev edu. 8.jaan.alistati Miitavi, 9.jaan. Dobele ja 30.jaanuaril Vindavi ning Kuldiga. Läti rahvusliku vabariigi sõjaväe seisukord muutus kriitiliseks. Ajutise Valitsusele oli vaid säilinud Liibavi linn ühes ümbruskonna valdadega, mida poolringis piirasid kommunistid. Sõjaväge oli vähe ja seegi halvasti relvastatud ja varustatud, riigiterritoorium peaaegu puudus, mis oleks ainelist ja elavat jõudu täiendanud. Sadamas oli valmis laev kõige halvemaks juhuks.

d) Läti Ajutine Valitsus Liibavis.

1.jaanuaril 1919.a.põgenes Läti Ajutine Valitsus Riiast Liibavi, kust jätkati meeleheitlikku võitlust ülejõulise kommunistliku Venemaa vastu, koos vaenuliste Saksa vägedega, kellega vahekord üha teravnes. 12.jaan. sõitis osa Ajutise Valitsuse liikmeid eesotsas peaminister K.Ulmanis'ega välismaale 10.000 vabatahtliku värbimiseks enamlusvastasesse võitlusesse.[272] Alul näis see õnnestuvat, kuid hiljem hukkus see võimalus, tänu mõisnikkude vahelesegamisele, kes samuti värbisid vabatahtlikke oma projekti, Balti hertsogiriigi uuendamise hääks. Ajutise Valitsuse jooksev töö arenes Liibavis sordiini all, sest saksa politsei- ja üleolev sõjaväeline võim oli ilmselt lätivaenulik. Kogu tegevus oli sõjaväe suurendamisele suunatud. Kuid mobilisatsiooni korraldada ei lubanud sakslased, 7.dets.1918.a. lepingu põhjal, mis nägi rahvusliku sõjaväe loomist vabatahtlikkude läbi. Ajutise Valitsuse seisukord muutus ka poliitiliselt raskeks. Sakslased süüdistasid lätlasi enamluses, vasakpoolsemad seltskonnakihid aga Ajutist Valitsust saksameelsuses.

---

271) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus,lk.93.

272) Vt. P.Bērziņš, Brīvības., lk.20.

e) Saksa sõjaväe missioon Baltikumis.

Punaväe Preisi piirile lähenemine tõmbas Saksa Valitsuse tähelepanu enesele. Leivva kommunismi vältimiseks saadetakse kindral von der Goltz Liibavi saksa okupatsioonivägede (ca 10.000 meest) juhiks ja organiseerima vasturünnakut enamlastele. Von der Goltz jõudes 1.veebr.1919.a. Liibavi [273] selgitab olukorra, veendes, et lätlased on enamlased [274] ning sakslased ainsamad maakaitsjad. Ta likvideerib Liibavi revolutsioonilised asutised ning keelab lätlastel sundmobilisatsiooni läbiviimise, [275] ette tuues nende kalduvusi kommunismi. Ta irvitas [276] avalikult Eesti ja Läti iseseisvuse üle ning hakkab koos sakslastega uuesti üles ehitama feodaalset Baltikumi. Lätlased vastasid sellele protesteerides ning nõudsid, et sõjaväeline ülemjuhatus antaks nende kätte, sest sakslased ei olevat enam maa kõrgem võim, vaid Ajutisele Valitsusele alistatud abivägi. Von der Goltz toetus aga võimuõigusele, [277] eemaldas Ajutise Valitsuse võimu juurest ning hakkas ise " käskima ja keelama".

f) 16.aprilli riigipööre.

Murrangu tõi pinevasse õhkkonda 1919.a.veebruar, mil avastati baltiparunite riigipöörde katse, H.v.Strycki ettevõttel. Lätlastele selgus, et koostöö Saksa valitsuse esindajatega on võimatu ja hakkasid omal käel teitsema, korraldasid sundmobilisatsiooni, ning uuendasid valitsuse programmi. Balti aadli illegaalne võitlus Läti Ajutise Valitsuse vastu võttis selle järele lojaalse ilme.Baltische Nationalauschuss esitas Ajutise Valitsusele noodi, milles nõuti oma rahvuslikkude ja kultuuriliste õiguste tunnustamist ja mis olid väljendatud 14.punktis. [278] Selles nõuti,suurmaapidamise puutumatust, balti sakslaste ajalooliste õiguste ja eesõiguste säilitamist jne., üldkokkuwõttes kõike seda,mille wastu olid lätlased sugupõlwede kestel wõidelnud. Läti walitsus seati alternatiiwi ette,kas wastu wõtta neid nõudmisi wõi arwestada sellega,et sõjawäeline front wabastatakse kommunistide wastu. [279] See oli waid siiski maskiks,mille warjul teotseti. 16.aprillil 1919.a.kukutati Läti Ajutine Walitsus Landeswehri sõjawäe poolt,ning ametisse seati mõisnikkude walitsus,eesotsas A. Niedraga. Sellega oli tekkinud Lätimaal korraga kolm wõimu,kes ise-

273) Wt.R.von der Goltz,Meine Sendung in Finnland und im Baltik., Leipzig,1920.lk.123.
274) Wt.Goltz,Sendung,lk.126.
275) Wt.Goltz,Sendung.,lk.153."Die von den beiden Bolschewikenfreuden Goldmann und Sahlit betriebene Zwangsmobilisierung bedeutete aber nicht mehr und nicht weniger als Bewaffnung und Ausbildung der Bolschewiken in besetzten Gebiet....."
276) Wt.Goltz,Sendung.,lk.149-150.
277) Wt.Goltz,Sendung.,lk.152.
278) Wt.M.Walters,Entwicklung.,lk.377-380,kus on toodud selle nõudekirja analüüs.
279) Wt.M.Walters,Entwicklung,lk.381.

keskis olid sõjajalal.

5) Läti Ajutise Walitsuse edasine saatus.

Pärast 16.apr.riigipööret leidis Läti Ajutine Walitsus ulualust inglise sõjalaewal "Saratowil",mis seisis Liibawi sadamas. Kogu nende energia oli nüüd suunatud liitlaste mõjutamisele Lätimaa endise status quo restaureerimiseks. Mõjutuna sellest saab von der Goltz Ententikommisjonilt käsu,wiiwitamatult endise walitsuse tagasiasendamiseks,[280] mille pääle Goltz lausub asjaosalistele baltisakslastele: "Homseks olgu uus walitsus (mitte Ajutine Walitsus) moodustatud ehk muide on Baltlaste laul lauldud!"[281] Läti rahwuslikule sõjawäele awaldatakse Ajutise Walitsuse poolt 19.apr.patriootiline üleskutse[282] jääda truuks kodumaale ja Tautas Padomele ning wõidelda punaste/ isamaa/ ja mustade waenlaste wastu.

Kõrwuti Lõuna-Läti sõjawäe tekkimisega organiseeriti ka Põhja-Lätis rahwuslikke polke. 3.weebr.1919.a.lähetas Ajutine Walitsus oma täieõiguslise tsiwiil- ja militaaresindajad Eesti walitsuse juurde,kes hakkasid eesti wägede poolt wabastatud P.-Läti territooriumil korda looma ja sõjawäge organiseerima.[283] Korraldati mobilisatsioone, mis andsid ca 1500 sõdurit ja asutati rahwuslik leht "Tautas Balss", mis muutus isamaaliku meelsuse waimseks keskuseks. Juriidilises mõttes oli Põhja-Lätimaa wabastamisel enne 16.apr.riigipööret suur tähtsus,sest selle järeldusel ei lõppenud kunagi Tautas Padome kõrgem wõim Lätimaa üle. Sellega oli olemas püsiw õiguslik kontinuiteet Läti Wabariigil alates proklameerimisest kuni de jure tunnistamiseni.

6) Lätimaa kommunistidest wabastamine.

Ühendatud Läti ja Saksa sõjawägede pealetung Lätimaa wabastamiseks algas 3.märtsil 1919.a. 5.märtsil langes esimene Läti sõjawäe juhataja O.Kalpaks,kelle asemele määrati pärastine sõjawägede ülemjuhataja J.Balodis. 7.märtsil wabastati Saldus, 8.märtsil Miitawi ning 24.märtsil Sloku ja Kemeri,kuna Riia külje alla jäädi poliitilistel motiiwidel peatuma.[284] Balti aadel ei leppinud Läti Ajutise Walitsusega,eriti selle järele,kui kaswas von der Goltzi mõjuwõim.

---

280) Wt.Goltz,Sendung.lk.184.
281) Wt.Goltz,Sendung,lk.184.
282) Wt.M.Walters,Entwicklung,lk.382."...Lettlands Bürger,tragt auch diesen letzten Aberwitz des baltischen Adels,bleibt treu Eurem Staate und Eurer Regierung..."
283) Esimene 26-28.jaanuarini Tallinnas ja Tartus elawate lätlastele,teine 25-26.weebruarini P.-Lätis,Ruhja ümbrusele
284) Wt.P.Berziņš,Brīwības.,lk.27.

16.apr. sooritas rünnakrühm parun H. Manteuffel'i algatusel riigipöörde ja sellejärele algas uus epohh Lätimaa poliitilises elus. Läti komantantuurid desarmeeriti ja rahvuslikud väeosad taheti lõhkuda, mille järeldusel Balodis pöördub Ulmanis'e poole palvega mõjutada von der Goltz'i Läti sõjavägi rahule jätta, mis ka sündis.

7) Niedra valitsuse õitseng.

Et rahustada sisepoliitilist olukorda ja tõsta oma lugupidamist ning tõendada liitlastele oma eesmärki, tungib von der Goltz ootamatult 22.mail 1919.a.Riiga ja vallutab selle 3-tunnilise tänavavõitluse järele. Ajastu Riia vallutamisest kuni Võnnu lahinguni oli von der Goltz'i õitseaeg. Maale kehtestati halastamatu režiim[285] ning viidi läbi okupatsiooniaegne surve. Kuid vaatamata sellele ei suudetud lämmatada iseseisvusmõtet. Nii seletas fröndil sõdivate Läti sõdurite delegatsioon, et nad mõistavad 16.apr. riigipöörde hukka ja jäävad Tautas Padome truuks.[286] 12. mail s.a. pidas ka Tautas Padome oma koosolekut, kus deklareeriti, et nende praegune riiklik iseseisvustahe on sama tugev kui proklameerimise päeval[287] ja et nad mõistavad 16.apr.putš hukka ja kahtlustavad selle läbiviimises saksa regulaarvägede osavõttu.

V. Landeswehri sõda (5.VI - 3.VII.1919.).

1) Lätimaa poliitiline olukord Niedra valitsuse ajal.

Riigi- ja rahvusvahelise õiguse lähtekohalt oli 16.apr. siseriigi pöördel olulisi järeldusi. Sel põhjusel muutus von der Goltz'i Lätimaal viibimine legaalseks, sest Lätimaa selleaegne kõrgem võim, Niedra valitsus, palus Saksa sõjavägesid endale abiks. Juriidiliselt toimus see kõik Niedra nime all, kuid tegelikult juhtisid Lätimaa saatust pastori talaari varjus balti aadel ja saksa militaarvõim. Eriti von der Goltz'il olid laiaulatuselised kavad. Mitte Riia enamlastest puhastamine, vaid kogu Läti- ja Eestimaa alistamine, ning siis ühendatud vägedega monarhistliku Suur-Venemaa ülesehitamine oli tema tegevusprojektiks.[288] Ta

---

285) Vt. P.Bērziņš, Brīvības, lk.35. Nii kuulutas major Fletscher vallutatud Riia linnas välja sõja seisukorra ühes päevakäsuga, mis sisaldas 11 käsku ja keeldu ja mille mittetäitmise eest oli eranditult ettenähtud surmanuhtlus.

286) Vt. M.Walters, Entwicklung., lk.382.

287) Vt. M.Walters, Entwicklung, lk. 383.

288) Vt. M.Walters, Entwicklung, lk.384.

kirjutab Võnnu lahingu kohta: "Mitte Niedra ega Ulmanis'e valitsuse olemasolu ei ole kaalul, vaid kogu Lätimaa saatus, mis pidi jääma, kas saksasõbralise autonoomiana modernsesse ja korraldatud Venne või muutuma Inglismaast sõltuvaks vasalliriigiks. Mitte ainult saksasõbralise Niedra valitsuse ja 700.a. balti ajaloo, vaid ka Saksa tulevik. idas ja kodanliku saksasõbralise Venemaa loomine oli otsustamisel...." 289)

Ja kui liitlased hakkasid von der Goltz'i takistama teda ta kavade realiseerimisel, siis ületas ta need võitja õiguse - relvade - jõuga.

2) Lätlaste olukord Niedra valitsuse ajal.

Et Läti Ajutine Valitsus kukutatud oli, siis ei saanud ta riigiõiguslikult kaasa rääkida Läti riigi saatuse juhtimisel, välja arvatud kitsal territooriumil Ruhja ümbruses, mis otseselt allus veel Tautas Padomele. Ka oli Läti riigi juhtimisest kõrvaldatud rahvuslik sõjavägi. Lõuna-Läti väeüksused kol. Balodis'e organiseerimisel olid küll arvuliselt suurenenud, 290) kuid olles taktilises mõttes otseselt saksa väejuhatusele alistatud, oli nende tegevusvabadus piiratud. Suures heitluses Võnnu all jäi Lõuna-Läti sõjavägi passiivseks, olles von der Goltz'i poolt ära saadetud Sise-Lätti, kuid kaudselt abistasid nad siiski Landeswehri. 291) Ent Läti vabastus saabus hoopis põhjast..: Nagu eespool mainitud, algas Põhja-Lätis sõjaväe organiseerimine pärast kapten Zemitan'i nimetamist (3.jaan.1918.) P.-Läti sõjavägede täieõiguslikuks esindajaks. 18.veebr. formeeriti Tartus esimene P.-Läti sõjaline üksus, 1.Volmari polk, mis juba 27.märtsil sõitis eesti ülemjuhatuse all Mustajõe kallastele võitlusse enamluse vastu. Peale Volmari polgu rindele sõitmist jatkus uute sõjaväeliste üksuste formeerimine. 31.märtsil asutati P.-Läti brigaad, millest omakorda välja kasvasid uued üksused. 292) Kõrvuti riigi reaalse aluse, sõjaväe, arenemisega kasvas ka Läti Ajutise Valitsuse välistegevus. Et 16.apr. võimuvahetus oli toimunud õigusteoreetilises mõttes põhiseaduse vastaselt, siis vajas uus valitsus rahvusvahelise õiguse järgi, kui valitsus (Regierung) tunnustust. 293) Inglismaa oli juba Läti riiki tunnustanud de facto, kuid selle suveräänsuse kandjaks määranud Tautas Padome. Ja vägivaldselt või-

289) Vt. Goltz, Sendung, lk.201.
290) Nii oli 15.veebr.1919.a.L-Läti sõjaväes 375, kuid 31. märtsil s.a. 849 sõjameest, Vt.P.Bērziņs, Brīvības,lk.27.
291) Vt. J.Maide, Vabadussõda, lk.350-351.
292) Vt. P.Bērziņs, Brīvības, lk.41.
293) Vt. J. Kunz, Anerkennung, lk. 110-113.

mu haaranud Niedra valitsuse vastu suundus nüüd kogu Tautas Padome esinduse Läti Ajutise Valitsuse välistegevus, et liitlased teda mitte ei tunnistaks Läti riigi seaduslikuks valitsuseks. Lõpuks see õnnestus, kuigi Võnnu konflikti algpäivil asusid liitlased vastas-seisukohale.

3) Olukorra kujunemine Eesti rindel.

Läti Vabadussõja ajalugu kuni Landeswehri purustamiseni on orgaaniliselt seotud Eesti Vabariigi sõjalise eduga. Eestimaa saatus oli 1919.a. kergem kui ta lõunanaabril. Okupatsiooni vägede lahkudes murdis ka Eestisse sisse kommunistlik laine, mis kulminatsiooni saavutas 3.jaan.1919.a.[294] Kuid sellest ajast peale algas murrang sõjategevuses ning Vabariigi I aastapäeval 24.veebr. 1919.a. teatas sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoner, et Eesti riik on vaenlastest puhas. Arendades edu tungiti idarindel Peterburi sihis Venemaase, kuna lõunarindel kandus võitlus Läti piiridesse. Sellal kui von der Goltz vallutas Riia (22.mail 1919.a.) võitlesid P-Läti väeosad Mustajõe kallastel, kust 27.maist alates arenes kombineeritud Eesti-Läti sõjavägede võidukas rünne lõunakirde suunas. 29.mail vabastati Marienburg, 31.mail Vana-Gulbeni, siis Uue-Gulbeni, Cesvaina ja lõpuks 5.juunil Krustpili (Kreutzburg) kus kohtuti põhjasihis ründavate poolakatega.[295] Sellel operatsioonil oli suur poliitiline ja strateegiline tähtsus. Nüüd oli loodud katkestamatu sõjaline front võitluses kommunismi vastu Soome lahest kuni Mustamereni. Ka selle võidu poliitiline osatähtsus ei olnud väiksem, sest nüüd oli vabastatud kogu Läti riik kuni Latgalliani punasest terrorist ja Lätil oli tekkinud territoorium, kus ta võis end hakata kohendama. Kuid sellest meelitavast situatsioonist tõmbas kriipsu läbi saksa sõjavägede järsk imperialistlik poliitika. Samal päeval, kui arenes pealetung itta, forsseeris eesti III diviis Säde jõe ja tungides Volmari suunas, mille vallutas 30.mail, jõudis 31.mail Võnnu alla.[296] Samal päeval jõudsid Võndu ka lõunast läheneva von der Goltz'i eelväed.

---

294) Vt. J.Maide, Vabadussõda, lk. 182, 204 - 212.
295) Vt. J. Maide, Vabadussõda, lk.325.
296) Vt. J.Maide, Vabadussõda, lk.329.

Von der Goltz, selle asemel, et täita oma valitsuse poolt ettemääratud ülesannet, võidelda kommunismi vastu, käändus ida asemel põhja, et lõpplikult alistada Läti ja purustada Eesti ning siis ühiselt ülesehitada Suur-Venemaa.[297] 2.juunil kohtusid vastas - suunas liikuvate sõjavägede avangardid ja sakslased olles ülekaalus ei respekteerinud eestlaste nõudmisi ning liikusid edasi põhja suunas.

4) Diplomaatiline võitlus.

Läti riigi tekkimise protsessis on ajastu 10.-19.juunini 1919. a. allakrippsutatav eriti selle poolest, et siis oli juriidiliselt kaalul Läti riigi saatus. Kombineeritud[298] liitlaste esindusel oli valida, kas tunnistada Läti riigi seaduslikuks kõrgemaks võimuks Niedrat või Ajutist Valitsust. Kui oleks otsus langenud Niedra kasuks, siis oleks loogiliselt järeldades ära muudetud 11.nov.1918.a. de facto tunnustamisedeklaratsiooni see osa, mis luges Läti riigi kõrgemaks võimuks Tautas Padomet. 18.nov. iseseisvuse manifestis kuulutas Tautas Padome end Lätimaa suveräänsuse kandjaks ja kui oleks siis suveräänsuse kandja otsene kõrgem organ, Ajutine Valitsus, hüljatud, siis järeldades sellest oleks hüljatud ka Tautas Padome, Sellepärast siis on rahvusvahelise õiguse lähtekohalt eriti tähtis liitlaste otsus Landeswehri sõjas, kes uuesti de fackto tunnistasid Tautas Padomet.Läti riigi suveräänsuse kandjaks.

Niedra valitsus nägi eestlaste üle Läti entograafilise piiri Lätimaale tungimises Läti riigi iseseisvuse rikkumist.[299] Selle fakti tõttu kuulutas ta Eesti ja P.-Läti sõjaväed enamlasteks,[300] süüdistas neid kodusõja väljakutsumises ning nõudis viibimata nende maalt väljaminemist.[301]

Sellele vastasid Eesti ja P.-Läti sõjavägede täieõiguslikud volinikud omalt poolt nõudega, et kuni olukorra selgituseni viigu

---

297) Vt.M. Walters, Entwicklung, lk.384.
298) Vt. P. Bērzins, Brīvības,lk.... selle moodustas Prantsuse sõjaväeline esindaja kolonel Hurstel, P.Am.Ühendriikide kolonel Davlei ja Green ning Inglise armee kolonel Tallents.
299) Vt. Goltz, Sendung, lk.198"....dass sie dabei die estnische - lettische sprachgrenze nicht überschreiten werden weil dies einen feindseligen Akt gegen die Latvija bedeutete."
300) Vt. Goltz, Sendung, lk.198.
301) Vt. J. Maide, Vabadussõda, lk.343.

sakslased oma sõjavägi 12-ne tunni jooksul ettenähtud liini taha, mis oli telefonogrammis Nr. 705, 4.juunist täpselt loetletud.[302] 4.juunil toimus vaenuliku vägede esindajate kokkusaamine, mis lõppes ilma positiivse resultaadita. 5.juuni õhtul tekkis esimesi ohvritega vaenulise akte ja 6.juunil vallutasid sakslased Võnnu. Liitlased olles maailma poliitika piiramatud diktaatorid, tahtsid tõkestada puhkevat sõda ja kutsusid selleks 10.juuniks vaenulikkude vägede esindajad nõupidamisele.

Eestlased ja põhja-lätlased deklareerisid, et nad ei tunnista Niedra valitsust Läti riigi seaduslikuks kõrgemaks võimuks, vaid Tautas Padomet ja Ajutist Valitsust ning keeldusid kategooriliselt sakslastega kompromissi astumast.[303]

Liitlased olles ära kuulanud mõlemate poolte nõuded, teatasid, et nad ei pea õigeks eestlaste teguviisi end teise riigi asjadesse segada ja juhatasid neid võitlema enamlaste vastu. Eesti vägedele tehti ülesandeks Lätimaalt lahkuda ja P-Läti sõjaväeüksused üle anda Landeswehri käsutusse.[304] Sellistel tingimustel sunniti vaenulikke vägesid vaherahu sõlmima. Selline otsus tabas Eesti - Läti ühendatud sõjaväge valusa hoobina, kuid veel kriitilisemalt Ajutise Valitsuse eksistentsi. Sellega oli ametlikult Niedra valitsust de facto tunnustatud ja Tautas Padome välja suletud Läti riigi suveräänsuse kandmisest. Õigusteoreetiliselt võttes oleks nüüd juriidiliselt Läti rahvuslik Vabariik pidanud hävinema. Kuid see ei sündinud, sest 10.juuni vaherahu dikteerijad ületasid oma võimupiiri, sest mitte nemad, vaid Balti riikide ülemkomissar, kelleks oli nimetatud kindral Gough, võis seda probleemi lahendada. Sellega oli siis 10.juuni akt juba algusest peale vigane ja ei võinud üldse kehtima hakata. Selle pääle vaatamata mõjus see moraalselt raskesti ja sellise ebaõigluse vääramiseks koostasid Põhja-Läti seltskondlikud organisatsioonid ja omavalitsuseasutised memorandumi liitlastele esitamiseks, milles nõuti a) Tautas Padome Läti riigi kõrgemaks võimuks tunnustamist, b) mittekommunistidega võitlevate väeosade Lätimaalt väljaviimist ja c) kaasabi Läti Ajutisele Valitsusele oma funktsiooni-

302) Vt. P. Bērziņš, Brīvības, lk.45.
303) Vt. P.Bērziņs, Brīvības, lk.49.
Vt. J.Maide, Vabadussõda, lk.343.
304) J. Maide, Vabadussõda, lk. 343.

de täitmisele sõjalise jõu abiga.[305] Märgukiri avaldas kindral Gough'ile soovitud mõju ja ta saatis Landeswehrile järgmise käsu:

"Kui Landeswehri juhataja loeb end kindral von der Goltzi käsualuseks, siis peab Landeswehr otsekohe ühes teiste saksa väeosadega Liivi- ja Kuramaalt lahkuma; kui Landeswehr on aga iseseisev väeosa, siis ei tohi ta takistada Ulmanis'e valitsuse tagasitulekut ja peab kohe taanduma Hinzenburgi ja Segevoldi vahelisele joonele" /[306]

Sel lühikesel dokumendil oli pikk ja otsustav tähendus Läti riigi väljakuulutamise kohta rahvusvahelise õiguse lähtekohalt, sest sellega kaadeti 10.juuni vaherahuotsus ja tunnustati uuesti expressis verbis Ulmanis'e s.o. Ajutine Valitsus, Läti riigi kõrgemaks võimuks. Von der Goltz luges seda endale otseseks umbusalduse avalduseks ning oli sellisest meelemuutusest väga üllatatud.[307] Ta ei pidanud enam tarvilikuks jatkuvast läbirääkimistest osa võtta, vaid kui 19.juunil lõppes vaherahu, siis usaldas küsimuse lahendamise relvade hooleks.

5) K o n f l i k t.

20.juunil saatis Niedra sõjaminister, dr. Vankin, kindral Gough'ile telegrammi, et Läti Valitsus oma õiguse jaluleseadmiseks eesti vägede Võnnu alt mitte äraviimise pärast, jätab endale vabad käed teotsemiseks. Seda olid enestele aga ka jätnud eestlased ja põhja-lätlased.

Võnnu relvade heitlus ei olnud mitte ainult kohaliku ega mööduva tähendusega fakt, vaid ajalugu otsustav pöördepunkt, demokraatia või diktatuuri, vabaduse või surve olemasolu otsustamine, mida mõlemalt poolt valmistati ette ajaloolise viha[308] ja õigusega.[309] Konflikt oma metsikuses puhkes 19.juunil 1919.a. ja 23.juuniks oli peaaegu võrdsete jõudude heitlus lõppenud Landeswehri purustamisega, millele järgnes kiire põgenemine, mis seisatus alles Riia eelsetel maailmasõjaaegsetel positsioonidel. Siinses veebasseinide

305) Vt. P.Bērziņš, Brīvības, lk.50-53, kus toodud selle ajaloolise dokumendi täieline tekst.
306) Vt. J. Maide, Vabadussõda, lk.344.
307) Vt. Goltz, Sendung, lk.199. "Das bedeutete,dass dem Ministerium Needra werweigert wurde,den nordlichen Teil Lettlands (Südlivland) in Besitz zu nehmen und dass hier Herr Ulmanis ein Heer gegen Needra und die Landeswehr zwangsweise aufstellen durfte."
308) Lätlased avaldasid Võnnu lahingu eel läti rahvale üleskutse, milles muuseas kirjutatud järgmiselt:"... Visas latviešu valstiski domajosas partijas pasludina Latviju par brivu un neatkarigu...Bet atkal mūsu nāvigākie ienaidnieki - Baltijas vācu baroni ar uzpirkto Vacijas karaspēku soli pa soliem nodeva mūsu zemi Krievijas lielniecisma ārprātam...Tagad ir pienacis brides galigi un par visam izbeigt ar mūsu senseno ienaidnieku - Baltijas vācu muižniecibu.." Vt.P.Bērziņš, Brīvības, lk.45-47,kus on äratoodud selle üleskutse täieline tekst.
309) Vt. Goltz, Sendung, lk.201.

piirkonnas arenesid uued võitlused, kus otsustati vabade riikide saatus. Liitlaste mõjutusel sõlmiti 3.juulil 1919.a. Straži mõisas vaherahu, milles von der Goltz pakkus moraalse alistuse.[310] Sellega oli lõppenud Baltikumis traagiliselt kurikuulsa von der Goltz'i karjäär, kuigi ta aasta varem oli osutunud Soome rahva vabastajaks, keda dekoreeriti briljantidega ehitud vabadusristiga.[311]

6) Läti Vabariigi poliitiline ja juriidiline seisukord pärast Landeswehri sõda.

16.apr. riigipöörde järele leidis Läti Ajutine Valitsus alul Inglise sõjalaeval, hiljem aga Eesti territooriumil asupaiga. 3.juuli vaherahulepingus oli ette nähtud Läti Ajutise Valitsuse võimu restaureerimine, saksa sõjavägede maalt väljavõimine, Riia evakueerimine 5.juuliks jne. 8.juulil 1919.a. asus Ulmanis'e valitsus Riiga oma ametikohuste täitmisele leides siin juba püsiva kodu. Sellele järgneval ajastul ei sünni mingit märgatavat muutust Läti riigi õiguslikkudes alustes ega luua ka ühtegi olulist juriidilist akti, Läti Vabariigi lõpplikuks väljakuulutamiseks. Ent mis tähtsam, sellest ajast alates võime Läti riigist juba kõnelda faktilises mõttes. Landeswehri purustamise järele vabastati lõpplikult Vidzeme ja nüüdsest peale omas Läti vajalikud riigiõiguslikud elemendid[312] ja säilitas need ka kõige kriitilistematel otsustusmomentidel. Rahvusvahelise õiguse lähtekohalt oli Läti riik nüüd samuti tekkinud, sest ta võis oma korraldusi ja võimu sõltumatult teistest võimudest ellu viia.[313] Sellega omas Läti riigi loomise kõrval Landeswehri purustamine, kui Läti riigi faktilise tekkimise eeldus suurt tähtsust,[314] kuigi mitte otsustavas, siiski suhteliselt olulises mõõdus.

---

310) Vt.J. Maide, Vabadussõda, lk.396, kus on toodud vaherahulepingu täieline tekst.

311) Vt. Räikkönen, Svinhufvud, lk. 346.

312) Vt. Jellinek, Staatslehre, lk.276 ja 277 jj.,kus on väljendatud vana koolkonna vaade, et riigi moodustavad kõrgem võim, territoorium ja rahvas.
Vrd. K.Strupp, Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie,Berlin u.Leipzig,1924,lk.284,kus on konspektiivne ülevaade normatiivse kooli õpetusest,et riik on tekkinud siis,kui ta on oma võimu faktiliselt kehtima suutnud panna.

313) Vt. H.Kelsen, Allgemeine Staatslehre, ~~lk.1925~~, lk.127."Ein Staat im Sinne des Völkerrechts ist gegeben wenn faktisch eine keiner anderen als der Völkerrechtsordnung unterstellte Zwangsordung menschlichen Verhaltens für einen bestimmten Bereich wirksam wird."

314) Vt. J.Maide, Vabadussõda,lk.397,"Eesti pinnal ja Eesti abiga korraldatud läti väeosad võisid astuda vabasse Riiga ja nüüd ise asuda vaba Latvija ja riigi kaitsele. Siit peale algab meie liitlase vägede iseseisev tegevuse ajajärk."
Eestlaste võit Landeswehri sõjas:
1)Aitas jalule Läti Vabariigi Rahvusnõukogu valitsuse..."

VI. Bermondt - Avalovi sõda.

1) Strazdi mõisa vaherahuleping.

Noore Läti Vabariigi üldsõjaline seisukord paranes tunduvalt pääle Landeswehri sõda. 3.juuli 1919.a. Strazdi mõisas sõlmitud vaherahulepingu art.2 järgi pidi von der Goltz kiiresti välja kolima Lätist, Riiast aga juba 5.juuni kella 1700. Ta loovutabki Riia nõutud ajaks rahvuslikule valitsusele, kuid ei mõtlegi lõpplikult Lätimaalt lahkuda, vaid asub evakueerimise ettekäändel Miitavi ja Bauska ümbruses laagrisse.[315] 25.juulil s.a. määras inglise sõjaväeline esindaja, kindral A. Berts, jooned mille vahele jäi neutraalne maaala, üle mille üheltpoolt saksa, teiseltpoolt läti vägede minek oli keelatud.[316] Selletõttu katkes nüüd igasugune vaenulik tegevus, kuid ei katkenud ettevalmistused uueks ja raskemaks sõjaks. Et teine, idafront, enamlaste vastu oli kogu 1919.a. suvest kuni talveni muutusetu ja sõjaline tegevus seal loid, siis võis Läti Valitsus pühendada kogu sõjalise tähelepanu lõunafrondile, kust oli oodata kõige halvemat.

2) Olukord 1919.a. suvel ja sügisel.

Idafrondi lõtvus oli seletatav sellal üheltpoolt N.-Vene, teiseltpoolt Läti raske sisemise olukorra ja väliste vaenlaste tõttu. Nõukogude Vene sõdis 1919.a. suvel peaaegu kogu oma asustatud riigi piirides. Koltšak, Vrangel, Denikin, Poola, Leedu, Läti, Eesti, Judenitš, Soome ja Põhjamere kallastel liitlased moodustasid raudse rõnga, mis valusalt surusid Moskva valitsust. Ja 1919.a. suvel oli Nõukogude Vabariigi seisukord eriti raske teistel frontidel. Soomelahe idarannikul arendas sellal monarhistlik Loode-armee tõhusat edu, kui Läti saatus oli vaekausil Bermondt'i vastu.[317] Samuti samal ajal olid Koltšak ja Denikin sisse murdmas Venemaa südamesse, mille vastu oli koondatud kogu kommunistliku sõjaväe tuum. Selleaegseid N-.Vene vaenulikke jõude võis liigitada kahte suurde rühma. Ühed, nagu Soome, Eesti, Läti, Leedu, Poola, kes sõdisid kaitsesõjas ja kaitsesid oma kodumaa piire ja demokraatlikku riigikorda, ei olnud otseselt ohtlikud Lenini režiimile. Kuna

---

315) Vt. P. Radziņš, Latvijas atbrīvošanas karš I, Rīgā, 1921, lk.5.
316) Vt. P. Bērziņš, Brīvības, lk.63, kus on täpsalt ära määratud neutraalne riba.
317) Vrd. P.Radziņš, Latvijas atbrīvošanas karš II, Rīgā, 1922, l. 6.

teised, Vene valged monarhistlikud armeed, kelle eesmärgiks oli N-Vene olemasolu hävitamine, ühise jagamatu Venemaa ülesehitamine ning mineviku tsarismi ennistamine, ähvardasid otseselt kommunismi eluõigust.[318] Ja need tagurlikud elemendid olid otsustavas võitluses enamlusega, kus oli kahe diametraalselt vastassuuna maailmavaate elu ja surma ajalooline kaalumine. Ja just sellel idafrondi soodsal momendil puhkes lätlastel uus sõda Bermondt-Avaloviga.

Läti Ajutine Valitsus arendas Bermondt'i sõja eel hoogsat faktilist tegevust. Esimeseks suurimaks eduks oli Lõuna-Läti ja Põhja-Läti sõjavägede ühinemine ning alistamine ühisele ülemjuhatajale kindral Simenson'ile. Siit peale (8.juuli) algas Läti sõjavägede ühtlane arenemine, mis pandis riigi eksisteerimisele ja kaitsmisele kindla reaalse aluse. Kogu sisepoliitiline tegevus kandus riigi sõjalise jõu korraldamise kõrval ka riigiasutiste ja seesmise korra ülesehitamisele. Hävitati endine režiimi mälestused ning kehtestati natsionaalses vaimus väljaantud seadused.

3) Bermondt-Avalovi sõda.

a) Uus oht.

Läti riigi rahuliku ülesehitustööd tabas 1919.a. sügisel uus oht. Ühendatud vene monarhistlik ja Saksa hertsogiriigi sõjavägi Bermondt-Avalovi juhtimisel tungis Läti Vabariigi südamesse ja pani uuesti kaalule noore riigi saatuse. 3.juuli Strazdi mõisa vaherahu sõlmimise järele pöördusid eestlased tagasi idafrondile, kuna von der Goltz pidi kõige kiiremini Kuramaalt välja kolima. Kuid ta ei mõelnudki seda teha, vaid vastuoksa, hakkas korraldama oma väeriismeid ning organiseeris uute saksa sõjavägede juurdevoolamist Baltikumi.[319] Liitlased taipasid sakslaste kavatsusi ja nõudsid, et nad läheksid võitlema enamlaste vastu, sest liitlased aitasid kõiki, kes läksid kukutama Lenini. Ka Saksa riigipäevani ulatus von der Goltz'i affäär ja 4.juunil päriti valitsuselt aru ta imperialistlikkude sammude kohta. Kuid need nõudmised jäid kõik plaatonilisteks soovideks. Ametlikult vastati, et Saksa

---

318) Vrd. E. Laaman, Eesti, lk.90.

319) Vt. M. Walters, Entwicklung, lk.384.

sõjavägi on Baltikumist ära kutsutud, kuid et segaste olude tõttu on evakueerimine viibinud. Sama vastati ka 26.juuli arupärimistele, kui uuesti oli arutlusel Baltiprobleem. Vaherahulepingut rikuti avalikult ning sõjaväe äraviimise asemel tõid rongid igapäev juurde sõjaväge, varustust, relvi....[320] Üle Saksamaa olid loodud vabatahtlikkude verbimise punktid, missuguseid Berlinis oli koguni kolm, kes kõik töötasid eduga. Von der Goltz käis isegi 1919.a. suvel Saksa Vabariigi presidendi ja välisministri juures Balti olusid valgustamas, ning leidnud neilt täielikku heakskiitmist arendas edasi oma vaenulikku tegevust.[321]

b) Lääne-armee formeerimine.

Üldpoliitiline olukord 1919.a. sügisel oli nii Venemaal kui ka Saksamaal segane. Mõlemad riigid olid üle elanud revolutsiooni. Kadunud oli raudne keskvõim ning olukorra segaduses tekkisid omalkäel teotsevad sõjalised jõud. 12.juulil 1919.a. tuli Saksamaalt Kuramaale end. Vene ohvitser Bermondt ja hakkas siin organiseerima vene emigrantidest, vene sõjavangidest ja endistest sõjaväeüksustest Lääne-armeed, millega mõtles kukutada kommunistliku N-Venet ja ülesehitada endist tsaaririiki. Von der Goltz soetas sidemed Bermondti kui aatekaaslasega ning hakkas teda ära kasutama oma eesmärkide maskeerimiseks.

3.sept.1919.a. sõlmiti salaleping von der Goltz'i ja Bermondti vahel,[322] mille järgi Saksa sõjaväed alistati Bermondti ülemvalitsusele, kuid tingimusega, et Bermondt tegeleks Berliini direktiivide järele. Lääne-armee oli hästi relvastatud ja ta varustus moodne, sest Saksamaa seisis selle taga ning ta püüdis seda kõike idas tagasi võita, mis äpardus läänes. Bermondt lõi sidemed Judenitši ja Koltšakiga, keda toetasid liitlased ning deklareeris, et ta hakkab vallutama Venemaad, määrates oma sihi Daugavpils'i kaudu itta.

c) Uus Balti hertsogiriigi loomise katse.

Kohalikul aadlil ei kadunud kunagi lootus uuesti ülesehitada äpardunud Balti hertsogiriiki. Pärast Landeswehri purustamist vaibus küll hetkeks see lootus, kuid 1919.a. suvel leidsid aset

---

320) Vt. P. Bērziņš, Brīvības, lk. 65.
321) Vt. M. Walters, Entwicklung, lk. 388.
322) Vt. P.Bērziņs, Brīvības, lk 66, kus toodud selle lepingu tekst.

von der Goltz'i, vene monarhistide ja balti parunite vahelised nõupidamised,[323] kus otsiti uusi teid oma projektide elluviimiseks. Selleks hangiti uusi sõdijaid, kellele lubati laialdasi eesõigusi ja maad Baltikumist, kui see vallutatakse.[324] Uut sõda valmistati ette põhjalikult, sest küsimuses ei seisnud ainult Baltimaa saatus, vaid kogu Saksa riigi tulevik.[325] Et Saksa riik formaalselt ei võinud ette võtta sellist tagurlikku sõjaretke Venemaa piiririikidesse, siis usaldati näiline ülemjuhatus Vene vürstile....

21.sept. nõudis prantsuse marssal Foch katekoorliselt 11.nov. vaherahulepingu § 12 põhjal Saksa sõjavägede väljaviimist Baltikumist ähvardades vastasel korral blokaadiga. Aetuna üheltpoolt sellest ja teiseltpoolt jõudes oma ettevalmistustöödega lõpule hakkas Bermondt teotsema. Ettekäändel, et tal on tarvis Riia kaudu enamlaste vastu liikuda sõdimiseks kõrvuti Loode-armeega,[326] algas ta 8.okt.1919.a. ilma kuulutamata sõda. Läti sõjavägede ülemjuhataja olles jälginud kogu suve sakslaste samme valmistus uue heitluse vastu. Märkamatult kõvendati lõunarinnet, et mitte von der Goltz'ile ega liitlastele põhjust anda etteheideteks. Kindlustati positsioone ning otsiti abi liitlastelt, kelle 8 sõjalaeva olid Riia all. Asuti ka eestlastega abisaamiseks läbirääkimistesse, kuid liialdatud nõudmiste tõttu[327] see äpardus. Peale kahe soomusrongi, mis enne juba asusid Riias, (saadeti 9.okt.) muu eesti sõjavägi Bermondt-Avalovi sõjast osa ei võtnud.

d) Heitlus.

8.okt.1919.a. algas Bermondt oma armeega[328] pealetungimist, suundudes otseselt Riiga. Ta saavutas alul edu, vallutas kogu Kuramaa ning osa Riia linna, kuni Väina jõeni. Leides siin murdmatu vastupanu,[329] jäivad peaaegu võrdsed vaenulised armeed Väina jõe kallastele positsioonidesse, kuni saatusliku heitluseni. Sakslased võitlesid kaotatud paradiisi ja tõotatud kodumaa, lätlased oma iseseisva riigi eest. Võitlused olid verised ja lahingu-

---

323) Vt. M. Walters, Entwicklung, lk. 384.

324) Vt. Goltz, Sendung, lk.220. "Erst Kämpfen, dann Frieden und dann erst Sieden."

325) Vt. Goltz, Sendung, lk.269. Ich erhoffte im Falle des Erfolges nicht mehr und nicht weniger,als die Rettung Deutschlands vom Untergange, der ihm von Soyjet-Russland, vom Bürgerkriege,vom Wirtschaftlichen und finanziellen Zusammenbruche und von den Erpresser-Händen der Entante drohte.

326) Vt. J.Maide, Vabadussõda, lk. 419.

327) Vt.P.Bērziņš, Brīvības,lk.75-76, kus on äratoodud üksikasjalikult eestlaste nõuded.

328) Vt.P.Radziņš, Atbrīvošanas I, lk.19 ja P.Bērziņš,Brīvības, lk.73, kus on antud vastavad andmed."Visa-vismā vacu-krievu apvienota armija skaitijas 50-51.000 karavīri, no tiem 40.000 vācieši.

329) Bermondti lahingujõudu oli umbes 12.000 meest,lätlastel umbes 10.000 sõjameest. Vt.P.Radziņš, Atbrīvošanas I, lk.13,14.

väljale oli mõlemilt poolt visatud viimasedki reservid. Otsustav lahing algas 3.nov.1919.a. kombineeritud lätlaste ja liitlaste pealetungiga, mis kestis üheksa päeva ja lõppes 11.nov. ühendatud vene-saksa sõjaväe täielise purustamisega ja Riia linna vabastamisega. Järgnevad sündmused arenesid nüüd juba kiiresti. 16.nov. vabastati Kemeri, 17.nov.Miitavi, 22.nov.Tukkumi ning 28.novembriks 1919.a. oli kogu Kuramaa vabastatud[330] ja vaenulik saksa element lõpplikult üle Läti riigi piiride visatud.

4) Läti Vabariigi seisukord pärast Bermondt-Avalovi sõda.

Ajutise Valitsuse seisukord paranes suuresti Bermondti afääri likvideerimise järele. Strateegilisest lähtekohast väljudes oli kadunud vaenulik lõunarinne ning kogu sõjaväeline jõud võis koonduda itta - Latgallia vabastamiseks, Ühtlasi oli võidetud tagalat, mis aitas kergendada sõjapidamise kandejõudu ja varustas fronti elava jõuga. Sisepoliitiliselt ühendati Liivimaa kõrval Kuramaa orgaaniliselt/ ühise valitsusekorralduse alla, mis liitus/ühte endise vaba territooriumiga. Läti riik hakkas riigiõiguslikult selgemini välja kujunema, mis omakorda on vältimatuks eelduseks uue riigi de jure tunnistamisel. Välispoliitiliselt mõjus Bermondt-Avalovi hävitamine samuti soodsalt. Sellega tõsteti liitlaste kui abistajate silmis oma prestiiži, mis kergendas abisaamist edasises sõjas kommunistide vastu. Ja mis olulisem, valmistati ja kindlustati pinda Läti riigi rahvusvaheliseks de jure tunnustamiseks,näidates, et Läti iseseisvuse tekkimise ajendid on kindlad ja osutavad suurt rahvuslikku jõudu ja eneseohverdust.

VII. Latgallia vabastussõda.

1) Olukord väljaspool Lätit.

a) Olukord N.-Venes.

1917.a. 27.veebruarirevolutsiooni puhkedes pääses Venemaal võimule žesti-rikas, kuid jõuetu Ajutine Valitsus, mis kukutati juba sama aasta 25.oktoobril Lenini poolt. Kuid ka enamliku N-Vene riikliku iseseisvuse säilitamine ja kindlustamine oli seotud äärmiselt suurte raskustega. Pääle loendamatute seesmiste vastaste oli kogu N-Vene ümber piiratud sõdivatest vaenlastest. Loomulik,

330) Vt. P. Bērziņš, Brīvības, lk.82-83.

et kommunistlik valitsus ei saanud vabalt käsutada oma võimu ja kasutada õigust, vaid ka temale dikteerib olukorrad käitumise. Vene riigile oli äärmiselt tähtis Baltimere idakalda tagasivõitmine,[331] kuid sõdides viimaste jõududega valgete armeede vastu olemasolu eest, ei olnud tal võimalust koondada läänefrondile nii suuri vägesid, et ühel hoobil lõpetada uute rahvusriikide olelut, kelle eksisteerimist vihkasid kommunistid samavõrd ideelistel põhjustel[332] kui marurahvuslased Suur-Venemaa tükeldamise pärast.[333]

Ent N-Vene olukord oli 1919.a. sügiseks paljugi paranenud. Vene monarhistlikud väed olid suuremalt osalt võidetud, Loode-Armee isegi rivist välja löödud.[334] Loogiliselt järeldades pidid enamlased lähemas tulevikus palju vabanevat väge Lätifrondile koondama, sest võidukad kommunistlikud armeed olid ida- ja lõunafrondil vabanemas.

b) Olukord naabrite juures.

aa) Olukord eestlaste juures.

Olukord eestlaste juures oli Läti suhtes ebasobiv ja pahateateline. Pärast Judenitši (ja Rodzjanko) katastroofilist taandumist pöördus vabanev kommunistlik vägi eestlaste vastu, milletõttu arenesid Narva rindel rasked lahingud. Vene väed ei suutnud küll murda eestlaste vastupanu, kuid oli oodata veel pahemat - rahu sõlmimist venelaste ja eestlaste vahel. See fakt riivas eriti valusasti Lätit, sest sellega kahekorrastus tema vaenlaste koguline hulk.

bb) Olukord leedulaste juures.

Vahekord leeduga oli ebamäärane, sest leedulased olid Bermondti sõbralised. Pärast Bermondt-Avalovi sõda paranes küll tunduvalt vahekord, kuid korraldamata omavaheline lõunapiir osutus siiski tüliõunaks ning tõsine konflikt ähvardas puhkeda veel Daugvapilsi pärast,[335] millele leedulased pretenteerisid. Oli isegi veel karta, et Leedu sirutab oma käe kogu katoliikliku

---

331) Vt. P.Radziņš, Atbrīvošanas II, lk. 6.
vrd. Ed. Laaman, Eesti, lk.86.

332) Vt. "Tööline" 27.nov.1918.a.G.Treufeldi artikkel. "Meie peame oma klassivaenlasi maa pealt hävitama,ainult siis võib proletariaat rahulikult oma loova töö juurde asuda".

333) Vt. Ed.Laaman, Eesti, lk.94."Vene diplomaatiline esitaja Londonis Konstantin Nabakov võrdles Pall Mall Gazettes 6.maist Baltimaade iseseisvust enesemääramisega lastetoas ja neegri vabariigi loomisega Texases."

334) Vt. J. Maide, Vabadussõda, lk. 409, 422.

335) Vt. P.Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.7.

latgallia järele. Sellepärast osutus huvide kollisiooni tõttu relvade koostööks naabrite vahel võimatuks ning Lätimaa pidi otsima kaugemalt endale liitlasi.

cc) Vahekord Poolaga.

Vahekord Poolaga oli 1919.a. sügisel hää, eriti Poola poolt, vaatamata sellele, et ametlikult polnud mingisugust sõprus- või abistamislepingut omavahel sõlmitud. Juba Bermondti afääri ajal toetas Poola lätlaste idafronti, osutades sügavat sümpaatiat noorema naabri suhtes. 1919.a. enne jõulu pakkus Poola ilma mingisugust vastutasu nõudmata[336] oma relvi Latgallia vabastamiseks. Poola armee oli sellal üks väheseid, kes kommunistlikku Venemaad ei kartnud, vaid tungis Venesse ning tahtes oma fronti pikendada, pakkus lätlastele ka tasuta abi. Poola sõprus oli Läti riigi vastu nii suur, et Läti valitsus hakkas juba selle ehtsuses kahtlema.[337] Kuid Poolal ei olnud salakavatsusi lätlaste vastu. Poola otsis endale liitlast, kuid et kõik teised naabrid, Saksa, Austria, Vene ja Leedu olid pääle Läti poolavaenulised, siis oli arusaadav Poola siiras sõprus Läti vastu. Teiseks, poolastanud Latgallia saatus ei olnud Poolale ükskõikne.[338] Endale ei olnud talle Latgallia piiride pärast sobiv, Venele jätta oli see võimatu, leedulastega oldi tülis, nii et üle jäi vaid Läti. Selline oli poola poliitika plaan ja seda kavatseti ka tõesti ellu viia. Läti valitsus, olukorda kaaludes, nõustus Poola kavadega ja sai Latgallia vabastamiseks 20.000 poola sõdurit abiks.

c) Olukord liitlaste juures.

Pärast Bermondti hävitamist jäid suhted liitlastega palju külmemaks. Liitlaste huvi oli Versailles'i rahulepingu järgi valvamine ja kõrvuti sellega sakslaste tegevuse jälgimine. Bermondti vägivalla-akt oli ka jäme Versailles'i rahulepingu rikkumine, ning kui lätlased purustasid Bermondti, siis oli see ka suuresti liitlaste huvides.[339] Hoopis teine küsimus oli sõda N-Venemaaga.

---

336) Ainult sõjaväe toitmise eest pidi Läti riik muretsema. Vt. P. Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.8.

337) Vt. P. Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.12. "...valdibas stahvoklis bij gruhts, neatsihta valsts un gruhti bij ticet ari Polijas sirsnibai - domaja, ka ais polu palihdsibas slehpjas kas loti slikts Latvijai."

338) Vt. P. Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.8.

339) Vt. P. Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.12. "...karojot pret Bermondtu, lai atbrihvotu Latviju, mehs tani pascha karojam ari Sabaatroto intreses, tadehl mehs ari baudijam vissiltakas Sabaatrotu simpatijas."

Liitlased ei olnud veel üksmeelselt otsustanud Venemaa saatuse. Siiani oli toetatud iga kindralit, kes läks kukutama enamlikku valitsust, kuid kõik need üritused (Koltšak'i, Denikin'i, Judenitš'i) olid haledasti nurjunud. Ning nüüd oli maad võtmas vaadete ümberhinnang. Inglased olid 1919.a. sügisel otsusele jõudnud, et N.Vene kukutamine väliste relvadega osutub võimatuks ning oli karta, et tunnustatakse Vene Sotsialistlikku Nõukogude Vabariiki Venemaa seaduslikuks kõrgemaks võimuks. Selle järeldusel oleks ka Lätil olnud toetuse saamine liitlastelt raskendatud, või koguni tõkestatud. Oli karta pidevat liitlaste poolehoiu jahenemist....

2) Olukord Lätis.

a) Üldpoliitiline olukord.

Pärast Bermondt'i purustamist kadus kolmesõda ning riigi olemasolu ohutas veel vaid üks vaenlane - N.Vene. Kogu vabastatud territooriumil valitses rahu ja kord. Juriidiliselt midagi olulist ega ümbermuutvat sel ajastul ei saavutatud, sest kogu tähelepanu oli pöördunud Vabadussõjale. Üldiselt funktsioneeris riik juba loomulikes raames, kuid riigilt nõutavat lõpliku kindlust ta veel ei omanud. Riigi välispiirid olid veel ujuvad ning siseriiklik korraldus välja kujunemata. Seda kõike võis vast oodata pärast võidukat Vabastussõda N.Venega. Ning Latgallia vabastamisest sõltus kogu riigi olelu kristalliseerumine püsivatesse juriidilistesse ning majanduslikkudesse vormidesse.

b) Sõjaline korraldus.

Vaenulik läti-vene front püsis 1919.a. suvel ja sügisel üldjoontes samal joonel, kuhu jäi kevadise (27.mai - 5.juuni) võiduka läbimurde puhul. Suvine ja sügisene vaikus oli tingitud vastase huvide mujale kandumisega, kuid vastu talve kontsenteerus uuesti lätlaste tähelepanu idafrondile. Oli saabunud soodus aeg Latgallia vabastamiseks. Oma ohtlik lõunarinne oli parajasti likvideeritud, venelased olid viimaseid aegu valgete vägedega seotud ja eestlased ei olnud veel suutnud rahu sõlmida ning liitlased N.Vene Vabariiki tunnustada. Oli vaja kiiresti teotseda, et vabastada Latgallia. Pakutud Poola abi võeti vastu motiividel, et Poola võiks muide ise Latgallia omale võtta, või teeks Leedu sama katse, mis oleks siis põhjustanud uue sõja naabrite vahel

1919.a. lõpuka oli ka Läti sõjavägi uuesti korraldatud ja formeeritud 4 diviisi,[340] mis moodustas tugeva löögijõu. Vene kommunistlikku väge oli Läti vastu samal ajal võrratult vähem.[341] Latgallia pidi tingimata vabastatama talvel, sest teede puudus ja viletsus oleksid teinud sõjalised operatsioonid muul ajal väga küsitavaks.

c) Olukorra realiseerimine.

1920.a. esimestel päevadel algas intensiivne sõjaline tegevus idafrondil, mida kutsusid välja vastavad olukorrad. Koltšaki ja Denikini purustanud kommunistlikud väeosad olid teel idafrondile ning 3.jaan. 1920.a. lõppes sõda Eesti ja Venemaa vahel. Ka Poola nõudis kiiret teotsemist. Ühendatud Läti-Poola pealetung algas kogu suvel seistud positsioonidest 3.jaan.1920.a. mis ei raugenud enne, kui kogu Latgallia oli vabastatud. 14.jaan. alistati Piltova jaam, 21.jaan.Latgallia tsentrum Rezekne ja 26.jaan. Ludza,[342] Daugavpils oli juba varem vabastatud Poola relvade poolt. Ühendatud sõjavägede pealetung vältas kuni 1.veebr. 1920.a. millal Läti vägi jäi Vene-Latgallia entograafilisele piirile, ülemjuhataja kindral Balodis'e[343] poolt ettenäidatud liinil,[344] positsioonidesse.

d) Vaherahu ja sõja lõpp.

1.veebr.1920.a. võtsid vaenulised väed oma alla ettemääratud~~ratud~~ positsioonid ning alustasid ülemjuhataja direktiivide järele kaitsesõda. Edasitungimise järsk seisak põhjenes vaherahu sõlmimisele, mis kehtima hakkas 1.veebr.1920.a.kell 1200. Vaherahu hoiti täielises saladuses, nii et kogu front oli selles mitteteadlik sõduritest kuni diviisiülemateni. Isegi abistajaid poolakaid ei pühendatud saladusse. Vaherahu täieline salajus oli tingitud kaalutlusest, et mitte sõjaväe desorganiseerimise ja võitlustahte langemisele maad anda, sest ei oldud veel kindel rahu võimalikkuses[345]. Sellega lõppes juriidiliselt sõda

---

340) 31.dets.1919.a.oli Läti sõjaväge 69.232 meest + 2179 vabalepingulist, sellega kokku 71.411 isikut,kuid millest rindel oli vaid 21.550 tääki.Vt.P.Radziņš,Atbrīvošanas II, lk.16.

341) 1.jaan.1920.a.oli kommunistliku sõjaväge Läti frondil 6620 tääki, 370 mööka jne. Vt. P.Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.16.

342) Vt. P.Bērziņš, Brīvības, lk. 90.

343) Endine ülemjuhat.kindral Simenson asendati Bermondti sõja ajal kindral Balodis'ega.

344) Vt.P.Bērziņš, Brīvības,lk.90, kus äratoodud ettenäidatud liinid.

345) Vt. P. Radziņš, Atbrīvošanas II, lk. 120, 121, 132 jj.

Läti ja N.Vene vahel 1.veebr., kuid faktiliselt vältas see kuni rahusõlmimiseni. Rahuläbirääkimised algasid 26.aprillil, mis lõppesid rahulepingu allakirjutamisega 11.aug. 1920.a. Riias. Teised uued riigid olid juba varem suutnud rahu sõlmida.[346]

Sellega lõppeb Läti riigi faktiline tekkimine. Oli nimelt saavutatud kõige olulisem rahvusvahelise tunnustamise eeldus "virtuell beendeten Kampf mit dem Mutterlande".[347] Läti riik oli võitnud kõik seesmised ja välised vaenlased, kaitsnud edukalt oma riigi piire ja omas Asutava Kogu poolt välja töötanud põhiseaduse,[348] mis andis Lätile õigusriigi seesmise vabaduse kuid ka välise kindluse.

3) Ülevaade Läti riigi tekkimisest.

Lätimaa oli ajaloo algpäivil vaba. Ent siis langes sajandiks võõraste võimu alla, kus kustus rahvustunne ja iseseisvusemõte,[349] mis ärkas alles möödunud sajandi teisel veerandil. Iseseisvusmõtte esimeseks väljenduseks oli kasvav rahvustunne, mis võitles üheltpoolt Balti feodalismi, teiseltpoolt Vene tsarismi vastu. Alates 1915.a. nõutakse juba autonoomset omavalitsust, veebruarirevolutsioonist alates autonoomset provintsi ja oktoobri riigipöörde järele riiklikku iseseisvust. Riigi faktiline sünd jäi hiljemaks riigi juriidilisest loomisest. See saabus alles Landeswehri purustamisega, seda täiendati Bermondt-Avalovi sõja järele ja viidi õnnelikult lõpule Latgallia vabastussõjaga.

Läti riigi juriidiline asutamine ei ühtu Latvija faktilise tekkimisega. Läti riigi loomise tähtsamaid juriidilisi momente on:1) 1917.a. akt, millega Nacionalā Padome tunnistas enese Lätimaa kõrgemaks võimuks, 2) 18.nov.1918.a.proklameerimisakt,millega Läti riik juriidiliselt loodi ja kaudselt 3) rahuleping 15.juulist 1920.a. Läti ning Saksamaa vahel ja 4) rahuleping 11.aug. 1920.a.Läti-Venemaa vahel. Kaudselt oma mõju Läti riigi tekkimisele avaldasid veel a) Brest-Litovski rahuleping 3.märtsil 1918.,

---

346) Eestimaa sõlmis rahu 2.veebr.1920.a., Leedu 12.juulil 1920.a. Vt. M. Zimmermann, Vmešatel'stvo, lk.168.

347) J. Kunz, Anerkennung, lk.60, 61, 57.

348) Vt. K. Dišlers, Jevads, lk.69-75. Läti Asutav Kogu andis 27.mail 1920.a. välja ajutise Läti Põhiseaduse.Lõplik põhiseadus töötati välja 1922.a. ja kehtestati 7.nov.1922.a.

349) Kuigi 1937.a. on Tartu saabunud Läti jurist-ajakirjanik M. Sams,kes püüab vastupidist väita, ent millel ei näi olevat ajaloolist alust.

b) Berliini lisarahuleping 27.augustist 1918.a. c) Compiègne vaherahuleping 11.novembrist 1918.a. ja d) Versailles'i rahuleping 28.juunist 1919.a. Need on siis lõppkokkuvõttes ühelt-poolt faktilised sündmused, mis Läti riigi reaalselt ellu viisid ja teiselt-poolt need juriidilised alused, millele tugines kogu faktiline Läti riigi tekkimise protsess.

C. T u n n u s t u s.

I. Tunnustus teoreetilises mõttes.

a) Mõiste.

Uute riikide tekkimine on metajuriidiline nähis, on fakti küsimus,[350] mis võib esineda kas primaarsel või sekundaarsel teel. Loodusõiguslik kool asus küll vastupidisel seisukohal,[351] väites, et uute riikide tekkimine on juriidiline nähis[352]. Uuemal ajal normativistlik koolkond H. Kelseniga eesotsas väidab sama, eitades riigi tekkimise metajuriidilist iseloomu,[353] ja tunnistades riiki õiguslikuks nähtuseks, väites, et riik võib oma alguse saada juriidilisest ürgnormist.[354] Kuid praegu kehtiv vaade peab seda õpetust siiski ebaõigeks, väites et riigitekkimist ei seo mõne teise riigi otsus ega juriidiline norm,[355] vaid, et riik on tekkinud siis, kui ta on omandanud kolm mittejuriidilist riigitunnust - kõrgema võimu, territooriumi ja rahva ning kui ta ka hakkab teostama sõltumata teistest võimudest oma sisesuveräänsust - iseseisvust. Ent hoopis teine on küsimus, kuidas uus riik end väliselt kehtima paneb, kuidas hangib ta omale õigustusi ja kohustusi, mis on vältimatud välissuveräänsuse - sõltumatuse, tunnustuseks. Selleks, et uus riik oleks täieõiguslik liige endiste riikide peres, peab ta vastuvõetama nende poolt rahvusvahelise t u n n u s t a m i s e[356] läbi, mis on kahepoolne akt tunnistaja tunnustatava vahel.[357]

---

350) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk. 83.
351) Vt. K.Strupp, Wörterbuch., lk.283.
352) Vt. J.Kunz, Anerkennung., lk.18.
353) Vt. K.Strupp, Wörterbuch, lk.284.
Vrd. H.Kelsen, Staatslehre, lk.127.
354) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.84. /284.
355) Vt.Jellinek, Staatslehre, lk.274,Vrd.Strupp,Wörteb.lk.
356) Vt.Liszt,Völkerrecht,lk.91."Ein Staat der neuent-standen ist oder bisher der Völkerrechts gemeinschaft noch nicht angehört hat,bedarf um Völkerrechtliches Rechtssubjekt zu werden,der anerkennung - rekounoissance - durch die übrigen Machte." Vt.A.Piip,Rahvusvaheline õigus, lk.95. Vt.Kunz, Anerkennung, lk.5 - 10.
357) Vt.A.Piip,Rahvusvaheline õigus, lk.96, vrd.M.Zimmermann, Vmesatelstvo, lk.177-213, J.Kunz,Anerkennung, lk. 43-53.

b) Liigid.

Tunnustamine jaguneb eri liikidesse: aa) tunnustamine ulatuse ja bb) tunnustamine vormi poolest. Tähtsam on tunnustamine ulatuse järgi, mis jaguneb nelja kasvavasse rühma a) rahvana tunnustamine, b) sõdiva poolena tunnustamine, c) tunnustamine de facto ja d) tunnustamine de jure.[357] Praegusel juhul on oluline tutvuda vaid kahe viimase tunnustamise eri liigiga.

aa) Tunnustamine de facto.

Tunnustamine de facto on kitsas, piiratud ja tihti ka ajutine, resolutiivse tingimusega seotud tunnustamise esmane vorm. See on vaid ajutine vanade riikide suhete ülesse võtmine uue riigiga ja leiab aset tavaliselt siis, kui uus riigivõim alles kindlustamata ja riigi piirid ujuvad.[358] De facto tunnustamist tarvitati esmaselt XIX sajandi alguses Hispaania asumaade iseseisvumisel ning nüüd teistkordselt uute Balti riikide tekkimisprotsessis.

bb) Tunnustamine de jure.

De jure tunnustamine tähendab uue riigi lõplikku vastuvõtmist olevate rahvaste perre rahvusvahelise õiguse subjektina või vana riigi uue valitsuse lugemist selle riigi seaduslikuks ja kõigiti õigustatud valitsuseks, kes on võimne pidama suhteid kõigi teiste valitsustega oma riigi nimel, kõigi õiguste ja kohustustega, mis on rahvusvahelise õiguse järgi igal sõltumatul riigil.[359] See on uue riigi rahvusvahelise arengu lõppaste, mis evib suure tähtsuse ning milleni püüab iga uus riik. De jure tunnustamine seisab tunnustatavate riikide suhete loomises uue riigiga, mis evivad püsiva ja rahvusvahelise õiguse järgi üheõigusliku ilme.[360]

cc) Tunnustamise vormiline jagunemine ja tunnustamise eeldused.

Vormi poolest võib tunnustus olla kas pidulik, ekspressiivne või vaikiv, tacite, ja individuaalne või kolektiivne.[361]

---

357) Vt.lk.90 peal.

358) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus,lk.98.."De facto tunnustus uuele riigile või vana riigi uuele valitsusele tähendab säärast tunnustust teiste riikide poolt, kus tunnustatavat loetakse rahvusvahelise õiguse subjektiks ja suveräänseteks,kuid teatavate reservatsioonidega ja sagedasti vaid ajutiselt,resolutiivse tingimusega. Vrd.K.Strupp,Wörtebuch,lk.50. Liszt,Völkerrecht,lk.92, Kunz, Anerkennung, lk.52.

359) Vt.A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.98.

360) Vt. K.Strupp, Wörterbuch, lk.50.

361) A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.98. vrd.J.Kunz,Anerkennung,lk.43-50. M.Zimmermann,Vmesatel'stvo,lk.188-196.

Praktilisest lähtekohast väljudes ei ole tähtsust tunnustuse vormil, sest olgu tunnustus kas pidulik või vaikiv, individuaalne või kollektiivne, tunnustuse mõju on ikkagi täpselt ühesugune. Hoopis erinev olgu aga tunnustuse vormiline analüüs, kui sellele küsimusele lähenetakse teoreetilisest ainekäsitlusest. Käesoleval juhusel evib palju suurema tähtsuse tunnustuse eeltingimuste loetelu. Kui uus riik pretenteerib de jure tunnustamisele, siis peab tema esiteks faktiliselt eksisteerima rahvusvahelise õiguse mõttes.[362] ja teiseks peab ta võidurikkalt lõpule viima sõja emamaa vastu.[363]

c) Tunnustuse mõju.

Tunnustamise mõju suhtes uute riikide tekkimisele, ollakse väga erinevail seisukohtadel. Osa teadlasi nn.konstitutiivse teooria poolehoidjad[364] näevad uue riigi tekkimist mitte sündinud fakti produktina, vaid juriidilise akti järeldusena,milleks on rahvusvaheline tunnustus[365]. Aga siiski teoreetiliselt, veel enam aga praktiliselt ei osutata tunnustusele sellest konstitutiivset jõudu ja tunnustusaktis näeb teine osa teadlasi[366] vaid selle deklaratiivset mõju, millega ei looda uut riiki vaid ainult konstanteeritakse tema kehtivust rahvusvahelise õiguse subjektina[367]. Kuid osa teadlasi, nende seas ka prof. A. Piip, näeb tunnustuse mõju eriti kitsana,[368] millel on vaid admissiivne ehk rahvusvahelisse ühistusse liikmeks vastuvõtmise tähendus. Kuid vaatamata sellele,et tunnustus ei loo uut riiki konstitutiivse teooria vaate järgi ja et selle tähendus on vaid, kas

---

362) Vt.J.Kunz, Anerkennung, lk.55,"..Die einzige Voraussetzung der Anerkennung neuer Staaten im allgemeinen ist daher das effektive vorliegen eines Staates im Sinne des Völkerrechts..."

363) Vt. J.Kunz, Anerkennung, lk. 57.

364) Neist tähtsamad: Merignhac, Triepel, Strupp,Oppenheim, Hersy, Spiropoulus, Sander ja eriti Anzilotte,Cavaglieri, Gemma, Perassi jne.

365) Vt. Oppenheim - Poxburgh,International Law I,London,1920, lk.117, Vt. Anzilotti, Corso di Diritto Internazionale, Roma, 1923, lk.89-93,95-97.

366) Neist tähtsamad: Bluntschli, Nys, Scelle, Jellinek, Wheaton, Bidau,Pitt, Cobbett, Fauchille, Hyde, Kelsen, Guggenheim jne.

367) Vt. Fauchille, Traite de Droit International Publik I, Paris, 1921, lk.57.
Vt. E.Ullmann, Völkerrecht, Freiburg,1898, lk. 53.

368) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.96, "...Tõeliselt on aga tunnustuse tähendus veel väiksem.Ta on vaid admissiivne ehk rahvusvahelisse ühistisse liikmeks vastu võttev, mitte juriidiline,vaid puhtpoliitiline akt, kuigi õiguslikult relevantne,..."

ainult deklaratiivne või admissiivne, on tunnustusel siiski suur poliitiline ja praktiline tähtsus. Üheltpoolt asetab ta tunnustatava ja tunnustaja normaalsesse rahvusvahelisse vahekorda, mis võimaldab korraldada nende endi omavahelisi suhteid, kui ka töötada koos teistega üldiste huvide taotlemiseks. Teisest küljest evib ta juriidilist tähendust eraõiguslikus liikluses, sest üldise normi järgi ei loe/eksisteerivaks ühegi riigi ameti- ja kohtuvõimud riiki ega tema kodanikke, kes või kelle valitsus pole leidnud tunnustust vastava riigi valitsuse, s.o. täidesaatva võimu poolt.[369]

II. Läti riigi tunnustamine.

1) Eellugu.

Varasem Läti diplomaatiline tegevus piirdus vaid keskvõimuga truualamlikus läbikäimises oma rahvusliste, kultuuriliste ja poliitiliste õiguste hankimiseks, mille algus ulatus juba 1850. aastatesse. Suure maailmasõja kestel aga olles kandnud suuri ohvreid Venemaa eest, tõusis ka lätlaste poliitilise võitluse võimalus. Alul nõuti autonoomset omavalitsust, hiljem autonoomset osariiki, kuid kogu poliitiline võitlus piirdus siiski veel Suure-Venemaa piirides. Esmakordselt paisati Läti-küsimus Euroopa avaliku arvamise ette, siis, kui sakslased ähvardasid autonoomse Läti olemasolu. 1917.a. 16.-19.nov. koosolnud Nacionalā Padome lähetas deklaratsiooni kõigile välisriikidele ja rahvastele,[370] milles kõige kindlamine protesteeriti Lätimaa jagamise, eriti aga mõne Lätimaa territooriumi osa liitmise vastu Saksaga. See küsimus oli 1917.a. sügisel eriti aktuaalne, sest sakslased olid okupeerinud Kuramaa ja oktoobrirevolutsiooni järele võimule tulnud kommunistid näisid olevat Lätimaad otsustanud lõplikult jagada. Ühtlasi deklareeriti, et Läti on autonoomne riiklik üksus, kelle suhted ja sisemise korra määrab ära tema Asutav Kogu ja plebitsiit.[371] Brest-Litovski rahuläbirääkimiste aegu selgus, et

---

369) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk. 100-101.

370) Vt. Latvija desmit, lk. 25, kus on toodud selle deklaratsiooni tekst.

371) Vt. K. Dišlers, Jevads, lk. 58.

osa Lätimaast ohverdatakse Saksa imperialistlikkudele püüetele, kuna osa jääb kommunistlikule Venemaale. Sellise ülekohtuse Läti küsimuse lahendamise vääramiseks saatis Nacionalā Padome omad esindajad Peterburgi ja välismaale, et kaitsta sealt läti rahvuslikke küsimusi ja võidelda sakslaste valeväidete vastu, kes tõendasid, et lätlased tahavad ise nendega ühineda.[372] Välisdelegatsioon, kelle ülesandeks oli Lätile täieliku enesemääramisõiguse hankimine ja kelle koosseisu kuulusid J.Tschakste, Z.Meierovics ja S. Kreichbergs, sõitsid selleks 1917.a. sügisel Välismaale.

Energiliselt teotses ka samal ajal Peterburis Nacionalā Padome täidesaatva võimu Rahvusnõukogu Juhatuse välisasjade osakond, kelle juhiks oli elutark J. Seskis. Välisasjade osakond avaldas protestikirju, sõlmis sidemeid välisriikidega ning lõi tiheda kontakti Eesti ja Soome diplomaatiliste ringkondadega.[373] Sel ajal sõitis ka Eesti välisdelegatsioon Soome kaudu Rootsi ja sealt edasi Euroopasse.[374]

Soome oli juba end 5.dets.1917.a. iseseisvaks kuulutanud ja arendas hoogsalt diplomaatilist tegevust välismaal.Z.Meierovics hakkas teotsema Londonis ja Pariisis, kuna J. Tschakste valis oma asupaigaks Stokholmi, mis oli suure maailmasõja ajal tähtsamaid Euroopa tsentrumeid. Rootsi oli neutraalne riik ja siia valgusid kokku kõik tähtsamad poliitilised probleemid ja keerdsõlmed,mille ümber keerlesid siis ägedad poliitilised kired ja ideelised võitlused.

2) De facto tunnustamine.

a) Diplomaatiline tegevus Peterburis.

1917.a. detsembri lõpul ja 1918.a. jaanuari esimestel päevadel käisid Läti esindajad Peterburi Inglise, Prantsuse,Rootsi ja P.Am.Ühendriikide saadikute juures Kuramaa Saksa riigi külgeliitmise kavatsuste vastu protesteerimas, ning nõudmas enesemääramisõigust Lätile. Suurriikide saadikute vastused olid küll tagasihoidlikud, kuid sõbralikud, eriti Prantsuse saadiku Noulens'i vastus 22.jaanuaril 1918.a., kus teatati, et "Prantsusmaa ei või

372) Vt. Latvija desmit, lk.26.
373) Vt. Koguteos "Läti", lk.15-18. vrd.Latvija desmit,lk.26.
374) Vt.Ed.Laaman, Eesti, lk.69.„2.veebruaril sõitis Eesti välissaatkond koosseisus A.Piip, M.Martna.K.Menning, K.R. Pusta ja Ed.Virgo Soome ja sealt Ahvenamaa saarte kaudu Rootsi."

loobuda heaks kiitmast teie püüdeid..."[375] Selles aktis on mõneltpoolt püütud näha esimest de facto tunnustust Lätile, mida see küll juriidiliselt ei sisaldanud, kuid mis sellele vaatamata julgustas lätlasi nende edasises iseseisvusevõitluses.

Eesti ja Läti riigi saatus on orgaaniliselt seotud, hukkub üks, kaob ka teine. See ilmnes kodumaal vaenlaste vastu võideldes ja teineteist abistades, kuid veel selgemini esines see välisvõitluses, kui võideldi ühesuguste raskustega, ühiste sihtide eest, sest ühe saatus oli ka teise õnn või õnnetus.[376]

b) Meierovics'i missioon Londonis.

12.aug.1918.a. saabus Z.Meierovics Londonisse ja hakkas siin sidemeid looma Briti võimudega, leides seejuures suurt abi eesti delegaadilt,[377] kelle valitsus oli juba inglaste poolt de facto tunnistatud.[378] Z. Meierovicsi kui diplomaadi seisukord võrreldes Eesti delegaadi seisukorraga oli palju halvem. Eesti esindaja oli Eestimaa legaalse kõrgema võimu Maanõukogu poolt, mille struktuur oli juriidiliselt selge, volitatud. Sellevastu Z.Meierovicsi volitaja, Läti Nacionalā Padome õiguslik ilme oli vägagi ebamäärane, olles mitte rahva poolt valitud, vaid ise kopteerunud. Selletõttu oli ka Z. Meierovicsi teotsemise platvorm nõrk ja tema võimupiirid kahtlased.[379]

Teiseks üldiseks ning mõjuvaks takistuseks iseseisvust taotlevatele Venemaa piirirahvastele olid Vene monarhistlikud ringkonnad,[380] kes püüdsid restaureerida endist ühist ja jagamatut Venemaad, pretenteerides ise tsarismi successiole ja tigedalt vastu võideldes piirimaade iseseisvunemisele, deklareerides, et nende separatism on haiglane nähis ja, et selle põhjused on kunstlikud.[381] Eriti äge oli Vene valgete kihutustöö Läti riigi tunnustamise vastu, mida taheti iga hinna eest Venemaale "aknaks Euroopasse" jätta, lohutuseks selle eest, et teised uued riigid olid niikuinii tekkimas.

---

375) Vt. Koguteos "Läti" lk.16.
376) Vt.Koguteos "Läti", lk. 19.
377) Vt.Ed.Laaman,Eesti,lk.70,"..niisama nagu hiljem,sama aasta augustis A.Piip oma lõunapoolsel naabril,Läti esindajal Meierovitshil Briti välisministeeriumiga esimesed sidemed sõlmis...."
378) Vt.Ed.Laaman,Eesti,lk.70."3.mail tunnistas inglise,13.mail Prantsuse ja 29.mail Itaalia välisminister Eesti Maapäeva de facto iseseisvaks valitsuseks,kuni rahukongressi kokkutulekuni.
379) Vt. Koguteos "Läti", lk 19.
380) Eriti sõjaväelised ringkonnad ja üksused, nagu Koltsak, Denikin, Judenits jne.
381) Vt. Ed. Laaman, Eesti, lk.93.

Kolmandaks ja raskemaks tõkkeks oli kohaliku aadli vastu-rinne, kes püüdsid Baltikumi liita Saksamaaga. 1918.a. alul, kui okupatsioonivõim sai Eestis ja Lätis ainsaks käskivaks võimuks, ei rehkendanud see üldse kohalikkude eestlaste ja lätlaste soo-videga, kuigi Brest-Litovski rahulepingu art.3 punkt 3 järgi: "Saksamaa ja Austria-Ungari kavatsevad ära määrata nende maakon-dade edaspidist saatust käsikäes nende maakondade elanikkudega", vaid hakkas iseseisvalt teostama oma tagurlikku poliitilist pro-grammi, mille lõppsaavutiseks oli Balti hertsogiriigi väljakuu-lutamine 8.nov.1918.a. Sellele aktsioonile püüti ka kaasa tõmmata kohalikke elanikke, et välisriikide silmis laveerida, nagu igatsek-sid eestlased ja lätlased ka nende hertsogiriiki. Sellise rahva tahte jämeda võltsimise vastu[382] protesteeris teravasti Nacionalā Padome ja deklareeris, et läti rahva kindel ja vääramatu tahe on oma riiklik iseseisvus ja vaba Latvija. Loomulik, et selliste kavatsuste vastu suundusid kogu balti mõisnikkude diplomaatia teravad nooled. Selle otseseks järelduseks oli Balti Asevalitsu-se Nõukogu protest 19.nov.1918.a. Saksa valitsusele, Eesti ja Läti tunnustamise kohta.[383]

Neljandaks takistuseks oli liitlaste eneste kahtlev seisu-koht uute Balti riikide suhtes. Prantsusmaa oleks häämeelega näinud ühist ja jagamatut Venemaad kui tulevast võimalikku liit-last võitluses oma põlise vaenlase Saksamaa vastu. P.Am.Ühend-riigid olid samuti võimsa Veneriigi pooldajad, ainult inglased olid leplikumad kaalutlustel, mida Wm.T. Goode kokku võttis kolme punkti:"1) Saksamaa tahab kõiki Euroopa pääseteid Venemaale kinni-sulgeda, Inglismaa peab nad lahti hoidma, 2) Saksamaa tahab oma võimu alla piiririikide rea luua - inglased peavad seal ainult vabade rahvaste liini lubama, 3) Saksamaa tahab Baltimerd Saksa järveks muuta - liitlased peavad nõudma, et sakslased Baltimaa evakueeriksid."[384]

Vaatamata nendele igatuule poolt varitsevatele takistustele, muutus olukord Lätile 1918.a. sügiseks soodsaks, milleks mõjus kaasa Euroopa võimuküsimuse tasakaalustamine. Brest-Litovski ra-hulepingu ja selle Berliini lisarahulepingu põhjal loobusid

---

382) Vt. K.Dišlers, Jevads, lk.60.
383) Vt.A.Piip, Tormine aasta, lk.179, kus on toodud selle protesti täieline tekst.
384) Vt. "Manchester Guardiana", 15.okt.1918.a.

Venelased Baltimaa suveräänsusest, mille annekteeris siis Saksa militäärvõim. Selline Kesk-Euroopa vaenulikkude riikide mõjuvõimu suurenemine ei olnud liitlaste kavatsus ning nad eelistasid ühtlase ja jagamatu Venemaa tükeldamist piirirahvaste vahel, Saksa mõjuvõimu kasvamise vastu.[385]

c) De facto tunnustamine.

1918.a. sügisel kujundus Läti tunnustamise taotluste lüüriline ilme reaalse vormi. 23.okt.1918.a. võttis Inglise välisminister J.Balfour Läti esindaja Z.Meierovicsi pikemale audientsile, milles Z.Meierovics kordas oma liitlastelläheta-tud palvet, et Inglismaa tunnustaks Läti riiki ja aitaks teda ta loomistööl. Sel kõnelusel oli positiivseid tagajärgi ning 11.nov.1918.a. saatis Inglise välisminister Läti Londoni delegaadile Z. Meierovicsile ametliku de facto tunnustamise noodi, mis kõlab järgmiselt:[386]

Foreign office

November 11-th. 1918.

Sir,

I have the honour to acknowledge with thanks your letter of the 30 th ultimo in which you enclose a copy of your appeal to Great Britain and the Allies to give their protection to Latvia.

I am happy to lake this opportunity of repeating the assurance which I gave you on the occasion of your recent visit. His Majesty's Gouvernment have viewed with the deepest sympathy the aspirations of the Lettish people and its desire for liberation from the German yoke. They are glad to reaffirm their readiness to grant provisional recognition to the Lettish Nacional Concil as a de facto independent body until such time as the peace Conference lays the foudations of a new era of freedom and happiness for your people.

Monisieur Meierovicz

115. Park Road

Regents Park

N.W.

In... Teie kiri

(J. Balfour)

---

385) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.112.

386) Latviešu Konversācijas Vārdnica, veerg 21173-21174. (Ärakiri originaali fotost.)

3) De jure tunnustamine.

a) Olukord pärast de facto tunnustamist kuni rahukonverentsini.

De facto tunnustus saabus Lätile väga soodsal silmapilgil. Okupatsiooni võim oli lagunemas ning läti rahvuslik liikumine tegi kiireid ettevalmistusi sakslastelt võimu ülevõtmiseks ja oma riigi väljakuulutamiseks. Ja kui siis 11.nov. saabus de facto tunnustus, siis kiirendas see rõõmsalt ajalookäiku. Ent iseseisvuse proklameerimisega ei tekkinud veel Läti riiki rahvusvahelise õiguse mõttes, vaid see tuli faktiliselt luua, võita kolmesõda ning kindlustada seesmine ja välimine julgeolek.

Kuna de facto tunnustamine kannab vaid ajutist ja piiratud iseloomu, siis koondus kogu edaspidine Läti diplomaatiline jõud de jure tunnustamise hankimiseks. Selleks lähetati Pariisi kokkutulevale rahukonverentsile, mis osutus maailma kohtumõistjaks ja rahvaste tuleviku saatuse määrajaks, vastavasisulisele palveid - ent ilma erilise eduta. Pariisi rahukonverents olles maailma poliitika ja diplomaatia võimsaks südameks, ei reageerinud suurte sihtide taotlemisel väikestele küsimustele küllaldase tähepanuga, unustades, et raske on rahu maksma panna sellal kui kogu Euroopa oli veel täis sõjatuld [387] ja korraldamata probleeme.

b) Olukord Pariisi rahukonverentsil.

aa) Üldkavatsused Venemaa suhtes.

Rahukonverents, mis 12.jaan.1919.a. Pariisi kokku tuli, koosnes liitlaste esindajatest, kes hakkasid kaotanud kesk-Euroopa riikide üle kohut mõistma ja omavahelisi suhteid reguleerima. Kuid selle suure ülesande sooritamisel ei valitsenud rahukonverentsi delegaatide vahel kaugeltki üksmeel. Nad olid igaüks oma kodumaa asjadega sõrmedeni seotud ja tulvil vastukäivaid huvisid. Loomulik, et Venemaa tuleviku otsustamine näis kõrvalise tähtsusega nende eneste probleemide ees, rääkimata veel uute Balti riikide küsimuse lahendamisest, mis vaevalt jõudsid rahukonverentsi esimeste kohtunikkudeni. [388] Venemaal

---

387) 1919.a.kevadel möllas sõda Euroopas 14.erikohas. Vt. R.St. Baker, Wilson I, lk.315.

388) Nii ei figureeri W.Wilsoni mälestuste sarjas Pariisi rahukonverentsilt kunagi Läti ega Eesti nimi, väljaarvatud vaid paar korda, kus mainitakse uusi Balti riike ja sedagi mitte poliitiliste vaid majanduslikkude küsimuste lahendamisel.
Vrd. R.St. Baker, Wilson I-III.

valitses sellal täieline anarhia, kuid ta oli Euroopa südamest liiga kaugel, et ta eest tõsist muret tunda. Ka olid igal riigil omad kavatsused ja väljavaated Venemaa suhtes, mis olid diametraalselt vastukäivad.

Prantsusmaa ei toetanud Venemaa alistatud rahvaste iseseisvunemise püüdeid, välja arvatud, neil slaavlastel, kes otseselt puutusid kokku Saksamaaga ja kelles ta lootis näha oma tulevasi relvaliitlasi. Muide oli talle kasulikum suur ja võimas Venemaa, kes oleks aidanud tasakaalustada liigselt kasvava Inglismaa mõjuvõimu.[389]

P.Am.Ühendriigid pooldasid samuti tugevat Venemaad, kes oleks võinud olla Saksamaale vastaseks ja Jaapani taltsutajaks.[390]

Inglismaa seisukoht oli Venemaad nõrgendada, et tal ülevõimu pärast temaga lahkarvamisi ei tekiks. Seepärast toetas ta piirirahvaste iseseisvaid puhverriikide tekkimist, kes aitaksid tasakaalustada ja normeerida Saksa- ja Venemaa ähvardavat mõju kasvamist. Sama pooldas ka Jaapan, et nõrgendada põlist ja leppimatut rivaali.[391] Selliste vastukäivate huvide kollissiooni tõttu oli Venemaa küsimuse lahendamine väga segane. Kord taheti Venemaaga seoses olevaid asju üldse rahukonverentsilt välja jätta, kord jällegi kommuniste Pariisi kutsuda. Lõpuks leiti siiski kompromiss ja korraldati Marmara meres Prinkipo saarel kongress, kuhu kavatseti kutsuda kõiki venemaa rahvaid ja sõdivaid pooli rahu sobitamiseks, kuid mis täielikult nurjus vastandlikkude maailmavaadete ja leppimatuse tõttu. 1919.a. kevadel asutati Balti komisjon,[392] Eesti, Läti jt.uute riikidesse puutuvate küsimuste arutamiseks, kuid ka see ei suutnud midagi olulist ära teha.

bb) Cordon Sanitaire.

Venemaa küsimus lõpetati Pariisi rahukonverentsil admiral Koltšaki tunnistamisega kogu Venemaa ülemvalitsejaks[393] reservatsioonidega, et Eesti, Läti, Leedu, Kaukaasia ja Transkaspia maadele autonoomia antakse. Koltšak nõustus sellega, kuigi see

---

389) Vt.J.Poska, Eesti iseseisvuse võitluses kõige põnevamal ajajärgul, Tallinn, 1921, lk.16.
390) Vt. J.Poska, Iseseisvus, lk.16.
391) Vt.J.Poska, Iseseisvus, lk.23.
392) Vt.J.Poska, Iseseisvus, lk.80.
393) Vt.J.Poska, Iseseisvus, lk.75.
vrd. Ed.Laaman, Eesti, lk.96.

tekitas suurt nurinat Vene valgete ridades,[394] kes keegi päale Loode-Armee, millel mingit mõjuvõimu ei olnud, piirirahvaste iseseisvunemist ei tunnistanud. Kuid liitlastel olid omad kavatsused nn. tervishoidliku töö loomine piirirahvastest ja vene valgetest vägedest, kes lahutaks Lääne-Euroopa Venemaa enamluse katkust ning sakslastelt ära võtaks Venega ühinemise võimaluse.[395] Cordon Sanitaire pidi kuuluma ühise ja jagamatu Venemaa koosseisu, kuid oma kapitaalse ülesande tõttu nautima laiemaid õigusi.

cc) Pariisi rahukonverentsi mõju Lätile.

Lätlased olid publikuna, eesotsas Z.Meierovicsiga, suures koosseisus saabunud Pariisi rahukonverentsile.[396] Kuid lätlaste ja noore Läti riigi faktiline seisukord oli Pariisi rahukonverentsi ajal väga raske, Rahukonverentsi esimesel poolel valitsesid kommunistid, teisel - von der Goltzi käsilased tegelikult Lätimaal. Seetõttu ei olnud ka lätlastel loota erilist rõõmustavat rahukonverentsist, sest Läti riigil puudusid veel mõlemad eeldused de jure tunnustuse hankimiseks.

Koltšaki tunnustamine liitlaste poolt Venemaa ainsaks kõrgemaks võimuks tähendas piirirahvaste iseseisvunemise protsessi juriidilist lõppu, mis neelas uued rahvusriigid uuesti Venemaa lahutamatusse monarhismi.

17.juunil 1919.a. esitati Rahukonverentsi Esimehele ühine Aserbeidshaania-, Eesti-, Georgia-, Põhja Kaukaasia-, Valge-Vene- ja Ukraina Vabariikide esindajate protest[397] nende alistamise pärast Koltšakile ja paluti viibimata tunnistada nende riiklikku iseseisvust. Kuid sellel ei olnud mingit olulist tagajärge.

28.juunil 1919.a. sõlmiti Versailles'is üheltpoolt liitlaste, teiseltpoolt sakslaste vahel rahuleping, mis määras Euroopa tuleviku status quo. Läti iseseisvuse küsimus jäeti siin

---

394) Nii ütles Miljokov avalikult, et selliseid tingimusi tingimusi võidavat ainult alistatud rahvastele ette dikteerida.Vt. Miljukov, Russia and England,lk.52.

395) Vt. J.Poska, Iseseisvuse, lk. 8.
vrd. J.Maide, Vabadussõda, lk. 59.

396) Vt. J.Poska, Iseseisvuse,lk. 24"... Lätlaste saatkond on määratu suur, peale 40 mehe..."

397) Vt. J.Poska, Iseseisvus, lk.95-96, kus on toodud selle protestinoodi täieline tekst.

segaste olude tõttu fikseerimata, kuid kaudselt mõjuvad siiski mõned §§ ka Läti (samuti Eesti) kohta. § 116-as annuleeritakse Brest-Litovski rahuleping, mille järeldusena Saksamaa tõotas tunnustada ja respekteerida kõikide nende maade iseseisvust ja sõltumatust, mis kuulusid 1.aug.1914.a. Venemaa piiridesse. § 117-mas Saksamaa tunnustab kõiki neid lepinguid, mida liitlaste valitsused sõlmivad riikidega, mis tekkinud end.Veneriigi pinnal ja respekteerivad nende riikide piire, niikuidas need ära määratakse, § 433-mas esineb isegi Läti nimi:"...Saksamaa kutsub omad sõjaväed liitlaste poolt määratud ajaks ära, mille juures need sõjaväeosad ei tohi ette võtta mingisugust rekvisitsiooni ega asetada mingisuguseid takistusi nende riikide kaitseabinõudele, mida kasutavad Eesti, Läti ja Leedu ajutine valitsus".

c) Olukord 28.juunist 1919.a.kuni 15.juulini 1920.a.

Pariisi rahulepingu sõlmimise ajal oli faktiline olukord Lätimaal väga segane. Maal möllas kolmesõda, mis vältas kuni 1919.a. 28.novembrini, mil viimane Saksa-Vene ühendatud monarhistliku sõjaväe rest oli Kuramaalt välja visatud. Kuid vaatamata sõjategevuse faktilisele lõppemisele, kestis juriidiliselt sõjaseisukord Läti ja Saksamaa vahel kuni vastastikuse suhete uuesti ülesvõtmiseni, mis toimus 15.juulil 1920.a. sõlmitud lepingu alusel. Sakslased võtsid vastutuse von der Goltzi ja v.Eberharti sõjaliste aktide eest enesele, kuid Bermondti afäärist keeldusid nad, kui venelaste sõjalise akti eest, millega neil mingit sidet ei olevat, vastutamast. Kuid Bermondti sõda muutus ka lõpuks ametlikuks Läti-Saksa sõjaks, sest 18.nov. (s.o.10 päeva enne sõja lõppu) loobus Bermondt, Saksa kindralleitnant v.Eberharti kasuks ühendatud vene-saksa sõjavägede juhatamast. Selle fakti tõttu muutus Lääne-Armee Saksa regulaarväeks ja Bermondt-Avalovi sõda Läti-Saksa sõjaks, millele juriidiliselt alles lõpu tegi 15.juuli 1920.a. leping. Selle ajutise rahulepingu § 2 tunnistab Saksamaa, respekteerides Versailles'i rahulepingu vastavaid sätteid (§ 116 ja § 117) Läti riiki tingimusi de jure.[398]

---

398) Saksamaa tunnistas ajutiselt juba 5.mai, Lätiga suhete uuendamise protokollis, Lätit de jure, mis hiljem lõpulikilt formuleeriti 15.juuli lepingus.

Kitsendavaks tingimuseks oli see, et Saksamaa tunnustus hakkab kehtima alles siis, kui ükski Versailles'i rahulepingut sõlminud suurriikidest - liitlastest tunnustab samuti Lätit de jure. Seega oli siis Saksamaa esimesi riike, kes materjaalses mõttes tunnustas Lätimaad esimesena de jure, kuigi ta selle formaalse jõusseastumise sidus suspensiivse tingimuse saabumisega.

d) Olukord Läti-Saksa rahulepingu sõlmimisest kuni Läti-Vene rahulepingu sõlmimiseni.

aa) Läti ja N-Vene vahekord kuni rahulepingu sõlmimiseni.

Rahuläbirääkimised Läti ja N.Vene vahel algasid 16.apr. 1920.a. ja lõppesid 11.aug.s.a. rahulepingu allakirjutamisega Riias. Lätlased ise, vähemalt sõjaväelised ringkonnad ei näi selle rahulepinguga kõigiti rahul olevat, süüdistades diplomaatiat ja strateegiat mittekoostöös, kusjuures üks käsi ei teadnud[399], mis teine tegi. Nii ei saanud lätlased pikast vaherahust mingit kasu, küll aga kommunistid[400], kelle diplomaatia oli eeskujulikult kohaldatud strateegiale[401]. Pikale ja salajasele vaherahule ei järgnenud siiski uus kardetud sõda vaid lõplik rahutegemine 11.aug.1920.a., mis ratifitseeriti 2.sept.1920.a. Asutava Kogu poolt.

bb) Läti-Vene rahulepingu analüüs.

Läti-Vene rahulepingu art.II-se, teises lõikes "..Venemaa tunnistab ilma vaidluseta Läti riigi iseseisvust, sõltumatust ja suveräänsust ja vabatahtlikult ning igaveseks ajaks loobub kõikidest suveräänsetest õigustest, mis kuulus Venemaale Lätimaa ja rahva suhtes, nii olnud riigiõigusliku korra, kui ka rahvusvaheliste lepingute alusel, mis nüüd siintähendatud mõttes kaotavad kehtivuse edaspidisteks aegadeks. Lätimaale ja rahvale ei järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu.."[402] Sellega tunnistas Venemaa pühalikult ja ilma igasuguste tingimusteta ja kitsendusteta

---

399) Vt.P.Radziņš, Atbrīvošanas II, lk.132 jj.
400) Vt.P. Radziņs, Atbrīvosanas II, lk.133.
401) Venelase lõhkusid ühise Lääne-frondi ja sõlmisid üksikult uute riikidega rahu, kuna koosrahusõlmimisega oleks kindlasti saadud paremaid rahutingimusi välja kaubelda. Vt. P.Radziņs, Atbrīvosanas II, lk.132.
402) Vt. K. Dišlers, Jevads, lk.68.

Läti riiki de jure, millel oli väga suur juriidiline ja poliitiline mõju rahvusvahelise õiguse lähtekohalt.

Teoreetilisest seiskohast oli tähtis, et uut, emariigi küljest lahtikiskunud riiki peab kõige esimesena tunnistama emariik. Seda väidab üheltpoolt ajalooline ehk legitiimne kool,[403] kuna teiseltpoolt uus normatiivne koolkond asub umbes samal seisukohal, nõudes, et uue riigi tunnustamise eelduseks olgu õnnelikult lõpule viidud sõda emamaa vastu. Teine vool teooriaid asuvad sellele küll vastupidisel seisukohal,[404] kuid maailmasõjale järgnenud praktika asus esimese teooria seisukohale. Nii nõudis Saksa kantsler von Hertling, Soome riigi tunnustuse hankijatelt, et enne peab tunnustus nõutatama N.Venemaalt, alles siis võib Saksamaa tunnustada Soomet de jure.[405] Sama lugu juhtus ka Eesti tunnustamisel. Enne kui Venemaa ei olnud tunnustanud 2.veebr.1920.a. Eestit, ei tunnustanud seda ka ükski riik, isegi liitlane Soome mitte, kuigi tema ise oli juba ligi paar aastat üleeuroopalise tunnustuse leidnud. Sellega oli siis praktilisest seisukohast äärmine tähtsus Vene riigi tunnustamises Lätile.

Oleks ehk võinud kahtlus tõusta, kas Venemaa respekteerib oma sõlmitud rahulepingut ja võtab salakavaluseta de jure tunnustust.[406] Kuid praktiline elu näitas Eesti ja eriti aga Soomega, et neil kahtlustel ei olnud reaalset alust, Venemaa pidas auga oma lepinguid. Ka Vene kommunistlikud teoreetikud - juristid - ei salanud rahvusvahelise õiguse olemasolu, vaid vastuoksa kõrvaldasid tõusnud kahtlused ja väitsid, et riikidevaheline (rahvusvaheline) õigus on siiski olemas, senikaua, kuni ei ole veel levinenud ülemaailmlike revolutsioon ja proletariaadi diktatuur.[407]

Kõiki neid teoreetilisi ja praktilisi kaalutlusi arvesse võttes võis Läti riik täitsa garanteeritult ja eelarvamisteta suhtuda Vene riigi de jure tunnustamisse.

---

403) Vt. K.Strupp, Wörterbuch, lk.52.
404) Vt. K.Strupp, Wörterbuch, lk. 52-53.
405) Vt. E.Räikkönen, Svinhufvud, lk. 64.
406) 9.mail 1918.a.keeldus Lenin toetamast Soome punaväge, motiveerides oma käitumist Brest-Litovski rahulepingu sättega,mis keelas Venemaad segamast Soome riigi sisemistesse asjadesse.
Vt. E. Räikkonen, Svinhufvud, lk. 338 jj.
407) Vt. A. Gorovtsev, Kurs meždugosudarstvennago (meždunarodnago) prava, Irgutsk, 1920, lk 1 - 10.

e) Liitriikide tunnustamine.

Kuigi Nõukogude Vene oli tunnustanud Lätit tingimusteta de jure, oli sellest siiski vähe, et saada eksisteerivate riikide pere täieõiguslikuks liikmeks. N.Vene rahvusvaheline seisukord oli 1920.a.paiku juriidiliselt ise segane. Olles küll faktiliselt Venemaa ainsam kõrgem võim, oli ta siiski õiguslikult seadusepäratu valitsus, kes ei võinud pretenteerida Vene keisririigi successiole. Venega rahulepingu sõlmimise järele püüdis Läti astuda Rahvaste Liidu liikmeks, kuid see ebaõnnestus. Vastasel korral oleks Läti nautinud üldist kollektiivset tunnustust, mida annab uuele tunnustamata riigile Rahvaste Liitu vastuvõtmine.[408]

Kuid ka liitlastel ei olnud enam peale Läti-Vene rahulepingu sõlmimist põhjust keelata Lätile de jure tunnustust, kuna emariik oli juba seda teinud ilma kitsendusteta. Seda teoreetilist ja poliitilist argumenti kasutasid ka Läti diplomaadid oma de jure tunnustamise hankimisel. Et sündinud fakti muuta ei saanud ja, et olukorrad olid Balti riikidele soodsaks muutunud, siis tunnustas 26.jaanuaril 1921.a. Liitlaste Kõrgem Nõukogu (Le Conseil suprême des Puissances alliées), kuhu kuulusid Briti, Prantsuse, Itaalia, Jaapani ja Belgia delegaadid solenelselt Läti (ka Eesti) riiki de jure, sealjuures veel samal päeval Läti delegatsiooni esimehele Meierovicsile ära saates Pariisi Kõrgema Nõukogu Esimehe Briand'i allkirjaga tunnustusakti.[409]

Conference Interalliee Paris,le 26 Janvier 1921

Le President

Monsieur le President

Le Conseil Suprême des Puissances alliées, prenant en considération les demandes presentées à diverses reprises par votre Gouvernement a deside, dans sa séance d'aujourd'hui de reconaître la Lettonie comme Etat de jure.

Les Puissances tiennent à marquer par là la sympathie quelles éprouvent pour le peuple letton et à rendre hommage aux

---

408) Vt. A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.100.
J.Kunz, Anerkennung, lk.29 jj.
K.Strupp, Wörterbuch, lk. 52-52.

409) Latviešu Konversacijas Vārdnica, veerg 21179-21180. (originaali foto ärakiri).

efforts gu'il a accomplis afin d'organiser dans l'ordre et la paix sa vie nacionale.

Veuillez agréer Monsieur le President, les assurances de ma haute considération.

(Allkiri)
Briand.

Sellega oli Läti vastu võetud maailma võimsamate riikide poolt teiste riikidega ühečiguslikuks rahvusvahelise õiguse subjektiks.

f) Teiste riikide poolt tunnustamine.

Kõrgema Nõukogu pidulikule ja kollektiivsele tunnustamisele järgnesid Läti riigi de jure tunnustamised ka teiste riikide poolt, nii

26. I. 1921.a.	tunnustasid	Soome ja Poola;	5.XII.21.a.	tunnustas	Brasiilia
5.II.	"	Norra ja Rootsi,	5.I.22.a.	"	Tš.Slovakkia,
7.II.	"	Daani,	12.I.	"	Venezuela,
1.II.	"	Saksa,	12.II.	"	Haiti,
10.II.	"	Persia,	28.III.	"	Argentina,
17.II.	"	Austria,	28.III.	"	Kreeka,
19.II.	"	Portogali,	24.V.	"	Bulgaaria,
26.II.	"	Rumeenia,	2.VI.	"	Peruu,
15.III.	"	Hollandi,	8.VII.	"	Kolumbia,
9. IV.	"	Hispaania,	22.VII.	"	U.S.A.
23.IV.	"	Šveitsi,	4.X.	"	Luxemburg,
10.VI.	"	Vatikani,	16.VIII.23.	"	Hiina,
6.VII.	"	Panama,	3.I.25.a.	"	Türgi,
20.VII.	"	Ungari,	7.IX.26.	"	Lõuna-Slaavi,
11.VIII.	"	Siiami,	17.V.27.	"	Mexiko ja
10.IX.	"	Kuuba,	3.IV.28.	"	Albaania.[410]
12.IX.	"	Tšiili,			

Läti riiki de jure. Rõhuv enamus riikidest väljendasid oma tunnustust expressis verbis kirjalikkude avalduste kaudu, ent osa ka vaikivalt tacite, s.t. selliste sidemete ülesvõtmistega, millest kahtlematult järgneb de jure tunnustamine.

---

410) Latviešu Konversacijas Vārdnica, veerg 21180-21183.

4) Läti vastuvõtmine Rahvaste Liitu.

a) Rahvaste Liidu iseloom ja ülesanne.

Pärast maailmasõda tekkinud uute riikide välissuveräänsuse tunnustamise tipuks oli nende vastuvõtmine Rahvaste Liitu. Rahvaste Liit oli kujunenud kogu maailmas eksisteerivate riikide koondiseks ühise koostöö ja rahvusvaheliste sihtide taotlemiseks. Rahvaste Liit oli Wilsoni programmi ja ideede loogiline järeldus kui vastastikune abi, kui rahvuslik kohustus, kui ta suurte ja õilsate mõteteekstrakti teine lõik kohustus ülemaailmliku vastastiku abistamise ja kaitse või lühidalt Rahvaste Liidu hääks.[411] Rahvaste Liit olles eriline õigusesubjekt, mille tekkeajandiks oli maailmasõja koledustele ja hävitamisele järgnenud püsiva rahu ja kokkuleppe vaim, taotles paljusid õilsaid rahvusvahelisi sihte: kaotada sõda, kindlustada rahu, arendada riikide koostööd jne., mis on väljendatud Rahvaste Liidu pakti sissejuhatuses.[412]

b) Läti esimene püüe astuda Rahvaste Liitu.

Läti olles vaevalt omad sisemised asjad korraldanud avaldas palve Rahvaste Liitu astumiseks, olles ise ainult de facto tunnustatud. Samase palvega esines ka samal ajal s.o. 1920.a. kevad-suvel Eesti Vabariigi Valitsus, paludes end Rahvaste Liitu liikmeks võtta. Rahvaste Liidu pakti art.1_2 alusel[413]. Palve rahuldati mõlemil riigil vaid osaliselt "de facto" nagu väidab seda Gr. Rutenberg.[414]

---

411) Vt. R.St.Baker, Wilson, lk. 20-21.

412) Vt. N.Kaasik, Rahvasteliit, Tartu,1933,lk.15. "Kõrged lepinguosalised silmas pidades,et koostöö arendamiseks rahvaste vahel ja neile rahu ning julgeoleku kindlustamiseks on tähtis:-võtta vastu teatavad kohustised mitte võtta tarvitusele sõda;-hoida alal avalikult rahvusvahelisi vahekordi,mis rajatud õiglusele ja aule;-täpselt pidada kinni rahvusvahelise õiguse ettekirjutustest,mis nüüdsest peale tunnistatud tõeliseks valitsuste käitumisjuhiseiks;- panna valitsema õiglust ja piinlikult austada kõiki lepingute kohustusi organiseeritud rahvaste vastastikustes suhetes; -võtavad vastu käesoleva pakti,millega asutatakse Rahvaste Liit.

413) Vt. N.Kaasik, Rahvasteliit, lk.150.

414) G. Rutenbergi teooria järele võib Balti riikide Rahvaste liitu astumine vastuvõtmist jagada kahte ossa, de facto ja de jure.
Vt. Gregor Rutenberg, Die baltischen Staaten und das Völkerrecht, Riga, 1928, lk.112 jj.

Läti (samuti Eesti) palve tuli arutamisele Rahvaste Liidu esimesel täiskogu istungil, kuid et tema seisukord oli rahvusvahelises elus kindlusetu, siis oli Läti Rahvaste Liitu astumise poolt vaid üksikud riigid. Viiekomisjon esitas täiskogule alljärgneva resolutsiooni, mis ka vastu võeti ja milles mõnede õpetlaste poolt nähakse Läti vastu võtmist Rahvaste Liitu de facto: " Et tema palvet uuriti häätahtlikult, kuid olud ei luba veel lõpliku otsust anda selle kohta."

„Et oodata täiskogule järgnevaid otsuseid, Läti võib vabalt osa võtta neist Rahvaste Liidu tehnilistest organisatsioonidest, millel on üldine iseloom."

1920.a. lõpul võeti ka teine Lätimaasse puutuv resolutsioon vastu, milles soovitati ära korraldada vähemusrahvaste küsimus ja kindlustada nende nõutavad õigused. Balti riikide Rahvaste Liitu vastuvõtmise vastu töötasid eriti agaralt kohalikud mõismikud,[415] ent mis ei andnud olulisi tulemusi, pääle teatavate küsimuste ülestõstmist ja menetluste venitamist.

c) Läti lõplik vastuvõtmine Rahvasteliitu.

1921.a. alguses muutus oluliselt Läti status quo. 26.jaa. 1921.a. tunnustas Liitlaste Kõrgem Nõukogu Lätit kollektiivsel teel de jure, millele järgnesid ka teiste riikide tunnustused. 1921.a. suvel esitas Läti uue palve Rahvaste Liitu liikmeks astumiseks. 22.sept.1921.a. tuli see Rahvasteliidu täiskogus arutlusele, kus otsustati Läti Rahvaste Liitu vastu võtta, mis toimus ilma ühegi riigi vastuseismiseta.

Sellega oli lõppenud Läti riigi tekkimise ja tunnustamise protsess nii faktilisel kui ka juriidilises mõttes, mille viimaseks ja lugupeetavamaks etapiks oli 21.septembri 1921.a. Rahvaste Liitu vastu võtmise akt.

Ka riigiõiguslikult kujundati Läti Vabariik kindlale ja demokraatlikule alusele. 15.veebr.1922.a. võttis Läti Asutav Kogu Vabariigi Põhiseaduse vastu, mis avaldati 30.juunil 1922.a. ja kehtestati s.a. 7.novembril, olles sisepoliitilises mõttes viimaseks eelduseks riigi tuleviku rahulikule ja töökale üles-/ehitustööle.

415) Vt. Richard Pohle, Russland und das Deutsche Reich, Leipzig, 1922, lk. 124.
vrd. M.Walters, Entwicklung, lk.404.

L õ p p s õ n a.

Lõppkokkuvõttes sirvides Läti riigi tekkimise ja tunnustamise menetlust ja seda võrreldes Eesti riigi loomise protsessiga, märkame, et neis on palju ühist, ent ka paljugi erinevat. Lätlaste saatus oli raskem eestlaste saatusest omariiklust elluviies. Eestlastel kestis oma riigi asutamine, vabastamine ja kindlustamine 1917.a.-1919.a. ca 3,5 aastat, lätlastel sellevastu 1915.a.-1920.a. s.o. umbes 6 aastat, selle aja kestel läbi võideldes 4 sõda, eestlaste 2 sõja vastu. Lätimaa oli omad paremad pojad juba kaotanud (20.000 langenut + 32.000 haavatut) siis, kui Eestimaale sõjakära kostis alles ajalehtede kaudu.

Laastavate sõdade mõjul purustati suurem osa Lätimaast, eriti aga halastamatult maailmasõja tallermaa - Kuramaa. Kogu Lätimaa sõjakahjud küünivad fantastiliste arvudeni - ulatudes 636 miljoni kulddollarini.[416] Kuid see kõik ei suutnud tõkestada vaba ja sõltumatu Läti riigi tekkimist, mis oli kauane läti rahva unistus ja põlvede kannatus ning töövili.

Kõrvuti poliitilise ja õigusliku iseseisvuse ja rahvusvahelise välissuveräänsuse saavutamisega viidi edukalt võitlus lõpule ka majanduselus, eriti aga agraaroludes, mille viimaseks etapiks oli maareform, mis teostati 16./17.sept. 1920.a. seadusega.

Läti Vabariik on 65.791,4 km^2 suur ja seal elas 1925.a. rahvalugemise järgi 1.844.805 inimest, neist 75,61 % lätlasi, olles sellega nii territooriumi kui ka rahvaarvu poolest Eesti riigist märksa suurem.

oooOooo

---

416) Vt. Latviešu Konversācijas Vārdnica, veerg 20743.

Lõpp.

N i m i r e g i s t e r.

Adolf Friedrich 55.

Albert 6.

Aleksander I 17.

Aleksander II 18.

Aleksander III 2, 18, 24, 25.

Aleksandra 35.

Allunan 20.

Anzilotti 92.

Baker 59, 60, 98, 106.

Balfour 97.

Balodis 73, 74, 88.

Baron 21-23.

Bērziņš 36, 67-70, 72-74, 77, 78, 80, 82-84, 88.

Berg 33, 56.

Bergholcs 21.

Bermont-Avalov 80-89, 101.

Berts 80.

Bidau 92.

Bīlmanis (Bihlmans) 6-8, 26.

Bismarck 47.

Blanks 20 - 25.

Bluntschli 92.

Bobedonossov 2, 19.

Briand 104, 105.

Briedis 36.

Bruiningk 15, 16.

Buddenbrock 9.

Buga 4.

Cavaglieri 92.

Cicero 62.

Davalei 76.

Dellinghausen 49, 54, 55.

Denikin 80, 82, 87, 95.

Dišlers 30, 34, 40-46, 49, 50, 89, 93, 96, 102.

Eberhardt 101.

Emerson 60.

Fauchille 92.

Fletšer 73.

Foch 83.

Franz Ferdinand 30.

Gedimin 19.

Gemma 92.

Gliedziņš 34.

Gobett 92.

Goldman 28, 34, 35, 41, 71.

Goltz 71-76, 78-83, 100, 101.

Golycin 16.

Goode 96.

Gorovtsev 103.

Gough 77, 78.

Green 76.

Grosvald 28.

Grotius 62.

Grundling 11.

Guggenheim 92.

Hartrott 51.

Hersy 92.

Hertling 103.

Hurstel 76.

Hyde 92.

Jakob I 12, 13.

Janson 26.

Jellinek 43, 62, 63, 66,79, 90, 92.

Johan Julm 9.

Judenitš 80, 82, 85, 87, 95.

Kaarel XII 12.

Kaasik 106.

Kapustin 29.

Karl 11.

Katariina II 14, 24.

Kaupo 5, 21.

Kautzky 30.

Kelsen 63, 79, 90, 92.

Kerenski 31.

Ketler 8, 12, 13.

Kniprode 7.

Koemets 53, 54.

Koltšak 80,87,95,99, 100.

Krastkaln 41.

Kreicberg 38, 45, 94.

Kronvald (Atis) 21, 23.

Kruus 19, 26, 53.

Kunz 46,63, 66, 74, 89-92,104.

Laaman 37, 42,48, 51-54, 68, 81, 85, 94, 95, 99.

Laidoner 75.

Lamekin 5.

Leiten 21.

Lenin 81, 84.

Ligotnu (Jēkab) 42, 56.

Lincoln 60.

Liszt 63, 64, 90, 91.

Lvov 31.

Läti Hendrik 5, 7.

Maide 6,16,21,24,36,68,74-79, 83, 85, 100.

Manassein 24.

Manteuffel 73.

Martna 94.

Meierovics 45, 56, 94, 95, 97, 100,104.

Meller-Zakomelski 28.

Menning 94.

Merignhac 92.

Merkel 19.

Miljokov 100.

Muhel 18, 24, 37, 46.

Nabakov 85.

Napoleon I 17, 36.

Nassau 10.

Neggo 11.

Niedra 73-76, 78.

Noulens 95.

Nys 92.

Olav 33, 38.

Oppenheim 92.

Orlov 28.

Paegle 57.

Patkul 11.

Paul I 24.

Perassi 92.

Piip 30, 31, 41, 42, 46-51, 53-56, 58-60, 63-66, 70, 90-95, 97,104.

Pitt 92.

Pohle 107.

Poska 99, 100.

Priedkaen 28, 41.

Pusta 94.

Radziņš 80, 83, 85, 86, 88, 102.

Rainis-Pliekšans 26.

Rodzjanko 85.

Rohrbach 51.

Russin 5.

Rutenberg 106.

Räikkönen 44, 50, 79, 103.

Sahlii (Zālitis) 28, 35, 38, 71.

Sams 89.

Sander 92.

Scelle 92.

Semgals 61, 62.

Seskis 94.

Sievers 16.

Simenson 81, 88.

Skujenieks 61.

Sologub 28.

Spiropoulus 92.

Stender 19.

Stučka 26.

Strupp 79, 90-92, 103, 104.

Stryck 26.

Šahhovski 37.

Šeremetjev 11.

Švābe (Schwabe) 5-7, 9-22, 26-28, 33.

Tallents 76.

Trasun 28.

Treufeld 85.

Trotski 68.

Tschakste (Čakste) 4, 7, 8,19,28, 33,38-40,45,56,61,94.

Ullman 92.

Ulmanis 75,62,70,73,74,78,79.

Voldemar 21, 33.

Valter (Walters) 31, 35, 38, 42, 51,52, 56-58,61,67,71-73, 76, 81-83, 107.

Vankin 78.

Vasar 17.

Vester 5.

Vheaton 92.

Vhitman 60.

Vilhelm II 49, 52, 55.

Vilson(Wilson) 59,60, 98, 106.

Vinning 67, 69.

Virgo 94.

Vitte 28.

Vrangel 80.

Zemitan 74.

Zimmermann 64, 89-91.

.....

M ä r k s õ n a s t i k.

Admissiivne teooria 92, 93.

Agraarreform (olud) 11, 27, 36, 51, 108.

Ajutine Maapäev 56, 95.

Ajutine Valitsus 72,74,76-79, 81.

Alistamisleping Poolaga 8, 9.

Alistamisleping Rootsiga 11.

Alistamisleping Venele 15, 47.

Altmargi rahuleping 10, 13.

Annekteerimine 38,44,47,50, 54,55.

Asutav Kogu 62,65,89,93.

Balss 25.

Balti asevalitsus nõukogu 55,96.

Baltijas Vēstnesis 23.

Balti komisjon 99.

Balti-Saksa abiandmise Selts 54.

Baltischer-Nationalausschuss 69, 71.

Berliini lisarahuleping 54, 65, 90, 96.

Bermont-Avalovi sõda 80, 81, 83-89.

Brest-Litovski rahuleping 31, 45-53,56,65,89,93,96,101.

Compiegne vaherahuleping 52, 61, 69, 83, 90.

Cordon Sanitaire 99, 100.

Deenas Lapa 26.

Deklaratiivne teooria 92, 93.

Demokraatlik blokk 57, 61.

Dzimtenes Atbalss 41, 44.

Eesti-Vene rahuleping 89, 103.

Entente komisjon 72.

Gothardi privileegium 72

Isvestija 68.

Kaitse Kodu 24, 25.

Kapitulatsioonid 15,16,18,37,47.

Konstitutiivne teooria 92.

Krimmi sõda 18.

Landeswehr (Landeswehri sõda) 69,71-80,82,89.

Latgallia vabastussõda 84,87,

Latviešu Avizes 19.

Leedu-Vene rahuleping 89.

Legitiimne (ajalooline)kool 103.

Lidums 41.

Liitlaste Kõrgem Nõukogu 104, 105,107.

Liivimaa Ajutine Maanõukogu 41-43.

Livonia liit 7.

Loodusõiguslik kool 90.

Läti autonoomia 38-44,55,89,93.

" Kirjanduse Selts 19.

" Küti Pataljonid 32,34-38, 41, 42.

" Küttide organiseerimise komitee 35.

" Saksa rahuleping 89,101,102.

Läti Sõjapõgenikkude Abistamise keskkomitee (L.S.A.kk.)33,34,38, 44.

Läti-Vene rahuleping 89, 102, 104.

Läti-Vene vaherahuleping 88.

Läti Üliõpilaste Ring 21.

Maailma revolutsioon 3, 103.

Maailmasõda 30, 32, 34, 45, 46,59.

Maakataster 10, 11.

Maanõukogu 41, 42, 44, 53, 54,95.

Mājas Veesi 21.

Mannasseini revisjon 24.

Manchester Guardiana 96.

Manteuffeli (16.apr.)putš 73,74.

Maris baltici probleem 6, 8.

Metajuriidiline õpetus 63,64,90.

Normativistlik (normatiivne) koolkond 63,79,90,103.

Nõukogude Läti Vabariik 50, 70.

Nystadti rahuleping 12, 15.

Oktoobri revolutsioon 31, 36,48, 59,60,84,89,93.

Okupatsioon 38,45,46,49,51,56,53, 61, 73, 96.

Oliva rahuleping 13.

Pall Mall Gazette 85.

Peterburgas Avizes 21, 22.

Poola jagamine 14, 29.

Poola-Rootsi sõda 10.

Poolastus 14, 18.

Prinkipo konverents 99.

Proklameerimine 44, 45, 61, 64-66, 72,73,89.
Põhiseadus 55, 89, 107.

Põhjasõda 11, 14, 15.

Rahukonverents 67,97-101.

Rahvaste Liit 59,61,104,106,107.

Rahvuslik Nõukogu (Nacionalā Padome) 43-45,49, 50, 55-58,61,79,89,93-97.
Rahvusnõukogu välisasjade osakond 50, 94.

Rahvuste Liit (l'Union des Nacionalités) 58.

Rahvusväed 35,40,67-70,72,73,76.

Riia Läti Selts 22, 23, 26.

Riia Seltskondlikkude Organisatsioonide Nõukogu (R.S.O.N.) 40-42.

Riia Tööliste Saadikute Nõukogu 42.

Riigipäev 53.

Riimikroonika 5.

Rizkij Vestniks 25.

Roseni deklaratsioon 15.

Saksastus 8, 21, 22.

Salaleping(3.sept.1919.) 82.

Sigismund Augusti Privileegium 9, 11, 12, 15.
Strazdi mõisa (3.juuli 1919.) vaherahuleping 79-82.

Strycki riigipöörde katse 71.

Sõjakahjud 108.

Tautas Balss 72.

Tautas Padome 45,58, 61, 65-67, 72-77.

Tööline 85.

Uusikaupungi rahuleping 45, 48.

Vana koolkond 79, 90.

Veebruari revolutsioon 31, 36, 37, 40, 59, 89.

Venestus 1, 2, 24.26, 29.

Versaillesi rahuleping 46,86,90, 100-102.
Vilno rahuleping 8, 9, 12.

Virginia õigusbill 60.

Välissaatkond 56, 94.

Võnnu vaherahu leping (10.juunil 1919.a.) 77, 78.

.....